

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXIX. évfolyam 2023/3–4.

A MI PETŐFINK

KULTUSZ

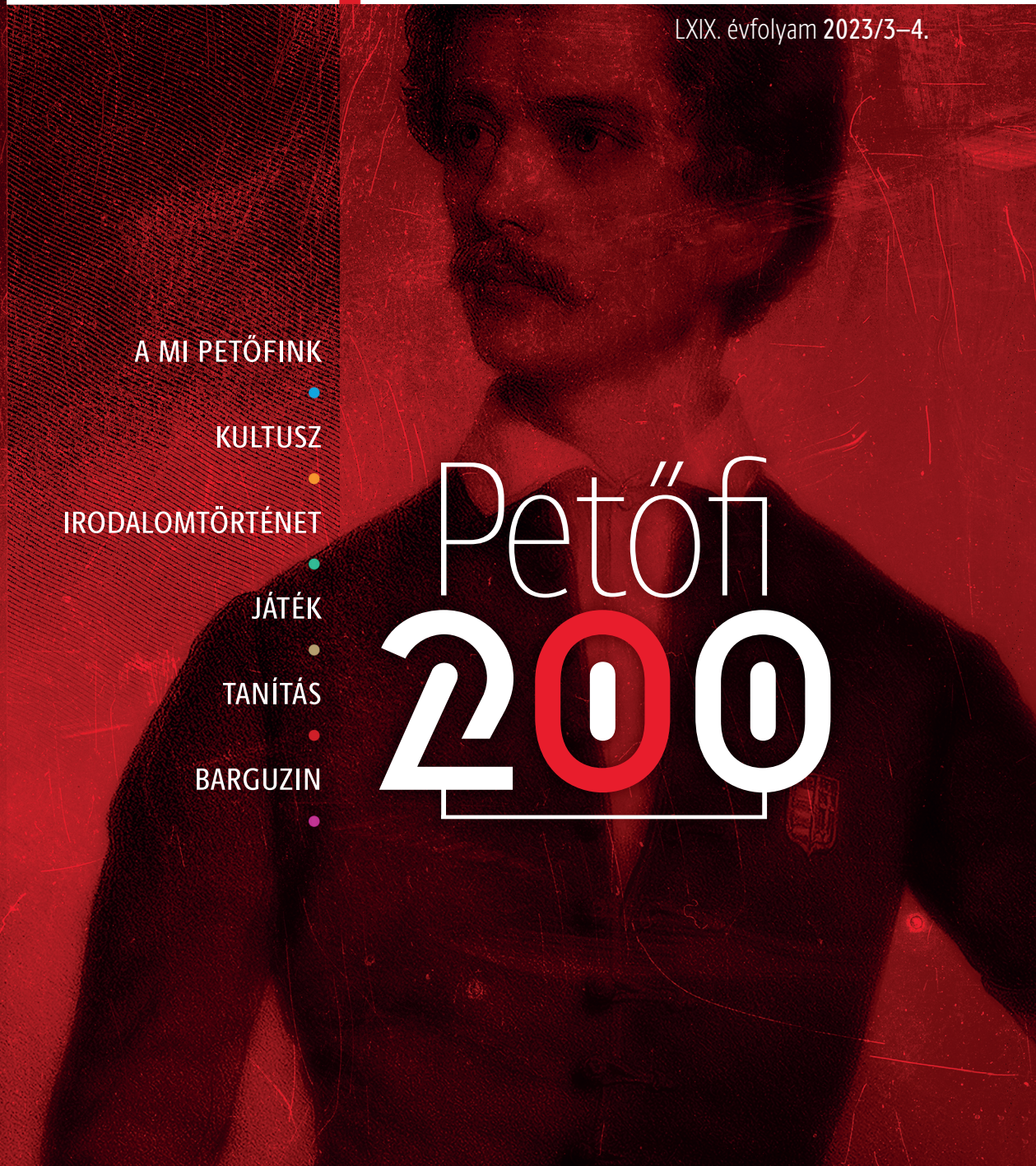
IRODALOMTÖRTÉNET

JÁTÉK

TANÍTÁS

BARGUZIN

Petőfi
2000

KERÉNYI FERENC EMLÉKÉNEK

*Az egykori képeslapon (1980) Salgó vára látható,
lábánál a Petőfi-kunyhóval (fotó: Bakonyi Béla),
amely ma a költő emlékeit őrzi, aki 1845. június 11-én
járt Somoskőn és Salgó várában*

Az első borító Barabás Miklós rajzának felhasználásával készült

A Petőfi Sándorról készült dagerrotípa („ösfénykép”) a magyar fotográfia történetének fontos részét képezi, több tanulmány is foglalkozik eredetiségének, keletkezésének és restaurálásainak történetével, körülményeivel. Anyaga ezüstlap, mérete mindössze 7x10 cm.

Jellemző, hogy a költő lelkesen és azonnal kipróbálta a kor nagy találmányait, a vasutat, a fényképezést, és verset írt a teljes napfogyatkozásról is.) – Jegyezzük meg, hogy az általános vélekedéssel szemben a képen Petőfi bal karja – amely a valóságban a jobb karja, hiszen a dagerrotípa oldalfordított képet adott – alatt nem könyvek vannak, hanem egy szék karfája.¹

A dagerrotípiát mai tudásunk szerint Egressy Gábor – a költő barátja – készítette 1845-ben, és utólagja Escher Károly² restaurálta 1955-ben. A restaurálás óriási technikai bravúr volt, mivel a kép ekkor már szinte felismerhetetlen állapotban lapangott körülbelül hatvan évig. A Petőfi-dagerrotípa történetének legújabb szakszerű összefoglalása itt olvasható: ADROVITZ Anna, *Arxpoetica: Petőfi Sándor életében készült képmásai*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012, 45–47.

Az Escher Károly-féle retusált és (a valóságnak megfelelő helyzetbe) oldalfordított Petőfi-kép

¹ Igazi filológiai és fényképszettörténeti kuriózum, hogy e rész kérdésnek külön szakirodalmi bontakozott ki az utóbbi évtizedben, bővebben lásd itt: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Tükör által homályosan. Petőfi dagerrotíp arcképe* = <http://archfoto.n1.hu/keret.cgi?/petdagel/PetofiBiedermeierSzek.html> [2023. 09.04.] és itt: Sz. n., *A Petőfi-dagerrotíp széke. De csak hasonmás* = https://archfoto.blog.hu/2014/08/11/a_petofi_dagerrotip_szeke_decsak_hasonmas [2023. 09.04.] (*A szerk.*)

² A fotó és a képalírás forrása: Sz. n., *Petőfi-dagerrotípa meg a valósághoz való viszony. Mindenamaraderegiben* [sic!] = https://archfoto.blog.hu/2010/04/04/petofi_dagerrotipia_meg_a_valosaghoz_valo_viszony_mindenmaradaregiben [2023. 09. 04.] A színes kép forrása: <https://200petofiszabadon.pim.hu/egressy-gabor-petofi-sandor-dagerrotipia> [2023. 09. 03.]

Tartalom

A MI PETŐFINK

• Egressy Gábor: Petőfi Sándor (dagerrotípiá)	1
• Petőfi Sándor: Salgó	5
• Esterházy Péter: Petőfi, a légtornász	7
• Parti Nagy Lajos: „Sors, nyiss nekem masszázsszalont”	9
• Markó Béla: Felfedezni Petőfit	13
• Jenei Gyula: Petőfi, a kortárs	18
• F. Sipos Bea (Hangraforgó): Petőfi-dalok elé	22

KULTUSZ

• Csongrády Béla: A Zenthe Ferenc Színház bölcsőjét „a Petőfi”-ben ringatták	24
• Gombos Péter: Nem csak Petőfiné	29
• Dávid Gyula: Petőfi- emlékek nyomában Erdélyben	35
• Dupka György: Petőfi útja Ung és Bereg megyében	47
• Szauer Ágoston: Petőfi Pápán	63
• Koller Adél Antónia: A költő és a festő barátsága	74
• Praznovszky Miklós Ferenc: Petőfi Sándor: Úti jegyzetek (1845)	82
• Dull Bence: Petőfi nyomában	92
• Torner Anna: minden. egyes. magyar. embernek.	97

IRODALOMTÖRTÉNET

• Gömöri György: Petőfi-glosszák	103
• Praznovszky Mihály: Petőfi-vonatkozás egy Madách-drámatörredékben	107
• Kazinczki Dóra: Petőfi és Nietzsche	113
• Mohai V. Lajos: „Apánkra gondolunk így meg azokra, akiket nagyon szeretünk”	116
• Lócsei Péter: Weöres Sándor Petőfi-mozaikja	128

Petőfit nem állítanak félre, és nem is volna egészen sikertelen, a nagy esztrádműsorokhoz nem őt hívnánk, de nem is kizárólag pókhálós, poros művelődési házakban lépne föl lépre csalt nyugdíjasok előtt.

No de mindez csak mellékszál. Mert ez a Petőfi nevű légtornász minden pillanatban, minden mozdulatával és minden mozdulatlanságával, álmában és ébren és félálomban, egyedül vagy barátai karjaiban, azt hirdetné... nem, nem hirdetné, csak állítaná, létezésének módjával állítaná, csöndesen és megfellebbezhetetlenül, amit már-már elfelejtettünk, hogy a légtornász főként nem elismert vagy el nem ismert, nemcsak a szakmájához ért, meg a nőkhöz meg a férfiakhoz, nemcsak állampolgár, magánszemély és alkalmazott, nemcsak mitológus, szociológus, ökonómus, balneológus, nemcsak a porondmester egyetlen méltó ellenfele vagy épp ellenkezőleg, nemcsak nagy demokrata, dehonesztáló demonstrátor vagy alamu-szi technokrata demimonde, nemcsak fahmann és untermann, hanem: hanem ő a LEVEGŐ URA.

Bizony.

Csak ő.

És ő, a levegő ura, mindennap föláll a kopott trapézra, bajusza mulatságosan billeg, *drágáim*, így szól halkán, és belefúrja magát a levegőégbébe föl, föl, mindennap, érettünk meg persze magamagáért.

A levegő, tudjuk, ha nem tanították is, tanultuk: színtelen, szagtalan, szúrós szagú gáz. Mindazonáltal, légtornász testvérem, te hiú, nevetséges nímánd, ne feledd: ura te vagy.

No de mindez csak mellékszál.

© Esterházy Péter örökösei

ESTERHÁZY Péter, *A kitérő hattyú*, Bp., Magvető Kiadó, 1988, 295–297.

1846-ban, *A magyar nemzet* című versében írta, hogy „Ha a föld isten kalapja, / Hazánk a bokréta rajta.” Tulajdonképpen gyerekkorom óta izgat ez a széjjelmosott, agyonidézett falvédőmondat, nem is a bokréta, inkább a föld, mint (pörge?) kalap az Úristen fején, melyre, nyilván mint legszebb tartományát, Magyarországot odatűzte. Ha Atlaszként képzeltem el az Úristent, ha nem, kevésbé illett hozzá a kalap a lengedező bokrétával.

A haza egyébként ilyesmi, nevetséges és megható, ahogy vőfélyként vonul, oldalán a nemzet özvegyével, holott nem halott, mármint a nemzet, csak emberáldozat gyanánt kinevez főözvegynek valakit, kire macsó haragjának minden villámit reázúdítja, ha nem viselkedik rendesen a némben, ha nem volt és leendő méltó a nagy halotthoz, konkrétan Petőfihez. Nem tudom, egy átlagos nemzetnek hány özvegye van, a magyarnak bőséggel van s nem jókedvűből, ez speciel nem Petőfi-parafraízis, noha éppúgy benne van a memóriumban, amit hordozunk az elménkben kisebb vagy nagyobb pontossággal élesre fenve, illetve úgy elmosódva, mint egy dagerrotípiá.

A hagyomány, mit nemzetinek se lenne túlzás mondani, ha e *nemzeti* rég szét nem volna papagájozódva, szóval a hagyomány „Petőfi Sándor” nevű galaxisa legalább annyi hiedelmet, *mértnelettlvlnát* tartalmaz, mint amennyi tényt és textust, kultusz nélkül immár nincs mű, de a fordítottjában csak reménykedem, arról meggyőződve nem vagyok.

Mikor Petőfi Szentendrén – kezdeném a mondatot, ha járt volna, s mért ne járt volna itt, hol akár meg is szállhatott, minek nyomát emléktábla őrzi valami tisztes épület falán: „itt nem szállt meg Petőfi Sándor 1842. szeptember 21-én”, s alatta nyolc sor, *A Dunán* című vers, ami kicsit ugyan korábbi, s Komárom van keletkezése helyéül feltüntetve, de a folyam ugyanaz, onnan jön, másrészt mért ne tévedhetne a filológia pár hetet s hetven kilométert, idézem: „Folyam, kebled hányszor repeszi meg / Hajó futása s dülő fergeteg! / S a seb mi hosszú és a seb mi mély! / Minőt a szíven nem vág szenvedély. Mégis, ha elmegy fergeteg s hajó: / A seb begyógyul, s minden újra jó. / S az emberszív ha egyszer megreped: / Nincs balszam, mely hegessze a sebet”. Szép vers, nem ömleng, leng a víz felett. Petőfinek Szentendrén van utcája, szobra, egyesülete, sportklubja, van Petőfi-pihenő, mért ne kerülhetne elő egy valódi szentendrei kézirat is a filológia árnyas, homályos ligetéből?

Hogy megszállt volna, az talán túlzás, lehet, hogy csak át, legalább át. Szép őszi nap volt, és átszállt a Dunán, mint valami sárkányrepülő,

nagyobb falevél, kisebb drón – drón leszek, ha drónnak vagy virága. A csodálat mellett elsősorban parafrázisok kötnek Petőfihez.

Sors, nyiss nekem masszázsszalont, mondotta hajdan egy alakmásom, Dumpf Endre, nem minden blaszfémia nélkül, ami persze a göngyöleget, a kultuszt tárgyazta, fricskázta, ha tetszik, Petőfi szellemében. Ami még nem jelenti, hogy hatott rám költőileg.²

Egyébként hatott. Épp úgy hatott, mint a nyelv, amin írok, erős várom nekem, s nagy kapitány benne Petőfi. Allúziók garmadát vagy garmadáját köszönhetem neki, tudottakat és nem tudottakat. Ez egyébként nem szeretés vagy kedvencség kérdése, benne van minden nyelvi nyakkendőben, amit csak verssé igazgattak a torkuk alatt költők és falvédőrök, tényleg mindannyiunké, csak ez a lenyúlt, széthasznált többszám ne volna, e dömpér és rétorzió.

Nem volt rezsim, ami ne tudott volna mit kezdeni vele a maga módján, ne tömte volna a kultuszba a pénzt, s ne csontozta volna ki az aktuális Petőfit magának, volt mit, volt miből. Szöveg, kultusz és legenda, akár a mesék olajos vagy boros korsója, mindig újratelt s telik. Jövőre a csapból is Petőfi fog folyni, lehet, hogy egyéb sem, az életmű bőven alkalmas rá, elképesztően virgonc és gazdag, 170 év kultusza kellő alap, gigantikus ugrálóvár, van rajta mit leereszteni és fölfújni – egyszer Torda közelében láttam egy valódi gumipetőfit, ott álldogált a plasztikhasadékok, vattacukor-feszületek között, színes volt és szelepes, üdítően emberi ábrázolás volt. Amit még nagyon szeretek, az Ferenczy Béni szobra meg a dagerrotípiá, persze, amit Escher Károly hozott vissza az éji homályból.

Hogyne hatott volna rám, Petőfi-verseket olvasott nekem az édesanyám, s persze, hogy efféléket kezdtem írni tízévesen, ad notam *Sárga*

Fotó: Domokos Judit

² A címbeli idézet Parti Nagy Lajos *grafitmesz* című kötetének *Őszológiai gyakorlatok*-ciklusából való, amelynek ajánlása így hangzik: „írta Dumpf Endre” = <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PARTI/parti00545/parti00605/parti00605.html> [2023. 09. 02.] (*A szerk.*)

cserebogár, Nemzeti dal, Falu végén kurta kocsmá, utóbbi éveken át mondtam altatáskor a gyerekeimnek, legfőljebb Weöres *Bóbitája* s József Attila *Altatója* tudta megszorítani, de ha félálomban is, a végén mindig elhangzott, hogy apa, még egy kurtakocsmát. Játsoztam továbbá Petőfit a székesfehérvári József Attila gimnáziumban, szavaltam szavalóversenyeken. Írni sokáig nem írtam róla, se tanulmányt, se tárcát, elég volt, hogy dolgoztam vele, a maga módján, illetve a módomon beépült a könyveimbe, beszélőim nyelvébe, hogy precíz legyek.

Aztán, valamikor '96–'97 táján felhívott Margócsy István, a nagyszerű Petőfi-kutató, a 2000 szerkesztőjeként, hogy volna-e kedvem Petőfi öregkori verseiből megírni néhányat, tekintettel a barguzini szomorújátékra, ami dagadt és bulvárosodott, soha költőnek olyan sajtója nem volt. Mivel nem sokkal korábban egy antológia számára írtam egy öregkori József Attila-verset, nemet mondtam. Viszont még aznap este, mert a dolog azért izgatott, megírtam a Barguzin-vers első változatát, bele a számítógépbe, aztán évekre el is felejtkeztem róla. Amikor a *grafitnesz* című kötetemet összeraktam, megtaláltam ezt a kezdeményt, és átírtam, megírtam, készre írtam. Végül ott jelent meg, ahová Margócsy kérte, csak sok évvel később, 2003-ban. Ez a *Petőfi Barguzinban*³ című vers, ami itt látható s tán hallható is, ez mindenestől róla szól. Illetve nem. Illetve egy másikról, aki ő. Aki ő nem.

Aki nem emlékezne, Morvai kazánkirály a saját, nem kis költségén 1989 nyarán a burjátöldi Barguzinban Kiszely István antropológussal karöltve kihantolt egy csontvázat, mit aztán huszonöt éven át tortúráztattott a világban Amerikától Kínáig, de a vizsgálatok nemhogy Petőfiként, hanem még férfiként sem azonosították a csontokat, nő volt ugyanis, akit, amit, amelyet 2015-ben a Kerepesi temetőben a megfogyatkozott, hithű barguzinisták végül Petőfiként eltemettek. Hogy domboruljon a sírja. „Itt nem nyugszik” satöbbi. Ez is a miénk, ez a nevelés és szomorú magyar történet, amibe Mikszáth vagy Örkény tolla is belepirult volna, részleteinek, ág-bogainak érdemes utánanézni a neten.

S ezzel be is fejezem, az alkotóknak és közreműködőknek gratulálok, *A mi Petőfink* jó helyen van Szentendrén. Ha járt itt, ha nem, ma este, remélem, átszáll fölöttünk. A kiállítást, ami megnyitja önmagát, ezennel megnyitom.

³ A vers a 247–248. oldalon elolvasható, illetve a QR-kód segítségével meghallgatható a költő előadásában a Petőfi Irodalmi Múzeum honlapjáról – a Múzeum engedélyével.

történetbonyolítást például, addig Petőfi Sándornál a történelemalakító bátorságot méltányoltuk elsősorban. Költői nagyságát elismertük, de rögtön hozzáfűztük, hogy „Hófehérke mégis szebb”. Most meg kiderült, hogy a mai magyar költőnek vagy irodalomtörténésznek mennyi mondánivalója van arról a Petőfiről, aki a költői nyelv megújításában is legalább annyira bátor, mint a Monarchia elleni lázadásban.

Végül is nincsen ebben semmi különös. A társadalmi vagy poétikai konvenciók átírásával minden új nemzedék próbálkozik. Ha éppen válszúthoz ér a történelem, akkor mindkettővel. A rendszerváltás az irodalomban sem könnyebb, mint a társadalmi berendezkedésben. Van, akinek sikerül. Közülük is a legsikeresebb Petőfi volt, majd talán Ady Endre, hiszen náluk az addigi nyelvhasználatnak és társadalmi viszonyoknak a kritikája valójában egybeesett. Nem véletlen tehát, hogy most, a huszonegyedik század elején, születése után két évszázaddal ismét izgatja a Petőfi-titok a költőket, írókat és természetesen az irodalomtörténészeket, de talán az olvasókat is. Látszólag nem készül most szerepváltásra a magyar irodalom, és mégis az az érzésem, hogy nemcsak morális, nemcsak politikai, hanem szakmai kihívás is a Petőfi-titkot megfejteni. A Petőfi-vers titkát. Már amennyiben tényleg van ilyen titok. Hajdanában rövid ideig tanítottam magyar irodalmat, aztán egy adott pillanatban tankönyvet is írtam. Igaz, nem a tizenkilencedik, hanem a huszadik század magyar irodalmából. Viszont máig megúsztam azt, ami tőlünk nyugatabbra régóta szokás, és újabban már felénk is: írni tanítani. Nem a kisiskolások fogalmazásóráira gondolok, azokra nagy szükség volt mindig, és ha például a magyar újságírás színvonalát nézem mostanában, akkor időnként az a gyanúm, hogy már az elemi iskolából is eltűnt ez a tantárgy. De én most az íróiskolaként működő különféle mentorprogramokról vagy nyári táborokról beszélek. Amit újabban tehetséggondozásnak is neveznek. Mi tagadás, úgy képezem, hogy a tehetség vagy van, vagy nincs, de nem szorul gondozásra. Viszont ahogy egy festőiskolában a szem és a kéz, valószínűleg az íróiskolában is tökéletesíthető mindenféle készség és képesség. Taníthatók a konvenciók, és hátha tanítható az is, hogyan kell majd ezeket a konvenciókat lerombolni. Ha mégis vállalkoznék ilyen mentorkodásra, a versírásra példát Vörösmartytól vagy Arany Jánostól keresnék a tizenkilencedik századból, vagy talán még Berzsenyi Dánieltől és Csokonai Vitéz Mihálytól is. Miért nem Petőfitől? Amiért Adytól sem. Ugyanis a szabályszerzést lehetetlen tanítani. Márpedig Petőfi igazság szerint a legnagyobb szabályszerzőnk, az évfordulós verseket, esszéket,

vagy mi mivel azonosítható, hanem meg kell győznie minket, hogy a hasonlatnak vagy metaforának nincsen alternatívája.

Ha versírást tanítanék mégis, egyik fontos szabályként azt emelném ki, hogy a költő ne váltogassa a képeket, és ne a lehetséges alternatívákat sorolja, hiszen ez a versírás előtti állapot. A versnek már a megtalált képet kell kibontania, azt kell elmélyítenie és értelmeznie esetleg. Nem beszélve a műfaji következetességről: ha *A puszta, télen* tájleíró vers, akkor legyen mindvégig az. Csakhogy a legnagyobbak, igen, Petőfi is, Ady is éppen ezeket a konvenciókat szegik meg, eredményesen többnyire. Hiszen amennyiben versírást oktatóknak valahol valakiknek, amire most már előreláthatólag nem kell vállalkoznom, akkor például élvezettel tudnék órákon át beszélni a szonettforma sajátosságairól, a tizennégy sorba sűrített, ismétlődő és mégis mindig más, három- vagy négyfelvonásos drámáról. Mindarról végül is, amit el kell kerülni, hogy ne kopogó rigmus, ne könnyfacsaró zengemény, ha úgy tetszik, Virág Benedek édeskés magyarázatát idézve, ne „hangzatka” legyen belőle. Viszont amit értelemszerűen lehetetlen szabályokba foglalni: a szabálysértés. Mindenkinek azt tanácsolnám, hogy ne zsúfolja tele a verset képekkel, és egyetlen látványt járjon körbe, egyetlen gondolat színét és fonákját mutassa meg az olvasónak. Ezek szerint *A puszta, télen* csakis elrettentő példa lehetne egy ilyen versíró tanfolyamon. Figyeljük meg, hogy miképpen változik a *nap* – a napkorong! – Petőfi költeményében! Először: „Alant röpül a nap, mint a fáradt madár”. Szép hasonlat. Nem győzöm hangoztatni, azt javasoltam volna egy kezdő költőnek, hogy a továbbiakban tartson ki mellette, és ezt vigye tovább, ha még utalni akar a napra. De a következő sorok máris cáfolnak engem: „Vagy hogy rövidlátó / Már öregkorától, / S le kell hajolnia, hogy valamit lásson... / Így sem igen sokat lát a pusztaságon”. Öregaszony vagy öregember lett a „fáradt madárból”, habozás nélkül teszi félre az imént megtalált hasonlatot a költő, aki a következő strófákban folytatja a hiány leírását, hogy aztán az utolsó előtti versszakban az éji szállásra igyekvő betyárt megjelenítve a természeti képről észrevétlenül társadalmi síkra vigye át a költeményt. Az utolsó versszakban ismét a napot látjuk, de megint másképpen, mint azelőtt: „Mint kiűzött király országa széléről / Visszapillant a nap a föld pereméről, / Visszanéz még egyszer / Mérges tekintettel, / S mire elér szeme a tulsó határra, / Leesik fejről véres koronája”. Ideológia lesz a tájleírásból, ráadásul oly módon, hogy egy egészen más hasonlattal írja le a napnyugtát, rendkívül érzékletesen. Nem az egyetlen verse ez Petőfinek, ahol a tájleírás vagy akár a már-már

transzcendens élménybeszámoló hirtelen átcsap konkrét társadalmi programba. Ilyen például a *Vasúton* című költemény is. Az a meglepő, hogy ezek a minden esztétikai konvenciót felrúgó befejezések emelik meg igazán a verset. *A puszta, télen* véres napkorongja bevilágítja az egész verset, mindent át kell értelmeznünk. Nem merném azt mondani egy ifjú poétának, hogy csinálja utána. Nincsen szabály, amibe beilleszthető lenne ez a brutális síkváltás, ez a „vörös farok” a vers végén. Azt is el tudom képzelni, hogy van, aki illúziórombolásnak tartja. Mintha csapdába csalt volna minket a költő. Lehet, hogy így is van.

Egyébként Petőfinek sem mindig sikerül az ilyen hirtelen irányváltás. Mint ahogy az is közhely, hogy a zsenialitást nem lehet tanítani. De legalább meg kell próbálni. Ráelni arra a módszerre, amellyel a szabálysértés előbb-utóbb új szabályt hoz az életünkbe. Hogy például az igazán nagy költészetben mindig ott van a változás és változtatás lehetősége. Meg aztán nincs annál szebb feladat, mint megfejteni, hogy mi köze egymáshoz a fáradt madárnak, a rövidlátó öregasszonynak vagy öregembernek és a kiűzött királynak.

A Petőfi-szobor Marosvásárhelyen Hunyadi László alkotása
Fotó: Fűszer Balázs

JENEI GYULA

Petőfi, a kortárs

Petőfi Sándor gatyába táncol, felesége bugyiba... Alsósok vagyunk, tízperc van éppen, kora ősz, vagy tán nyárba hajlik a május, mindenestre jó az idő, tükörtojásnap az égen, valahol a tornaszoba melletti osztályteremben vannak az óráink. Nem tudom, miért abban, amikor nem az a helyünk, de akkor vagy akkoriban valahogy mégis ott töltöttük az időt a szünetek között. Olajos padló, vaskályha, akkor még nem zöld, hanem fekete táblák (vonalas és kockás) és viszonylag apró ablakok. Egyébként a régi épületek tantermeiben mindenütt olajos padlót kell elképzelnünk, csak az új szárnyban fényeskedik már parketta. A szenes kályha még természetes, bár akkor nyilván nem fűtött, mert jó volt az idő, és amikor szünetre csengettek, még nem villanyos berregővel, hanem valami kolompszerűséggel, amit nem tudom, ki rázott naponta többször is, szóval amikor kicsengettek tízpercekre, a mászókötelek alatti homokágyban rohagáltunk, birkóztunk, emelgettük a lányok szoknyáját, s valahogy oda, ahhoz a térhez, ahhoz a napsütéshez, azokhoz a szünetekhez kötöm a fenti rigmust. Ott ordítoztuk. Néha, váratlanul, fene se tudja, hogyan, félig öntudatlanul, megszólal bennem ez a pár sor. Meg más rigmusok, dalok, versrészletek is.

A múltkor erről a mondókáról olvastam jegyzetet az Alföldben. Pontosabban erről is szólt Benedek Szabolcs írása, meg másról is, egyéb találkozásairól Petőfivel. De ebben semmi különös nincs, mármint abban, hogy a Petőfi-év ürügyén petőfis írásokat kérnek a szerkesztők, mi szerzők pedig feltúrjuk az emlékeinket, gondolatainkat, és írunk valamiket Sándorunkról vagy Sándorunk kapcsán magunkról.

Az Alföld Petőfi-számának böngészése után néhány nappal meglátogattam Szolnokon a lányom és három unokám. Az egy dolog, hogy a legkisebb (októberben lesz két éves) délben (az égen tükörtojás nap) a Kossuth téren elénekelt, mit üzent Kossuth Lajos. Nem tudta persze, hogy a Kossuthról elnevezett téren vagyunk, bennem is csak most tudatosul, miközben írom ezt, nincs is jelentősége, de aznap újratanultam, hogy mindnyájunknak el kell menni. Tulajdonképpen én biztattam az éneklésre,

mert borzasztóan tetszett, hogy tudja, s mindig szóba hoztam, ő meg lelkes volt, rá-rázendített.

Délután strandra mentünk. Hőség, sistergett a tojás az égen, a megfelelő mélységű medence vize egyszerre lágyan és határozottan ölelt, sok gyerek, sok szülő (nagy szülő), ilyenkor szokásos zsibongás. És a középső unoka (novemberben lesz négy) egyszer csak rákezdté: Petőfi Sándor / gatyába táncol, / felesége bugyiba, / úgy mennek a moziba. Erős hangja van a középsőnek. Sokan odanéztek, vagy legalábbis föltételeztem, hogy odanéztek, mert én hirtelen nézni se mertem semerre. Micsoda szentségtörés, valóságos blaszfémia! Főleg így, a Petőfi-év közepén. Persze a legnagyobb is (szeptemberben lesz hat) rögvest csatlakozott, s a hangerővel neki sem akadt gondja. Amikor már azt hittem, lecseng a nótás kedv, új-rakezdték. Harsányan egymást túlkurjongatva, vidáman, bohóckodva. Párszor elénekelték, s még azt is hozzátették, amit én korábban sosem hallottam, csak a Benedek-szövegben olvastam: leülnek egy padra, / pont a kutyaszarba... Kérdeztem, hol tanulták. Azt tudtam, hogy a legkisebb a Kossuth-nótát tőlük, akkoriban, amikor ők az oviban meg otthon március tizenötödikére készültek, huszárcsákót bütyköltek. De hogy ezt? Hát ezt is oviban. Mondta is a legnagyobb, hogy kitől, melyik csoporttársától, de már elfeledtem.

Aztán most, hogy ideültem a géphez, rákeresek a mondókára, s legfelülre egy pár éves YouTube-vidéót dob ki a rendszer. Metálszürke autó lehúzott hátsó ablaka mögötti homályban egy óvodás korú kislány mókázva, felszabadultan éneklí-kiabálja: Petőfi Sándor / gatyába táncol... Hirtelen azt is gondolhatnám, hogy az én unokám, de persze nem ő az. Aztán vált a lámpa, s az autó a kislánnyal továbbsuhan.

Arra kaptam megtisztelő felkérést, hogy egy Petőfi-duplaszámba írjak verset vagy esszét, glosszát, tárcát. Hogy ez mi, nem tudom, versnek nem vers, glosszának hosszú. Esszé lenne, tárca vagy jegyzet? Nevezhetjük bárminek. Szóval én ebben a bármiben eddig leírtam Petőfi nevét nyolcszor (Kossuthét is négyszer – ár-érték arány?), viszont semmit nem mondtam róla. De mit is mondhatnék?

Pár hónapja egy könyvesboltban rácsodálkoztam, hogy (nyilván az évforduló alkalmából is) mennyi minden megjelent Petőfiről. Méterben egyszerűbb lenne megadni a mennyiséget. Okos és tudálékos literátorok kötetek, tanulmányok sokaságát írták össze az életéről, a korabeli irodalmi viszonyokról, agyonelemeztek a verseit, műveit, azok történelmi, ideológiai, szociológiai, kulturális háttérét, számbavették, ki hatott rá, kikre

hatott (mindenkire). Ne essék félreértés, nincs ezzel semmi baj. A sok-sok Sándorunkról szóló kötet között ott voltak a válogatott vagy összes versek is, a prózai művek...

Szóval mit írhatnék Petőfiről? Talán a viszonyt, hogy miként van benne az életemben, az életünkben? Valószínűleg ezért indítottam az iskoláskori élménytől. És a mondókákat biztos nem akkor hallottam először. Korábban, még óvodáskoromban, ahogy a mai gyerekek, az unokáim is. Olyan ez, mint egy népdal. Bennünk lüktet, dobol. Ott van. Egyébként jobban is, mint a népdalok. Persze ez nem jelent semmilyen tudást Petőfiről, csak azt, hogy aki olyan tehetséggel olyan verseket írt bele a magyar irodalomba, mint ő, az népdal-, mondókahős lesz, mint a betyárok régen, másért. Csak a betyárnótákat elfeledjük, Petőfit meg nem. Eddig legalábbis.

Mi lehet a titka? Nem tudom. Nem tudom, hogy benne van-e a könyvekben, amiket összeírtak róla. Vagy inkább mindenkinek van egy magánmegfejtése? Hogy ki miért szereti. Vagy nem szereti. Mert lehet szeretni, lehet utálni, csak nem-észrevenni, megkerülni nehéz. Egy kétszáz éves celeb. Annyi évesen, amikor Arany János írásra adta a fejét, Petőfi életművét már lezárta a történelem.

Hogy mi lehet a titka Petőfinek, ennek a (és most itt szinte bármilyen jelzőket sorolhatnék, egymásnak ellenmondókat is) garabonciásnak, (szlovák származású) vadmagyarnak, hősszerelmesnek, segédszínésznek és -szerkesztőnek, filozófusnak, távgyaloglónak, túrós csuszafalónak, katonának, világforradalmárnak (stb.)?

Az jár a fejemben, hogy a kortársai, a 19. századiak közül kinek a nyelve a legmaibb. Azt hiszem, az övé. Őt a legkönnyebb olvasnunk a mából.

A rádióban (Kossuth, még egy Kossuth) gyakran hallom mostanában a verseit. Főleg a rövidebbeket. Vannak közöttük jók és rosszak. Miért ne lennének? Írt ő is egy csomó vackot. De sokszor a rendkívül egyszerűnek hangzó és tűnő pár sorok iszonyatos mélységeket és magasságokat mutatnak. Fenét! Mélység, magasság? Egyszerűen megszólítanak. Mert egyszerűen, okosan, esendően, humorral (na jó, sokszor pátosszal) tudott írni bármiről.

Vannak, akik azt mondják, szerepeket játszott. Ez igaz lehet, hiszen mindannyian szerepeket játszunk. Ahhoz viszont, hogy ezekből a szerepekből úgy és azokat mondja és írja, ahogy és amiket, ahhoz bizony nagyon kellett ismerni azt vagy azokat, akit vagy akiket eljátszott.

F. SIPOS BEA

Petőfi-dalok elé...

Petőfi Sándor munkássága közkincs. Verseit nemcsak olvassák, fordítják, mondják, szavalják, hanem – már saját korától kezdve – előszeretettel éneklük is. Több száz megzenésített verse van, amelyek közül nem egy népdalként ment át a köztudatba. A legismertebb zeneszerzők között van például Egressy Béni, Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Mosonyi Mihály, Balázs Árpád, Hubay Jenő vagy a jó barát, költőtárs, Arany János, sőt Nietzsche is.

A különböző korszakok mind rajta hagyták a verszenésítéseken sajátos ízlésvilágukat, zenei és formai jellemzőiket. Zongorakíséretes műdal, kórusmű vagy zenekari feldolgozásos kantáta is készült Petőfi műveire. A múlt század '70-es éveitől pedig a régi énekmondók utódai, a gitáros-

*F. Sipos Bea és Faggyas László
(Nemes Zoltán 'mettor' fotója)*

énekes dalszerző-előadók is sorra jelentkeztek új Petőfi-dalokkal, de a könnyűzenében is „divat” lett Petőfi – a megzenésítések műfaji határait a könnyűzene legkülönbözőbb rétegéig tágítva.

Az itt közölt dalok a *Hangraforgó*¹ együttes repertoárját képezik. Olyan dalok megírására törekedtünk, melyek követik a versek

¹ www.hangraforgo.hu – Lapszámunkban az alábbi oldalakon található F. Sipos Bea és Faggyas László Petőfi-, ill. Petőfiről szóló versmegzenésítésének kottái: 23., 102., 180., 194., 236.

Fuhász Gyula: PETŐFI-CENTENÁRIUM

Zene: F. Spas Bea
Győr, 2006. III. 1.

m m n
(1.1.1)

Nevét ide- zik, de a szellemét nem. Az el és gyjt szívök-
ben, észrevet- len, Mint a futó tűz korhadó ovar- ban,
Terjed titokban és nő látha- tatlan, Míg
égbe nem csap, éjbe nem vild- gol És pirkad tőle
közel és a távol, Hisz csillagok sd-padrak rét hevel-
től És bíbor pernyék hullanak az égből És
futva futnak dúvadak riadtan: Petőfi lógol a vildgri-
harban, Elég babona, maglya, bamba gazság És
napod virrad, szent Vildgsza- bakság!

CSONGRÁDY BÉLA

A Zenthe Ferenc Színház bölcsőjét „a Petőfi”-ben ringatták

A tévedés legnagyobb kockázata nélkül kijelenthető, hogy Magyarországon aligha van olyan település, amelyben út, utca, valamilyen épület, intézmény, program – s még mi minden más?! – ne lenne Petőfiről elnevezve. Sőt, a határainkon túl is gyakran feltűnik a halhatatlan emlékű költő neve. Nincs ez másként Salgótarjánban sem. Itt is van szobor, iskola s emléktábla is. Ez utóbbival kapcsolatban valljuk be: szerencsések vagyunk, hogy annak idején, 1845-ben országjárása, körútja során ellátogatott a salgói várhoz is, amely egy jelentős költemény megírására is ihlette. Az csak természetese, hogy elődeink megjelölték ezt a helyet, és egy táblával tisztelgetek – s mi is tisztelgünk azóta is – e látogatás emléke előtt. A somoskői várnál pedig egy úgynevezett kunyhó utal a költőre. Nem véletlen, hogy az idén tartott, már eleddig is sokszínű – főként a Hagyományörző Civil Tásaság révén – szorgalmazott, szervezett, népszerűsített – program révén arrafelé több rendezvény is volt Petőfi-túra, -séta, irodalmi piknik stb. néven. S ami különösen szellemesnek bizonyult, az a júniusi úgynevezett sárkányeregetés volt. Általános iskolások versenyeztek abban, hogy a *János vitéz* egy-egy főhősét, jelenetét a sárkányokra festve emeljék a magasba, s a maguk módján így népszerűsítsék az elbeszélő költemény epizódjait s ezáltal a mű egészét is. Kellemesen szép, eredeti programnak sikeredett ez a kezdeményezés az ugyancsak történelmi emlékű Kővárnál.

Míndez azonban tényleg csak hangulati bevezető a most következő mondanódéhoz képest, amelynek természetesen ugyancsak Petőfi áll a középpontjában, de meglehetősen speciális módon. Azt kívánom ugyanis érzékelteni – s talán részben bizonyítani is – hogy a városban évtizedeken át működött, s csak úgymond „Petőfi”-ként emlegetett színjátszó együttes milyen nagy szerepet játszott – e helyütt, e témában igazán illendő és stílusos így fogalmazni – a 2012, azaz immár tizenegy esztendeje működő professzionalista, azaz hivatásos társulat, a Zenthe Ferenc Színház életre jöttében.

adták elő. (Nem melleleg, 1964-ben a nagy lendületet vett Madách-megemlékezések sorozatában – mintegy hivatástudatukat is bizonyítva – újra műsorukra tűzték e műveket.) Az 1848/49-es centenáriumi ünnepek fokozták a csoport lendületét, s éppen a forradalom és szabadságharc százéves évfordulója alkalmából döntöttek úgy, hogy minden év március 15-én Petőfi, illetve Munka-díjjal ismerik el legjobbjukat. Az előbbi díjat az előző évben nyújtott kiemelkedő teljesítményért ítelték oda, az utóbbit a szakosztályban fiatal, kezdő tagok érdemelhették ki. 1948 március 1-jén Jancsár Sándor, Vertich József valamint Csics György és Turek Berta részesült kitüntetésben visszamenőleg 1945-ös, ’46-os és ’47-es szervezői, rendezői és színészi munkájáért. 1948-ban Somoskőy István a Lear király címszerepéért, 1949-ben Brunczel Tibor díszlettervezői és műszaki munkájáért, 1950-ben Illés Pál szerepeiért, főleg versmondásaiért kapott Petőfi-díjat. 1951-től 1953-ig nem adták ki ezt a díjat, legközelebb Szamecz Ilona *A kőszívű ember fájában* Alfonsine szerepéért lett Petőfi-díjas. Ezt követően – néhány év, 1963, 1965, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975 és 1976 kivételével 1984-ig – gyakorlatilag a csoport létezéséig – osztották ki a költőről elnevezett díjat, amely nagy büszkeséggel töltötte el az érintetteket. Ezt igazolják a szép karriert – először 1961-től a budapesti, majd a berni Opera tagjaként – befutott Turek László Svájc-ból küldött levelének sorai is: „Mindent, amit jelenlegi foglalkozásom alapja, a Petőfiben tanultam meg Vertich Dódi bácsi irányításával, óriási tudásából elcsipegetve. Büszkén őrzöm (az 1959-ben megkapott – Cs. B.) Petőfi-díjat, s boldog vagyok, hogy ennek a kollektívának a tagja lehettem. Remélem, a mai fiatalok is élnek ezzel a lehetőséggel”.

S erre a felvetésre – a történetek ismeretében – igennel lehet válaszolni, legalábbis néhány esztendőre vonatkozóan. Sok ténnyel lehetne bizonyítani, hogy még az ezerkilencszázhatvanas–hetvenes években – amikor egyre jelentősebbnek mutatkozott a favorizált irodalmi színpadi mozgalom – igencsak hallatta hangját az értelemszerűen hagyományosabb személtmódot képviselő Petőfi. Ennek egyik legfényesebb igazolása, hogy a szakszervezetek, illetve a Kovács József igazgatta helyi Kohász Művelődési Központ által 1966 őszén Salgótarjánban rendezett 1. Országos Vasas Színjátszó Fesztiválon a Petőfi nyerte meg az első díjat William Faulkner *Rekviem egy apácáért* című, Vertich József rendezte drámával. Az előadás egyik kuriózuma volt, hogy erre az előadásra a József Attila Művelődési Központ azon év április 4-i ünnepei sorában a Fő téren felavatott új épületében került sor. Ott, ahol a Zenthe

az élők sorában Hollai Kálmán színművész, aki szintén a Petőfiben kezdte Heiser Kálmánként, és nem kisebb színművész, mint Latinovits Zoltán szerepének – *A kutya, akit Bozsi úrnak hívtak* című musicalben – átvételével kezdte sikeres profi pályafutását. Egy rövid ideig közreműködött szülővárosa Zenthe Színházának munkájában is.

Hőskorában a Petőfi – amely főként az Acélgvárhoz, az üzem körüli lakótelephez kötődött – a város színházának is neveztetett, és ekként is működött. Egyetlen adat is jól érzékelteti ezt: 1954-ben Lehár Ferenc *Luxemburg grófia* című operettjét Csics György rendezésében tizennyolc előadásban mutatták be. Ebből tizennégyre a székhelyi épületben mindig telt ház előtt került sor. Jómagam akkori tizenéves gyermekként emlékszem rá, hogy milyen sokáig kellett a jegyekért sorban állni, de megérte, mert a szép melódiák, az ügyes táncjelenetek, a remek humoros színészi teljesítmények, a látványos díszletek messze túlmutattak a korszak öntevékeny színjátszásának színvonalán.

P. Kerner Edit, aki a Petőfi színháznál állt először színpadra, itt a Zenthe Ferenc Színház Szent Péter esernyője (2017) című előadásában Adamecznéként Farkas Zoltán (b) és Albert Péter (j) társaságában

Ez kifejezetten sikeres volt, ráadásul később alapját adta a megvalósult emlékszobának.

De hogy került képbe Ön?

Akkoriban írtam a disszertációmát gazdaságtörténeti témában. A kari vezetők úgy gondolták, nekem való feladat lehet kitalálni, összerakni a helyet. Érdekelt a dolog, hát belevágtam. Először egy kisebb kiállítással indítottunk, s akkor még nem is voltak nagyobb tervek. Nyilván volt megnyitó, aztán levittem a kulcsot a „Dékániba”, leadtam – gondoltam, ennyi volt. Persze felmerült, hogy adjunk lehetőséget az érdeklődő turistáknak az emlékszoba megismerésére. Először csak egy nyáron keresztül akartak nyitvatartást, ebből két nyár lett, ugyanakkor állandó munkatársat továbbra sem vettek föl, én viszont kéznél voltam. Nem kis részben a látogatók kérdései is inspiráltak arra, hogy beszerezsek könyveket Szendrey Júlia életéről, elkezdtem beleásni magam az élettörténetébe. Közben két munkatársam segítségével igyekeztünk kulturált körülményeket teremteni a ház környékén is.

Mi volt a következő lépés?

Én már 2014-ben leírtam, hogy lehetne bővíteni a helyet egy nem túl bonyolult falbontással. Aztán 2015 környékére annyit változott a helyzet, hogy az állandó lakosok addigra elhunytak, illetve elköltöztek, így lehetővé vált az egész egykori Szendrey-lakás („Ispánylakás”) birtokbavétele. Időközben egy integráció keretében létrejött a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, s akkor már a MATE vezetőinek adtuk be tervet a bővítésre. Ők láttak ebben fantáziát, és elkezdtek kilincselni, forrásokat keresni. Ezzel együtt persze mi már gőzerővel készültünk arra is, hogy milyen tartalommal lehet majd megtölteni a házat. Az utolsó lökést Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója adta, ez jó apropó volt. Prof. dr. Gyuricza Csaba rektor azt mondta, ne várjunk tovább, vágjunk bele. Bár – nem múzeumi intézmény lévén – pályázni nem tudtunk erre, de az egyetem vállalta a költségeket. A rektor úr januárban azt kérte, hogy március 15-én nyissunk ki. Ez ijesztően közeli határidő volt, de nagy összefogással, helyenként családtagok bevonásával végül befejeztük a munkát. Köszönet illeti a kurátorokat, akik az anyagot összeállították – Szanati Angéla, Huszár Mihály és jómagam voltunk, valamint a nyomdát (Ziegler, Keszthely), akik elképesztő gyorsasággal valósították meg

készítettünk egy Szendrey-kronológiát is – azt tapasztalom, ezt sokan használják azóta is. De azt is elmondhatom, hogy Szendrey Júlia minden fontos kutatója járt már nálunk.

Kevésbé közismert tény, hogy Júliát költőként is számontartják.

Bizony! Költői életműve 141 verset számlál. Ezek közül életében 23-at publikált – egyébként Petőfiné vagy Szendrey Júlia néven jegyezve azokat. A versei között, azt gondolom, vannak jobbak is, persze nem Petőfihez vagy Vörösmartyhoz mérhető alkotó volt. Én a prózáját különösen kedvelem, nagyszerű a humora! A fordításai pedig egészen kiválóak, például az Andersen-meséiből későbbi fordítók is átvettek jellegzetességeket, leggyakrabban a neveket.

Milyen témákról írt verseket?

Volt „nemzetieskedő” tematika, de írt a boldogtalanságáról is – sajnos ez nagyon jellemző volt rá. A *Halottak estéjén* így kezdődik:

„Ti boldogak ott künn a temetőben,
Kik alusszátok örök éjeteik;

S én boldogtalan, szájalomra méltó,
Hogy köztetek még most sem lehetek!”

Főleg a második házasságában kezdett ilyeneket írni. Ennél jóval kedvesebbek s talán jobbak is a gyerekeinek írt versei.

Ennyi idő után biztosan összeállt Önben egy kép Szendrey Júliáról. Milyennek látja? Milyen nő, milyen asszony volt valójában?

Belekényszerült különböző szerepekbe. Petőfi feleségként a „vagány”, nadrágos, szivaros figurát kellett hoznia. Aztán 1849 után a „nemzet özvegye” szerep várta, ez is járt elvárásokkal – ezt nem is vállalta, férjhez ment, és gyönyörű gyermekei születtek. Szerintem Tóth József mellett, az utolsó éveiben lehetett az, aki ő valójában szeretett volna lenni. Nagyon szép az utolsó, 1868-ban megjelent írása, egy rege, *A fenyő és a vadrózsa* címmel.

Júlia egyébként meg volt győződve férje haláláról?

Szavaiból az sugárzik, hogy úgy gondolja, nincs a helyén Szendrey Júlia emlékezete.

Így van.

Mikor lehet?

Ha majd Budapesten is elneveznek róla egy közterületet. Viccet félretéve: szerintem kifejezetten szomorú, hogy nincs ilyen, miközben sok olyanról van, aki talán kevésbé tekinthető példaképnek. Pedig Szendrey Júlia nem csak „Petőfiné”. De hát ilyen a történelemszemléletünk. Egy átlag magyar biztosan fel tudna sorolni többet is a márciusi ifjak közül, de valószínűleg kevesebbet tud Kossuth Zsuzsannáról, Teleki Blankáról, pedig ugyanúgy hősök voltak. Érdemes elolvasni Szendrey Júlia *Testvéri szőveget Magyarországhölgyeibe* című írását, nagyon tanulságos.

Változhat ez a helyzet? Helyére kerülhet Júlia?

Vannak kezdeményezések, vannak már például közös szobraik Petőfivel. És a mi emléktáblánkon ott van a fordító, író Szendrey Júlia is. Szóval dolgozunk az ügyön...

*A Szendrey Júlia-emlékház Keszthelyen
Fotó: Dr. Lukács Gábor*

Petőfi erdélyi útjait végigjárják. Nekik ugyanis alkalmuk lehet Petőfi e helyeken ma is élő helyi emlékeivel, az itt élő magyarság Petőfihez kötődésének tanúival is találkozni.

I.

Annak idején, a költő nyomain járva, a Bihar megyei Székelyhídról indulunk el, ahol Petőfi egy vándorszíntársulat tagjaként „hősleg működék”. Mostani kiinduló pontunk viszont Marosvásárhely: a főtér sarkán álló Görög-ház, ahol Petőfi a végzetes fehéregyházi csata előtt két nappal egy éjszakát töltött. Érdemes ideiktatni: a kolozsvári Ellenzék 1884. szeptember 22-i számából idézzük az ünnepség rendjét:

„Induló a Bem-szobortól a helyi tűzoltó-egylet zenekarával. Szózat a helyi dalegyletek által. Megnyitó beszéd Lázár Ádám által. Az emléktábla leleplezése és megkoszorúzása. Szavalat Kőpataky Gyula ev. ref. főtanodai osztálytanító által (*A magyarok istene*). Ünnepi beszéd Lénárt József ev. ref. főtanodai tanár által. Szavalat Puskás István r. kat. nagygymn. VI. oszt. tanuló által (*Egy gondolat bánt engemet*). *Hymnus* a helyi Dalegyletek által. Induló a helyi tűzoltó-egylet zenekarával a Bem szoborhoz vissza, és ennek megkoszorúzása. Társas vacsora este 8 órakor.”

Az emléktábla van a marosvásárhelyi fapiacson fekvő Görög-féle, jelenleg, takarékpénztári kétemeletes sarokház erkélye fölébe állítva. Az emléktábla porosz sötét gránit, hosszú négyszög alakban csiszolva, következő felirattal:

„Petőfi Sándor, a szabadság dalnoka, Marosvásárhelyt 1849. július 30-án ezen Görög-féle sarokház főterei erkélyes termében Egressy Gáborral együtt Görög Károly és neje Ziegler Vilma vendégszerető házigazdák körében megreggelizvén, – innét indult Bem József altábornagy kíséretében a Fehéregyháza (Segesvár) melletti csatába, hol 1849. július 31-kén eltűnt.

Itt még ember volt, innét indult ki nagy útra.
Hogy csillag legyen Ő. Fénye örökre ragyog.
Emelte a kegyelet 1884.”

A következő évtized eseményeit Magyarország-szerte két nagy évforduló uralta: 1896, a magyar honfoglalás millenniuma és 1898–1899, az 1848-as forradalom és szabadságharc 50. évfordulója. Mindkettő, de különösen az utóbbi, amely Petőfi halálának fél évszázados évfordulóját is magába foglalta, kimutathatóan ösztönző hatással volt az erdélyi Petőfi-kultusz

tárgyasulására: 1893-ban állítják fel a Szatmár megyei Erdőd bejáratánál, a vár egykori kertje és csónakázó tava helyén azt a Szabocska Mihály-kezdeményezte obeliszket, amelynek emléktábláján a Júliájával találkozni kívánó költő sorai olvashatók: „Álldogálok a tó partján / Szomorúfűz mellett. / Petőfi”. S alatta két dátum: 1848 / 1893.

Másfél évtized múlva, 1897-ben kerül emléktábla a kolozsvári egykori Biasini-szállóra, ahol Petőfi és Júlia, a költői mézeshetek után, hazafelé utazva, s a kincses várost is útba ejtve, néhány éjszakát töltöttek. Felirata: „Itt volt szállva Petőfi Sándor és neje / 1847. október 21-től 24-ig. / Megjelölte a helybeli / Áll. Felsőbb Leányiskola kegyelete. / 1897. márc. 15”.

Ugyanezen év tavaszán hozzák létre lelkes természetjárók Nagybánya közelében, a Fokhagymás-völgyben a Petőfi Tanyát. Egy kis menedékhely volt ez, emlékoszloppal, amelyen valamikor Nyíró Sándor sorai voltak olvashatók: „Petőfi-tanya soh’ se volt e hajlék, / Nagy nevének e lak csak parányi emlék, / Ám megjegyzi róla minden emberöltő, / Hogy e tündérvölgyben megfordult a költő”.

Ugyancsak 1897-ben, július 31-én a fehéregyházi csata színhelyén és annak közelében kettős ünnepre került sor: ezen a napon avatták fel a segesvári vár fokán Köllő Miklós egész alakos Petőfi-szobrát, amelynek talapzata előtt, egy – a mai fehéregyházi Petőfi-múzeumban őrzött – bronz táblán tíz nyelven volt olvasható: „Szabadság, szerelem, / E kettő kell nekem, / Szerelmemért fölládozom / Az életet, / Szabadságért fölládozom / Szerelmemet”.

*Fehéregyháza – az Ispán-kúti emlékmű
a Héjasfalva-jelű vezető úton,
rajta Hungyadi László (1969)
és Gyarmathy János (2005) Petőfi-ármásával
Fotó: Vetési László*

Az emlékművet magába foglaló kertben álló kis házban ekkor rendezték be a későbbi emlékmúzeum elődjének tekinthető kiállítást.

Még az ezredforduló előtt emléktábla került néhány, Petőfi erdélyi időzéseinek szempontjából nevezetes épületre: 1899. július 27-én a nagybányai Arany Sas fogadóra, ahol Petőfi és Júlia, már mint férj és feleség, a Misztótfalunál történt kocsitengelytörés miatt, megkésve, első éjszakájukat töltötték. Alig két hónappal később, szeptember 24-én Nagykárolyban avatnak emléktáblát az Arany Csillag fogadó épületén, ahol 1846 őszén Petőfi megszállt, és ugyanaznap az egykori Arany Szarvas fogadón, amelynek épületében ama nevezetes bálterem volt, ahol Petőfi Juliát megismerte, és ahol elhangzottak a szerelemre lobbant költő szavai: „Ez a leány az enyém!” Az egykori bálteremben világító csillár ma a nagykárolyi evangélikus templomban található.

Az új évszázad első éveiben, 1902-ben Szatmárnémetiben emléktábla kerül a Petőfit többször is vendégül látó Pap Endre házára; 1905. március 26-án, majd egy hónappal később, 1905. április 28-án pedig Bem bánsági főhadiszállásán, Temesvár-Szabadfaluban, illetve a bánsági Újszentesen avatnak emlékművet.

Feltételezések szerint 1907-ben kerül a Károlyiak birtokában lévő, akkor már igen romos erdői várnak a századfordulón restaurált bástyája falára az az emléktábla, amelyen ez a felirat olvasható: „E helyen állott azon kápolna, / melyben Petőfy /! / Sándor / 1847. szeptember 8. / Szendrey Juliával megesküdt”. A 2009-ben véletlenül előkerült emléktábla helyén ma kétnyelvű fekete márványtábla emlékeztet az eseményre.

A várkápolna oltárát feltehetőleg a restaurálás idején a szatmári püspökség vette át, és 1908-ban állíttatta fel a püspöki kápolnában, ahol a vendégek által ma is látogatható.

Nincs pontos adatunk rá, hogy mikor, de még az első világháború előtti időkben került emléktábla Vilhelm Dávid vízaknai szász polgár – napjainkban egy óvodának helyt adó – házára, amelyben Petőfi az 1849. január 29. – február 4-e közötti néhány éjszakát töltötte, továbbá az ótordai református paplakra, ahol Petőfi, 1849 júliusában, Mezőberényből Bemhez sietve, feleségével és féléves kisfiával néhány napot időzött.

És végül az első világháború előtti idők utolsójaként 1912 novemberében Marosvásárhely Főterén, a római katolikus plébánia előtti térségben avatták fel azt a Petőfi-emlékművet, amelynek emlékét egy 1912-ben készült képes levelezőlap őrzi, és amelynek a leírása is fennmaradt az egykorú sajtóban – „egy karcsú, magas obeliszk, melynek tetején Kallós

a Respublicára. / PETŐFI SÁNDOR / Ezt az emléktáblát a Román Népköztársaság második évében emelték Petőfi Sándor emlékezetére. A nagy forradalmár költő ezen a síkon esett el 1849. július 31-én. / 1949. július 31.”

A fehéregyházi emlékmúzeum is ekkoriban alakult át – az 1848-as forradalmak akkori ideológiai beállításának megfelelően – a „három román ország” forradalmi eseményeit dokumentáló kiállításá.

Fehéregyházához kötődik egy, 1956 nyarán zajlott, kevésbé visszhangos esemény is: a magyar és a román akadémia közös helyszíni kutatása, Dienes András vezetésével. Az ásátások ugyan nem vezettek eredményre, de a korabeli szemtanúk visszaemlékezései és a maga helyszíni felmérései nyomán Dienes az Ispán-kút közelében jelölte meg Petőfi eltűntének valószínűsíthető helyét.

1962-ben egy lelkes amatőr Petőfi-kutató, Ajtay Gecse Viktor, felhasználva a segesvári Köllő Miklós-szobor néhány megmentett talapzatkövét, Fehéregyházán, az Ispán-kút közelében és a Sárpatok hídjánál, ahonnan Petőfi az egyik kortárs emlékezete szerint a csatát szemlélte, két szerény emlékjelet állít fel, magyar és román felirattal.

*Petőfi Sándor és Szegedre Júlia szobrára
Koltón. Pogány Gábor Benő alkotása, 1998
(Fotó: Vetőri László)*

A Petőfi-kultusznak ebben az időszakában alakult ki a második emlékhely is: a koltói Teleki-kastélyban. Az 1948 után állami tulajdonba került épületben – amelyben egy ideig néhány termelőszövetkezeti helyiség, majd iskola, moziterem működött – 1960-ban nyílik meg egy Petőfi-szoba, amelybe a kastélyból széthordott berendezési tárgyak, bútorok mellett az ifjú Petőfi-pár itt töltött mézesheteire emlékeztető tárgyakat és hazai

művészek által a gyűjteménynek ajándékozott festményeket, Petőfi-mellszobrokat is kiállítottak. Az emlékszoba kialakításában addig is tevékeny Sebők Mihály az 1970-es évek elején lesz a létesítmény gondnoka, Koltó pedig a nagybányai magyarság ünnepeinek látogatott helyszíne.

De térjünk vissza a háború utáni Petőfi-emlékekre! Azok sorában el-sőnek újul meg, és még 1945-ben új táblákkal egészül ki a Bem 1949. tavaszi táborozásának helyszínén állított újszentesi emlékmű, majd három évvel később (1949. július 31-én) sor kerül a korábban megrongált temesvár-szabadfalusi emlékmű megújítására is. 1953-ban Bukarest központjában, a Cismigiu-parkban felavatják Szobotka András Petőfi-mellszobrát , a bukaresti Petőfi-ház számára pedig elkészül Balogh Péter félalakos Petőfije (aztán ott is marad az előadóteremben). 1957-ben a nagyszalontai Csonka-torony gazdagodik Puskás Sándor Petőfit és Arany Jánost együtt ábrázoló, az Arany János Múzeumban ma is látható, egészalakos szobrával.

1958-ban Csíkdánfalván avatják fel Kosza János Petőfi-mellszobrát. 1959-ben a segesvári vár fokán elhelyezett, Romulus Ladea-alkotta mellszobor következik, ez utóbbinak egy másodpéldánya pedig 1973-ban odakerül az 1848-as forradalom hőseinek balázsfalvi emlékparkjába is. És végül ugyanebben az évben állítanak fel (és néhány évig ott is marad) a nagyváradi Bunyitay-ligetben még egy Petőfi-mellszobrot, Farkas József alkotását.

Történik pedig mindez az 1956-os magyar forradalom leverését követő romániai megtorlások időszakában, amikor a hatalom képviselőinek fülében a budapesti Petőfi-kör miatt a költőnek már a neve is gyanúsán hangzott, s amikor börtön és meghurcoltatás járt azoknak, akik beválogatták az akkoriban használatos középiskolás magyar irodalmi szöveggyűjteménybe Kölcsey *Hymnusza* és Vörösmarty *Szózata* mellé Petőfitől a *Nemzeti dal*, valamint a költőnek *Az erdélyi hadsereg*, a *Székekelyek*, *Harci dal* és *Európa csendes, újra csendes* című verseit.

*

Ceașescu hatalomátvétele 1965-ben Petőfi emlékének romániai megbecsülése tekintetében is új szelek ígéretével kecsegtetett. 1969-ben a fehér-egyházi csata 150. évfordulója alkalmából, az Ispán-kútnál felavattak egy impozáns Petőfi-emlékművet Hunyadi László kőbe faragott Petőfi-arc-másával.

S ugyancsak erre az évfordulóra készülve alakul emlékhelyé a Gyár-fás-kúria kertjében már 1959-ben körülkerített „Petőfi-körtefa”, alatta Kányádi Sádortól vett idézettel: „*Haldoklik az öreg tanú, / Petőfi vén körtefája, / Azt beszélék, ő látta volt / Verset írni útóljára*”.

1973. január 21-én, Petőfi születésének 150. évfordulóját követően Székelykeresztúr főterén tömegeket megmozgató ünnepség keretében avatják fel a költő egész alakos szobrát, Márkos András alkotását, majd még abban az évben Csíkszeredában, a Mikó-vár előtti térségben, a már korábban felállított Bálcescu-szobor mellé kerül a Szobotka András-alkotta, szintén egész alakos Petőfi-szobor.

IV.

Az 1989-es romániai fordulatot követően a Petőfi-emlékhelyek száma ugrásszerűen nő meg: 1990-től napjainkig több mint félszáz Petőfi-szobrot, emléktáblát avattak fel Erdély-szerthe, és nemcsak olyan helyeken, ahol a költő valaha megfordult, hanem másutt is. Mert ekkor már nem csak éreztük, hogy Petőfi magyarságunkban való megszilárdulásunk, magyarként való megmaradásunk jelképe, de azt is, hogy ennek kifejezést is tudunk adni. Nem egyszer hangzott el e gondolat az avatóünnepségek szónokai részéről is. De mindennél jobban kifejezte ezt az, hogy ezek a szobrok, emléktáblák évről évre ünnepünk helyszínéivé is váltak.

Részletekbe menő számbavételük meghaladja ennek az írásnak a kereteit. Egy rövid felsorolás erejéig azonban – úgy gondolom – érdemes számba vennünk őket. Azért is, hogy aki erre jár, tudjon róluk. De talán az sem kizárt, hogy a jövőben – amint arra a Szatmáron, Muzsnay Árpád, az EMKE alelnöke által kezdeményezett, és a 2000-es évek elején négy egymást követő évben is lezajlott *A Petőfi-emlékbelyek ifjú küldötteinek találkozója* erre már példát mutatott – szerveződnek majd Erdélyt Petőfi nyomában végigjáró diákcsoportok is, s azok hasznát veszik az itt következő adatoknak.

Vegyük tehát számba keletkezésük sorrendjében az erdélyi Petőfi-emlékek 1990 utáni keletkezéstörténetét!

Ismét Marosvásárhelyről kell kiindulnunk, ahol mindjárt az első szabadon megünnepelhető március 15-én – „Marosvásárhely ifjúsága” jellel – márvány emléktábla került Bem tábornok és Petőfi egykori szálláshelyére, a később Bernády Györgyről elnevezett téren álló Teleki-házra.

2001-ben kap Petőfi-szobrot Székelyhíd, 2002-ben Zsombolya (Sol-tész Teofil és Varga Luigi István alkotása) és Vajdahunyad (Balázs Tibor alkotása), 2003-ban a Szatmár megyei Börvely (Erdei István alkotása), s ugyanebben az évben kerül emléktábla Szamoskóródra, és Nagykárolyban az egykori Arany Sas, Petőfi szálláshelye (ma általános iskola) falára, Újszentesen pedig új emléktáblával egészül ki a régi emlékmű.

2004-ben avatnak Petőfi-mellszobrot a Brassóval szomszédos Hosszúfaluban (Șerban Bonaventura alkotása), Réven és Krasznán (ez utóbbi Lőrincz P. Lehel alkotása), ugyanebben az évben bronzplakettet Marosludason, az Andrásy-telepi általános iskolában (Tieme Nóra alkotása), s állítanak kopjafát, Kudor István bronzplakettjével, a Kolozsvárral szomszédos Kajántón.

2005-ben a Bihar megyei Szentjóbbon lel otthonra Tózsér Erzsébet – eredetileg Révre készült – Petőfi-mellszobra. S ugyanennek az évnek az eseménye a súlyosan megrongált Fehéregyháza–Ispán-kúti emlékmű helyreállítása: ekkor kerül a helyén mementónak meghagyott Hunyadi László-dombormű mellé Gyamathy János bronzplakettje és egy emlékeztető tábla:

MEMENTO

HUNYADI LÁSZLÓ ALKOTÁSA	OPERA SCULPTORULUI
FELÁLLÍTOTTÁK 1969-BEN	HUNYADI LASZLO
1990-BEN VANDÁL KEZEK	RIDICAT ÎN 1969
MEGRONGÁLTÁK	DISTUS DE MÎINI
	VANDALE ÎN 1990

Sajnálatos, hogy azóta, a memento ellenére, nem is egyszer vált az emlékmű újabb rongálások célpontjává.

2006–2010 között avattak Petőfi-mellszobrot a Szatmár megyei Lázáriban és Sárközújlakon (mindkettő Kovács Albert alkotása), a Maros megyei Búzásbesenyőn (Horváth Károly Szilárd alkotása), Gyergyóalfaluban (Bálint Károly alkotása). 2007-ben avatják fel a Szeben megyei Szelindeken az evangélikus parókia falára került Petőfi és Bem kettős emléktáblát, magyar, román és német nyelvű felirattal (mindkét tábla Csedő Attila alkotása). 2009-ben került köztérre Erdődön Deák Árpád kettős, Petőfi–Júlia-szobra, és ugyanebben az évben az ótordai református parókia előtti kiskertbe Suba László alkotása, amelyen Petőfi mellett Júlia ölén tartja az akkor már fél esztendő Zoltánkát.

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy sok helyütt a Petőfi-szobrokat, emléktáblákat a magyar egyházak ingatlanainak védőfalain belül helyezik el. Vajon mikor jön el az ideje annak, hogy elmondhatjuk – Petőfit idézve – „...megálljunk, mert itt van már a Kánaán”?

Petőfi Sándor születésének kétszázadik, a kommunista hatalom bukásának 33. évében ez sajnos még nyitott kérdés.

Egy azonban bizonyos: Petőfi a miénk, és mi – ahogyan Reményik Sándor egyik versében írta – „Petőfi nemzete” vagyunk. Mert változatlanul őbenne, az Őhozzá való kötődésben jut legteljesebben kifejezésre magyarságunk – határokon innen és határokon túl.

JEGYZET

Petőfi erdélyi–romániai emlékhelyeinek számbavételénél elsősorban két forrásra támaszkodtam: a Köztérkép internetes oldalán elérhető kép- és szöveganyagra (<https://www.google.hu/search?q=k%C3%B6zt%C3%A9rk%C3%A9p>) és Udvardy Frigyesnek *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája* című munkájára, amely a Transindexen konzultálható (<https://www.google.hu/search?q=udvardy+frigyes+kronol%C3%B3gi%C3%A1ja&xsrf>), valamint az utóbbi helyen megadott sajtóforrásokra. Emellett haszonnal forgattam Dukrét Géza (*Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*, Nagyvárad, 2012), Erőss Vilmos *Csikszereda emléktárgyai* (Csikszereda, 2018) és Sándor Zsigmond Ibolya (*A mi Petőfink. Igazság és legenda. Székelykeresztúr, 2014*) könyveit. Forrásul szolgált számomra Muzsnay Árpád *Petőfi-kultusz a romániai Szatmár megyében* című tanulmánya (megjelent a *Kelj föl és járj, Petőfi Sándor. 1848 emlékezete a kultúra különböző regisztereiben*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2019.) Szerzője, Szekernyés János bocsátotta rendelkezésemre Petőfinek Bem bánási táborában való időzésére és az annak emlékét megőrkítő Temesvár környéki emlékművekre vonatkozó, több adatot helyesbítő tanulmányát (*Főhadiszállás: a Temesvár melletti Szabadardó. Márványba vésett tévedés*)

A költői Petőfi-emlékhelyre, valamint a fehéregyházi Hősök parkjában lévő múzeumra vonatkozóan a magam adatai mellett az interneten elérhető forrásokat hasznosítottam. Egyes adatokhoz forrásul szolgáltak Benedek Zoltán (*Elpusztított kulturális emlékeink*. Nagykároly és Vidéke, 1998. május 20., június 10.), Végh Balázs (*Elfeledett Petőfi-emlék került elő Erdődön*. Krónika, 2009. július 30.) Rácz Albert (*Petőfi Nagybányán*. Művelődés, 1972/7. 54–55.), Sarány István (*Petőfi arcai*. Hargita Népe, 2023. január 6. – április 23.) és Dávid Lajos *A Petőfi-tanya regényes története*. <https://www.facebook.com/teleki.magyar.haz/>) adatközlő írásai.

Míndezen mellett konzultáltam az Udvardy Frigyes kronológiájában forrásként jelzett és számomra elérhető sajtótudósításokat, közleményeket.

A Latorca folyása itt vonta meg Zemplén és Ung megye határát. A késő délutáni, majd az esti órákban átkocsikázott Kelecsény után Nyárad, Mocsár, Budaháza, Bátfa, Sislóc, Tarnóc községeken, bár naplójában meg sem említette ezeket.

A Sátoraljaújhelytől számítva 38 kilométeres útszakaszt megtéve azon a vasárnapi napon, a beszürkülés közepette, 9 óra körül érte el Ung megye – 7-8 ezer főre tehető, kevert magyar–svábnémet–rutén/ruszin–szlovák–zsidó lakosságú – székvárosát, amelyből is keveset láthatott. A Rákóczi-szabadságharc leverését követő évtizedekben a néhai Bercsényi hadúr városában most Petőfi a hanyatlás, a pangás korát vélte felfedezni:

„Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart egészen a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Körös, Maros stb... Ungvár egyébként szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Épen olyan, mint a részeg ember, ki pocsettába bukott, s most sárosan tántorog hazafelé”³

– foglalta össze szomorú, lesújtó véleményét, benyomását az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* című művében.

A Fekete Sas-vendéglőben szállt meg. Tény és való, a város nem nyerte meg tetszését, róla nem valami hízelgő véleményt fogalmazott meg. Abban az időben a város bal parti területe, hatalmas piactere sáros és rendezetlen, tervszerűtlenül épült, s ezért keltette az összevisszaság benyomását. De mentségére legyen mondva, hogy a belváros történelmi nevezetességével nem volt ideje megismerkedni.

Ha mégis itt töltött volna egy-két órát, akkor szembesülhetett volna a Fényes Elek monográfiájában leírt városképpel, aki szociográfiai pontossággal számba vette, szinte dióhéjban felsorolta az Ung-parti város főbb látványosságait, tudnivalóit:

„Ungvár, kamarai mezőváros, Ung vmegyében, igen szép vidéken, Pesthez 32 mfd. távolságra fekszik azon hegycsoportozatoknak délre eső oldalán, melyek Ung vármegyét Gallicziától elválasztják, s melyek e városon innen szép rónasággá kerülnek szét; kettős halmon, mellyeket az Ung vizének egyik mesterséggel készített ága választ el egymástól, míg a másik anyáág, a keleti dombot kerülvén meg, mind kettő nem messze a várostól ismét vissza folyik. Népeisége 8015 lélek, kik közt r. kat. 2800, görög katolikus

³ PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez, 1847* = <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html> [2023. 09. 02.]

„Vendéglő a sashoz! Lészen épület a hídon túl szilárd anyagból, zsindeffel fedve épült az 1780-ik évben. Az utcáról három bejárata van. Nyolc szobából, egy konyhából áll. Részint a bérlőnek lakásul, részint az idegenek és a városiak kényelmére szolgál. Az istálló szintén jó anyagból, és mintegy 16 ló befogadására alkalmas”⁵.

A 126 éves, már rogyadozó, egykori fogadót biztonsági okból 1906-ban lebontották. Ezen a telken egy impozáns, kétszintes épületet emeltek, ma Művészeti Iskolának ad otthont. Egyik dísztermében állandó Petőfi-emlékkiállítás tekinthető meg.

A tanintézet két szintje közti kiemelt homlokzatra az Ung-vidék alkotó értelmiségét zászlója alá toborzó, nagy múltú ungvári Gyöngyösi Irodalmi Társaság Romanecz Mihály gimnáziumi igazgató elnökletével 1911. október 15-én emléktáblát állítottak. Már több mint száz éve jelzi, tudatja: „Ezen a téren állott a Feketesas-vendéglő, / melyben 1847. július 11–12-ike között éjjel / PETŐFI SÁNDOR / megszállott. / Emelte a Gyöngyösi Irodalmi Társaság 1911-ben”.

Fotó: Fruch, Andrea

A leleplezési eseményt egy 24 oldalas kiadvány örökítette meg: „Petőfi Sándor ungvári emléktáblájának leleplező ünnepe 1911. október 15-én. Kiadja az Ungvármegyei Közművelődési Egyesület. 1911”.

⁵ Idézi KERESZTYÉN Balázs, *Irodalmi barangolások a Kárpátok alatt*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 23. = <https://mek.oszk.hu/23800/23824/23824.pdf> [2023. 09. 02.]

„A költő talán még aznap este megírta az *Úti levelek* Ungvárról keletkezett részét, s másnap indult tovább Munkácsra.”⁶

A rendszerváltás után – a helyi magyarság közkívánata – a tér felvette Petőfi nevét, az épületben ma az ukrán 2. Számú Művészeti Iskola található, ahol a rendszerváltás idején Petőfi Emlékszobát rendeztek be. Ferenczy Béni szobrát 1990. szeptember 29-én avatták fel. A szobrot Magyarország ajándékozta Ungvárnak.

A szobrot eddig többször meggyalázták: festékkel öntötték le, eltörték a kardját. A város vezetősége és Magyarország ungvári főkonzulátusa felújította az emlékművet, és a teret beakameráztatta. Az emléktáblánál és a szobornál kezdődnek minden évben Ungváron a március 15-i ünnepek. A város lakói minden év január elsején, a költő születésnapján, megkoszorúzzák őket.

Fotó: Fuchs Andrea

„A MUNKÁCSI VÁRBAN”

Ungvárról július 12-én délelőtt indult el a költő, és Szerednyei postaútján haladva Dubróvka, Oroszvég falut érintette, majd a Latorca hídján átkelve érkezett Munkácsra, ahol rövid pihenőt tartott.

Míg kocsisa a lovakat megetette, ő hirtelen megebédelt, és sietett megtekinteni az ősi munkácsi várat. Felemás élményeit szintén az *Úti levelek*-ben jegyezte le:

⁶ *Uo.*

„A mai utamban vagy nem figyeltem, vagy csakugyan nem volt semmi említésre méltó, kivéven Munkácsot. Ungvárról korán reggel vagy tulajdonkép későn reggel indultam el, s délután értem Munkácsra. Míg kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a státusbörtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól egy jó negyedórányira fekszik a róna közepén egy magas kerek dombon. A domb oldalán szőlőt természetnek... nem szeretnék a borából inni... azt gondolnám, hogy a rabok könnyét iszom. Fölmentem a várba, az udvarokat s egy pár szobát bejártam, de a börtönöket nem mutatták meg, talán mert egyedül és egészen ismeretlen voltam, vagy senkit nem eresztenek a föld alá? Nem tudom. Egy teremben többek között ott van Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona arcképe is. Más helyen órákig elnéztem volna e dicső képeket, de itt csak futólag szemléltem őket, mert siettem kifelé. Tudj'isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig bírtam lélegzetet venni. Érzéseimet leírtam egy versben. Azok kínos érzések voltak. Az egész idő alatt, míg itt voltam, fülembé valami szellem szomorú dolgokat suttogott. Szavait nem is értettem, oly halkán beszélt, csak suttogását hallám, és ennek oly bús hangja volt. Azt sem tudom, ki volt e suttogó szellem? Az emlékezet-e vagy a sejtés?... 1800-ban és 1801-ben az itteni foglyok egyike volt Kazinczy Ferenc. Szegény Kazinczy! szegény haza!”⁷

Kínos érzéseit Petőfi *A munkácsi várban* című költeményében írta le: a munkácsi várban berendezett börtön, amelyben az osztrák abszolutizmussal szembehelyezkedő státusfogylyokat őrizték, a felismerés, a látvány és a felkavart érzés versírásra ösztönözte a költőt, amely szöveg *A munkácsi várban* címmel született meg a felkorbácsolt érzések lelki tükre is. Ennek sorai velőtrázóan hangzanak, aktualitása máig hat:

A MUNKÁCSI VÁRBAN

Itt tüzé föl piros zászlaját a
Szabadságnak Zrínyi Ilona?
A szabadság hősinek tanyája
Ime, íme most rabok hona.
Semmi más, mint dönthetetlen kőfal,
Semmi más, mint láncsörömpölések –
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettül félek.
Föl s alá jár magas büszke fővel

⁷ <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html> [2023. 09. 02.]

Ott a sáncon egy ifjú fogoly;
Messzeszállott lángtekintetével
Vajjon hol jár gondolatja, hol?
Lépte gyors még; új vendég bizonynal,
Erejét az éj s lánc nem töré meg –
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettől félek.

Ott a másik sáncon egy öreg rab,
Nem tekint sem ide, sem oda,
Lassan hordja könnyü, száradt testét...
Nehezebb már lánc, mint maga.
Tört szeméből holt sugár buvik ki,
Mint a sírból a kísértő lélek –
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettől félek.

Ifjú rab, nézd, mint virít az erdő,
Akkor is, ha kijössz, zöld lesz az,
Ah de téged, téged akkorára
A nyomor s bú régen behavaz.
És te vén rab, tőled már talán csak
Itt vesz búcsut a lánc és az élet –
Bátran tudnék a vérpadra lépni.
Oh de ez a börtön... ettől félek.

Föld alól föl halk nyögés jön; mint a
Köszörült kés, metszi szívemet.
El, el innen! fönny vagyok, és mégis
Környekez már-már az örület,
Hát ha még lenni volnék, hogyha ott lenni
Híznék rajtam testi-lelki féreg! -
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettől félek.

Munkács, 1847. július 12.⁸

Petőfi tudatában volt annak, hogy a metternichi birodalomban a zsarnoki rendszer megtestesítője volt Olmütz, Spielberg, Kufstein várbörtönök mellett munkácsi vár is, amely versírásra inspirálta. Ott-tartózkodása

⁸ http://mek.oszk.hu/09400/09496/html/#Page_323 [2023. 09. 02.]

idején lengyel, magyar, horvát, ukrán, olasz és német elítéltek raboskodtak a vár kazamatáiban.

A kínos érzéseket kifejező költemény közismertté vált a kárpátaljaiak körében: iskolai ünnepeken gyakran szavalják.

Petőfi Sándor később sem tudott a tömlöccé alakított munkácsi várban szerzett nyomasztó emlékeitől, baljós benyomásaitól, szorongató élményétől szabadulni. Közvetlenül a márciusi napok után Pesten, 1848. március 27–30-án írta *A királyokhoz* c. versében:

„Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szívemben félelem nem áll ...”
Bármit mond a szemtelen hizelgés,
Nincsen többé szeretett király!⁹

S alig egy néhány hónap múlva újra felrémlt lelkében a „rabok honának” képe, hogy haragjának minden erejével ekképpen zúdítsa a számonkérés mennyköveit Ausztria császárai felé:

„...Birodalmatok
A szabadság kálváriája,
Uralkodás volt minden vágyatok,
Ezért emeltetek Munkácsokat,
Hogy a szellem világát, melegét,
A rabbilincsek e fölolvastóját
Elrejtétek mélyen a föld alá,
S fölötte a sötétségben buján
Tenyészhessék a zsarnokok virága.
A test- s lélekszibbasztó butaság...
Elrablottátok a népek jogát,
És elloptátok kincseit,
Ti bíboros haramják,
Ti koronázott tolvajok!”¹⁰

Megjegyzem, a munkácsi várban több Petőfi-emlékjel és emlékhely van: éveken át megtekinthető volt a Petőfi-emlékszoba a felső várban. A vár

⁹ PETŐFI Sándor, *A királyokhoz* = <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/kirhoz.htm> [2023. 09. 02.]

¹⁰ PETŐFI Sándor, *Ausztria* = <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/petofi-sandor-DFB2/1848-F625/ausztria-F894/> [2023. 09. 02.]

szívüket az idő fekete ciklonja
darabokra szaggatva megtépázta,
szálfa-testük ezerszer megalázta,
mégsem hulltak pocsétába...

„FOLYÓ HÓ 13-ÁN INDULTAM EL BEREGSZÁSZRÓL”

A mostani 86 ezer fős, vegyes lakosságú Munkácson csak rövid pihenőt tartott. Gondolatai egyre csak Júlia körül forgolódtak:

„Édes kedves Juliskám, imádottnak szívesen látod, barátom Frigyes, neked akarok írni és őt szólítom meg. Ne vedd rossz neven e figyelmetlenséget. Nem tehetek róla, bizony isten, nem. Mindig eszemben van, és mindig ő van eszemben. Megvallom, nem is igen törekszem rajta, hogy kiverjem fejemből. Hiába is törekedném. Úgy vagyok, mint aki a napba néz, aztán akárhova tekint, vagy ha behunyja is a szemét, mindig a napot látja. Ah, kivált most, hogy közeledem feléje, éjjel-nappal eszembe van e drága szent kép, s ha elgondolom, hogy nemsokára látni fogom őt, olyat dobban szívem, hogy magam is szinte megijedek tőle. – Engedj meg, barátom, hogy megint előhoztam, de olyan jól esik róla beszélnem, mint valami szegény tót diáknak, ha száz pengő forintos bankót talál. Aztán már úgy is olyan régen nem említettem”¹¹

– áradozott a *XIII. Úti levél*ben, amelyet már Beregszászban vetett papírra.

Július 12-én Munkácsról ugyanazzal a fogattal a délutáni órákban indult el. Alsókerepecen, Gáton, Makkosjánosin áthaladva, négy mérföldet megtéve, valószínűleg szürkületkor érkezett meg Beregszászra. Éjszakára már a Vérke-parti Oroszlán fogadóban szállt meg. *Úti levele*iben ezt jegyezte fel Beregszászról:

„Munkácstól egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne góth templom, megyeház és magyar kocsmáros, ami nagy vigasztalás (nem a templom, hanem a magyar kocsmáros), ha az ember három napig csupa zsidó kocsmákban hentergett. Dicsekedés nélkül szólva a legnagyobb emberbarátok egyike vagyok, s tisztetem, becsülöm a zsidókat, de már a kocsmákból csak kikergetném őket a pokolig, mert a mi ronda, csak ronda az, hiába.”¹²

¹¹ <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html> [2023. 09. 02.]

¹² *Uo.*

emléktáblát avattak Petőfi itt-tartózkodása emlékére. Anyaga: terrakotta. Alkotói: Ortutay Zsuzsa és Horváth Anna.

Az egykori Oroszlán vendégfogadó épületében ma a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház (korábban: Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház) és üzletek foglalnak helyet.

1991. március 15-én a II. Rákóczi Ferenc téren, az Arany Páva étterem (egykori Úri Kaszinó) épülete előtt felavatták a költő szobrát is (Körösenyi Tamás budapesti szobrászművész alkotása).

1991. október 4-én Volodimir Dankunics helyi lakos vasrúddal támadt a szoborra, és letörte a karját. Ezután Nyíregyházára vitték a szobrot, és ott helyrehozták. Másodszori felállítása 1992. március 15-én történt.

Petőfi január elsejei születésnapja, a március 15-i beregszászi ünnepek minden évben az emléktáblánál és a szobornál kezdődnek, és a város lakói a költő születésnapján mindig megkoszorúzzák azokat.

„BADALÓ MELLETT, BEREG ÉS SZATMÁR MEGYE KÖZT JÖTTEM ÁT A TISZÁN”

Beregszászról a költő valószínűleg Búcsút, Asztélyt, Macsolát és Csomát érintve jutott el a badalói révig. Petőfi Sándor tehát 1847. július 13-án járt Badalóban. De nem is ez a tény a fontos, hanem az, hogy milyen élmény maradt meg a költőben e tájról: „...Badaló mellett, Bereg- és Szatmár-megye között, jöttem át a Tiszán, a szép Tiszán. Úgy szerettem e folyót, talán azért, mert tetőtől talpig magyar: hazánkban születik és hazánkban hal meg, és épen az Alföldön vándorol keresztül, az én kedves Alföldemen”¹⁴.

Ezt megelőzően megpihent a helyi református templom tövében. Ekkor körbejárta tekintete az Árpád-kori falut, melynek első írásos említése 1280-ban kelt, de bátran kijelenthetjük, hogy ennél korábban is éltek itt elődök, akik sokszor nélkülözve, a tiszai árvizektől veszélyeztetve megmaradtak ezen a helyen. Abban az időben a nevezetes tiszai rév és a mézsárszék jövedelme is az 1550-ben keletkezett református egyház vagyónát gyarapította.

Újra Petőfi leveléből idézek:

¹⁴ Uo.

déli fal egy részlete, a rajta található befalazott résablakkal őrzi a középkori jelleget. A gyülekezet jelenleg 900 személyt számlál.

Erdélyi Károly *Badaló* című falumonográfiájából tudjuk, hogy a badalói templom falán lévő emléktáblát a csehszlovák érában állították. Ez az esemény országos magyar ünnepé volt nyilvánítva. Erről tanúskodik egy korabeli plakát:

„Kárpátalja magyarságához! A Kárpátaljai Magyar Faluszövetség 1938. augusztus 14-én Hrabár Konstantin kormányzó úr védnöksége alatt a tiszaparti Badalón Petőfi Sándor emlékezetére ottani ősi református templom falában Országos Magyar Ünneppé (tovább a szöveg nem olvasható, összesen ötödik – a szerző.)

Magyar Testvérek! Férfiak, asszonyok! Lányok és legények! Augusztus 14-én vasárnap reggel öltözzetek ünnepi ruhát és igaz magyar érzéssel szívetekben menjetek Badalóba, a nagy magyar testvéri találkozóra.

A Petőfi ünnepen ott kell lenni mindenkinek, aki magyarnak vallja magát, továbbá mindazoknak, akiket a magyar kultúra érdekel és az itt élő nemzetek közti egyetértést őszintén kívánják.

Szeretettel hív és vár benneteket: a Kárpátaljai Magyar Faluszövetség”

Magabiztosan állítja: „Az utódok nem felejtnek. Több mint egy évtizedes hagyomány, hogy a badalóiak az egyház és a KMKKSZ közös rendezésében a költő születésnapján (január 1.), illetve az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kitörésének évfordulóján (március 15.) minden évben ünnepi megemlékezést tartanak”¹⁷.

Petőfi útja tehát 1847. július 1-től 13-ig, vagyis 13 napig tartott Pestről Koltóig szekéren. Ebből két éjszakát és egy napot töltött Kárpátalján, s közben szakított időt arra, hogy megírjon két verset és két úti levelet.

Visszatérve Badalóra meg kell jegyeznünk, hogy a Petőfi által is nagyra becsült Gvadányi József emlékét is megörökítették, így a költő, a lovas generális szelleme is jelen van Badalóban. 1990-ben az iskola felvette gróf Gvadányi József nevét, amelyet a mai napig is visel. Ezt az eseményt az iskola bejáratánál elhelyezett emléktábla örökíti meg, amelynek szövege a következő: „Iskolánk névadója Gróf Gvadányi József lovas generális és író / emlékére, aki 1763-tól 1765-ig községünkben állomásozott, itt írta

¹⁷ ERDÉLYI Károly, *Badaló*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1921, 50–51.

Petőfi szelleme vezérelte Keresztyén Balázs (1949. január 15. – Nagyszőlős, 2007. november 9.) művelődéstörténész, elbeszélő, pedagógus és tankönyvíró is, aki ugyan Nagyberegen született, de gyermekéveit, ifjúkorát Badalóban töltötte, s egyik írásában megjegyzi, hogy elemi iskolás éveiben minden nap elhaladt a badalói templom falába beépített Petőfi-émléktábla mellett, és – ahogy írja – „nyomdokain taposva ő lett az útmutatóm”.

*

Kárpátalja majdnem minden magyarok lakta településén neveztek el közterületet (teret, utcát) Petőfiről. Több helytörténész, irodalmár (Sándor László²¹, Keresztyén Balázs²², Gortvay Erzsébet²³, Váradi-Sternberg János²⁴, Csanádi György²⁵ és mások) foglalkozott Petőfi Sándorral. Az ungvári Jurij Skrobinec²⁶ műfordító közel száz Petőfi-verset fordított ukrán nyelvre.

A Petőfi-kultusz zászlóvivője az ungvári Dayka Gábor Középiskola, ahol a magyar értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) szervezésében 1995-től minden év március 15-e előtt megrendezik a Nemzeti dalmondó versenyt. A győztes a verset a Petőfi téri megemlékezésen is elmondja.

²¹ SÁNDOR László, *Petőfi Kárpátontúlton* = Naptár 1958. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1957, 36–37; Uő: *Gyöngyösi, Dayka és Petőfi nyomában. Irodalmi emlékhelyeink Kárpát-Ukrajnában*, Új Tükör, 1982, 38/18–19.

²² KERESZTYÉN Balázs, *I. m.*, 22–23., 59–60., 105–106., 153–154.; KERESZTYÉN Balázs, 2001, 210–212.

²³ GORTVAY Erzsébet, *Emlékezni szükséges*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2004.

²⁴ VÁRADI-STERNBERG János, *Utak és találkozások Tanulmányok az orosz–magyar kapcsolatok történetéből*. Uzshorod, Kárpáti Könyvkiadó, 1971.; Uő: *Utak, találkozások, emberek. Írások az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról*, Uzshorod–Budapest, Kárpáti Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1974.; Uő: *Századok öröksége*. Tanulmánykötet, Budapest–Uzgorod, Kárpáti Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1981.

²⁵ CSANÁDI György, *Régi beregszászjak* = <https://mek.oszk.hu/02100/02131/html/02.htm> [2023. 09. 02.]

²⁶ JURIJ SKROBINEC, *Ugorszka arfa. Fordítások a klasszikus és kortárs magyar költészetből*, Izdatyelsztvo Karpati, Uzshorod, 1970.

volt már a 19. században is, ma is annak számít, méretéhez és lélekszámához képest (kb. 30 ezer fő) sok iskolát működtet.

Petőfi rokonát, barátját keresi fel először, Orlayt. Amíg ő meg nem érkezik, Kis Gábor fogadja, a későbbi református lelkész. Így emlékezik a találkozásra:

„Egyik délelőtti tanóra után hazamentem s ekkor jött szobánkba a jó háziasszony V.-né és elmondá mily váratlan és mily különös vendége érkezett, egy katona, aki Petrich urat keresi, de az még leckén van; egyúttal értésemre adá azt is, hogy szívesen venné, ha ezt a katonát az ő szobájából, míg Petrich úr megjő, magamhoz behívnám. Elképzzelhető, milyen lehetett a sors üldözte, ágról szakadt isten-katonája, az ő megviselt uniformisában”¹.

Később így folytatja:

„Magam bemutatása rövid volt, mit is mondhattam volna sokat, a lábain céhláda nagyságú bakancsokban előttem álló Petőfit vendégemül meghívám, ő vette a botot és a tarisznyát, s mentünk pápai kifejezés szerint hátra az én, azaz a mi szobánkba. És így elmondhatom azt, hogy a pápai diákok közül legeslegelőször az én vendégem volt Petőfi; a véletlen ezen játékára mindig édesen emlékezem és ez elsőséget sokért oda nem adnám. Hazajött Orlay, úgy mentünk az ő szobájába, s az ott történeteket az ő országosan ismert tolla az enyémnél szebben megörökítette”².

1840 márciusában vagyunk, túl az első féléven. Petrovics Sándort Tarczy Lajos professzor csak ideiglenes diáknak veheti fel, a fiú bizonyítványa Selmecen maradt. Társai között különcknek számít a „tinédzser obsitos”, mogorvasága, elnyűtt katonaruhája miatt kinevetik, bakának, bús magyarnak csúfolják. Nem látja jövőjét Pápán, hamar vége szakad első, két hétig sem tartó látogatásának a városban. „Itt hagyom Pápát, nem vagyok én iskolába való”³ – fakad ki. Egy hosszú hársfasoron át hagyja el a várost, Orlay kíséri el egy darabon.

Ősszel mégis újra próbálkozik a kollégiumban. A hatodik osztály anyagából különbözeti vizsgát kell tennie, ez némi tanári jóindulattal (Tarczy professzor van segítségére) sikerül, így bekerülhet a gimnázium

¹ *Petőfi és Pápa kapcsolatáról* = <http://m.infopapa.hu/hirek/olvas/petofi-es-papa-kapcsolatarol-2019-02-25-073658> [2022. 12. 06.]

² *Uo.*

³ FEKETE Sándor, *Petőfi Sándor életrajza I.* = https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/FEKETE/fekete00001/fekete00001_o/fekete00001_o.html [2022 06. 10.]

szomszédságában lesz, ez a másik hely, emléktáblával, amelyet a pápai köztudat Petőfi-házként ismer (Petőfi u. 11.). Utolsó tartózkodási helyéről szólunk még.

Az érthetően anyagi gondokkal küzdő diák házitanítóskodással, írni munkával, újságfelolvasással tartja el magát. Közben egy lánán alszik, könyv a párnája, köpeny a takarója.

A kollégium melletti Petőfi-ház

Ekkor ismerkedik meg Jókaiával, aki a legenda szerint először egy közlén látta meg a leendő költőt. A „közle” pápai regionális köznyelvi szó, sikátort jelent. A város utcaserkezetére jellemzőek a sikátorok, a középkori katonaság ezeken a keskeny átkötő utcácskákon átvágva tudta lerövidíteni az útját. Micsoda szerencsés momentum az irodalomtörténetben, hogy a 19. század egyik legnagyobb lírikusa és legnépszerűbb regényírója véletlenül egy iskolába jár, és már tizenévesen barátságot köt! (Tudjuk, hogy ez a barátság később megbicsaklik, mikor Petőfi tudomást szerez Jókai házassági szándékáról Laborfalvi Rózával, de jóval Petőfi halála után is mindig megbecsüléssel nyilatkozott a költőről a „nagy mesemondó”.) Találkozásukat így örökíti meg az író a Petőfi emlékszo-bránál című írásában⁶:

⁶ JÓKAI Mór, *Petőfi emlékszo-bránál* = https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_Petőfi-TarsasagLapjaKoszoru_1882_2/?query=petőfi+OR+jókai&pg=414&layout=s [2023. 02. 11.]

És hogy jöttek, hogy megálltak
A vitézi seregek:
Aggalom s öröm vegyülve
A lakókat szállta meg.

Aggalom s öröm szivökben
Nem hiába lakozik:
A huszárok csínosak, de
Kissé hosszuk újjaik.

„Jól vigyázz leányom édes,”
Mond az aggódó anya,
„Nehogy ez vagy az lakunkból
Vélek elvándorlana.”

2

Ébred a hajnal sugára,
Véle ébred a huszár;
Lóra pattan, induló zeng,
S messze föld fogadja már.

És merengő fájdalommal
Néz utánok a leány;
Köny pereg le szép szemérlől,
Mély sohaj kel ajakán.

„Mért, leányom, e busongás?
Könybe mért lábbad szemed?”
„Jó anyácskám, meglópának,
Egy... elvitte szívemet.”

(Pápa, 1842. június)

Választott írói nevét Bárány Gusztáv Adolf diáktársa *Literaturai zsengek* című kéziratának hátoldalára is leírja, afféle tollpróbálgatásként. Háromszor szerepel itt a Petrovics Sándor név, és kétszer a Petőfy Sándor, tehát y-nal. (Később a valóban y-os nevű Ásvai Jókay Móric is lecseréli az arisztokratikus betűt i-re.)

Választott nevét próbálgatja. Itt még „Petőfy”

A Petőfi név először nyomtatásban majd a második megjelent vers, a *Hazám*ban alatt lesz látható 1842 novemberében az Athenaeumban. Arra a kérdésre, hogy miért nem az egyenes fordítású „Péterfi” névre magyarosított költőnk, két válasz is lehet. A Pető a Péter régi becézett alakja, érdekesebb, különösebb. Ennél is fontosabb ok lehet, hogy Vörösmarty *Eger* című kiséposzának van egy Pető hadnagy nevű szereplője, akivel a Petrovics-fiú lelki rokonságot érzett. A Petőfi nevet aztán a család többi tagja is felveszi. Először az öcs, István, eleinte még tartva az atyai roszszallástól. Később már a szülők halotti bizonyítványán is ez a név olvasható, például Hruz Máriaén ily módon: Petőfi Maria szül. Hrus. Mikor Szendrey Júlia unszolására a költő névkártyát készített, csupán hat betű áll rajta: PETŐFI. Kell ennél több? (E tömör közlés Szerb Antal *Száz vers* című gyűjteményét juttatja eszünkbe, ahol szócikkekben mutatja be a szerzőket. Goethéről ennyit ír: „Ő volt Goethe”.)

Általában mindenki tud *A borozó* című vers irodalomtörténeti jelentőségéről. Pápan írta a költő, itt is kapta kézhez a Pesten Bajza József által szerkesztett Athenaeum-számot. A költeményt állítólag a Hódoska vendéglőben diákcimborákkal töltött vig órák ihlették. Több helyen olvashatjuk, hogy Petőfi bornemissza ember volt, a bordallal, a zsánerekéiben, helyzetdalaiban ábrázolt borivó népi figurákkal inkább szerepet játszik. Idézzük most az elhíresült pápai verset:

A BOROZÓ

Gondüző borocska mellett
Vígan illan életem;
Gondüző borocska mellett,

Sors, hatalmad nevetem.
 És mit ámultok? ha mondom,
 Hogy csak a bor istene,
 Akit én imádok, aki
 E kebelnek mindene.
 És a bor vidám hevében
 Füttyentek rád, zord világ!
 Szívemet hol annyi kinnak
 Skorpiói szaggaták.
 Bor taníta húrjaimra
 Csalni nyájas éneket;
 Bor taníta elfeledni,
 Csalfa lányok, titeket.
 Egykor majd borocska mellől
 A halál ha űzni jó:
 Még egy korty – s nevetve dülök
 Jégöledbe, temető!

(Pápa, 1842. április)

Pontosításként megjegyezzük, hogy két népies dalát (*Mi haszna, hogy a csoroszlya...*, *Vendég*) már közölte a pápai Népbarát című „közhasznú naptár” (kalendárium), de a Tarczy által szerkesztett kiadvány nem nevezte meg a dalok szerzőjét, a dicsőség így az iskola falain belül maradt.

A *borozó* megjelenésén, a Jókai-val való barátságon és a névválasztáson túl még egy esemény kíváncozik kiemelésre Pápa kapcsán. Petőfi itt aratta első nyilvános irodalmi sikerét. A képzőtársaság tanévzáró „örömünnepén”, a megyeházán (a mai bíróság épületében) Petrovics Sándor több programpontra is szerepelt. Másoktól szavalt verset, míg diáktársai előadásában tőle is hangzottak el költemények. Az eseményen Esterházy Károly gróf is tiszteletét tette, aki külön egy arannyal jutalmazta a Gaal József *Ólmosbotok* című költeményét elszavaló diákot. Igazi diadalként élte meg ezeket az órákat az ifjú poéta, pápai tartózkodásának talán legszebb napjaként emlékezhetett a képzőtársaság tanév végi ünnepére.

Természetesen itt sem került el a szerelem a könnyen hevülő ifjút. Egy színésznőbe, az akkor 24 éves Szathmáryné (később Laczkóczyné) Farkas Lujzába szeretett bele, aki társulatával éppen a híres Griff Szálló vendége volt. A Griff Pápa sokat emlegetett helyszíne. Táncolt itt Kisfaludy Sándor (Himfy) Szegegy Rózával, szerepel Mikszáth *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényében, sőt állítólag itt született az a csárdás,

hogyha többé / Nem láthatok lyányt s pipafüstöt!” Nem biztos tehát, hogy összefüggés van a pápai élmény és a vers között.

A sikeres tanév után költőnk vakációra ment, azzal a szándékkal, hogy Pápán folytatja tanulmányait. Visszatérve a mai Széchenyi u. 11. alatt szállt meg Domanovszky Endre barátjánál. Érdekes, hogy e ház lakója volt Bocsor István professzor is. Ez volt tehát költőnk negyedik pápai lakhelye. Egyelőre nem őrzi tábla ennek emlékét, de a városbarátok tervezik, hogy itt is méltó jelet állítanak Petőfinek. A tanévkezdés nem a diák tervei szerint alakult. Nem jutott munkához, hogy eltartsa magát, ezért elhagyta a várost.

Tesz még egy rövid látogatást a kisvárosban 1843 tavaszán (ez tehát negyedik itt-tartózkodása), de ezúttal csak régi barátait látogatja meg.

BARÁTIMHOZ

„Nos, fiúk, nem szólt a szarka
Házfödélteken?
Vagy ki álmodá meg, hogy ma
Vendégtek leszen?”

De mi a kő! mért e hosszú
Méla bámulás?
H’sz én vagyok, ha nem csalódom,
Én és senki más.

Vagy feledve már talán a
Régi jóbarát?
Nem hihetem, hogy reátok
Illenek e vád.
[...]

S mely bennünket ily váratlan
Együvé hozott,
Áldomással ünnepeljük
A pompás napot!”

(Pápa, 1843. április – részletek)

Petőfi emlékét természetesen büszkén őrzi a város. Róla nevezték el a református kollégium jogutódját (Petőfi Sándor Gimnázium és Egészségügyi

KOLLER ADÉL ANTÓNIA

A költő és a festő barátsága

Történetek Petőfi Sándorról Orlay Petrich Soma személyéből

Huszonhat év. Ennyi idő elég volt Petőfi Sándor számára, hogy megváltoztassa a magyar költészet funkcióját, elindítson egy forradalmat, és hogy egy olyan gazdag életművet hagyjon maga után, amely a mai napig közkedvelt és elismert. Petőfi azonban nemcsak a közéletre és a művészetre gyakorolt nagy hatást, hanem a magánéletében is számos emberre tett mély benyomást. Arany János, Jókai Mór, Tompa Mihály, Vachott Sándor, Vörösmarty Mihály: csak néhány név abból a hosszú listából, akik Petőfi barátai között szerepelnek, ugyanis a költő a magánéletben is gazdag kapcsolatrendszerre, mély barátságokra tett szert.¹ Kevesebbet halani azonban Petőfi másodunokatestvéréről, Orlay Petrich Somáról, aki nem csupán rokoni kapcsolatban állt a költővel, hanem végigkísérte őt életének fontosabb állomásain, ezalatt pedig szoros barátság szövődött közöttük.²

Sokak számára ismert festmény a Petőfi-portré, a Petőfi szüleiről készült kép, a *Petőfi Mezőberényben* vagy a *Petőfi Debrecenben*³ című alkotások. Ezek mind Orlay Petrich Soma nevéhez fűződnek, ugyanis habár Orlayt is érdekelte az írás művészete, végül a festészet mellett kötelezte el magát. Ebben pedig ugyancsak mély benyomást tett rá Petőfi színes egyénisége, nem véletlen örökölte meg több alkotásán is a költőt.⁴

A képek mellett még egy forrás rendelkezésünkre áll, amely bizonyítja a két művész közti kapcsolatot: Orlay Petrich Soma *Adatok Petőfi életéhez* című írása, amely 1879-ben jelent meg a Budapesti Szemlében. Ebben Orlay számos olyan személyes élményről számol be, amely a későbbi Petőfi-

¹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi és baráti köre = Petőfi-mozzaike*, szerk. PAÁL Rózsa–WÉBER Antal, Budapest, Tankönyvkiadó, 1975, 32.

² BOKOR József, *Orlay = A Pallas nagy lexikona*, szerk. BOKOR József, Budapest, 1893.

³ A következő oldalon látható kép forrása: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Petofi_Debrecenben_1844_Orlay_festmenye.jpg [2023. 09. 05.]

⁴ FÁBIÁN László, *Festészet és költészet romantikus rokonsága* = <https://orszagut.com/kepzo-muveszet/petofi-orlai-festesz-et-es-kolteszet-romantikus-rokonsaga-3720> [2023. 08. 30.]

monográfiák számára gazdag alapanyagként szolgált. Olyan részleteket tudhatunk meg Petőfi életének fontosabb állomásairól, a költő személyiségéről, vágyairól, amelyeket csak egy igazán jó barát láthatott.

Orlay a Budapesti Szemleben megjelent írásának már első oldalain kiemeli, hogy nem szándékozik bemutatni Petőfi költészetét, egészen más célok vezérlik fiatakoruk, közös élményeik bemutatásával: inkább Petőfi személyiségéről szeretne komplex képet adni, és eltörölné azt a hamis képet a költőről, amely kialakult a korabeli közönségben. Ahogy Orlay fogalmaz, habár „a közönség őt okvetlen egy hóbortos csavargónak, képzelet, a mi pedig Petőfi makacs természete és hébe-korba szeszélyessége mellett sem volt”⁵.

Petőfi Sándor Debrevenben, 1844. Orlay Petrich Soma festménye

Habár Orlay és Petőfi 1839-től, tehát a költő tizenhat éves korától kezdve egészen 1849-ig kapcsolatban álltak, a továbbiakban főleg a negyvenes évek elejével foglalkozom, azon belül is közös élményeiket és az Orlay nézőpontjából látott Petőfi Sándort mutatom be.⁶

Ostffyasszonyfán találkozott először a két kamasz, korábban Orlay csak történeteket hallott Petőfiről, de már ezek is egy élénk fantáziájú, „pajkos” természetű fiú jellemét tárták fel előtte.⁷ Még izgalmasabbá tette a találkozást a tény, hogy Orlay már ekkor próbálkozott a festéssel, sőt a költészet is érdekelte, Petőfi pedig ugyancsak jártas volt a versírásban

⁵ ORLAY Soma, *Adatok Petőfi életéhez*, szerk. GYULAI Pál, Budapesti Szemle, 1879/37–38, 1.

⁶ *Uo.*, 3.

⁷ *Uo.*, 5.

és a művészetekben: a későbbi szoros kapcsolat szinte borítékolható volt hasonló érdeklődési körük miatt.⁸

Petőfi *Petrich Somához* című költeménye is bizonyítéka annak, hogy nemcsak rokon szál fűzte őket össze, hanem az Ostffyasszonyfán közösen eltöltött szünidő barátként is összekovácsolta a két fiatalembert. Petőfi a versben Orlay zenei tehetségét méltatja, ehhez pedig Petrich Soma egy szórakoztató háttértörténetet is szolgáltat, amely a két fiatal fiú baráti versengését bizonyítja. A kamaszkori szerelem ugyanis Petőfit is megtalálta, egy szomszédos faluban lakó lány, Tóth Róza iránt lobbantak fel romantikus érzései. Orlay pedig nemcsak a festészetben jeleskedett, hanem ügyesen játszott gitáron is, egyik nap pedig egy olyan társaság előtt adott volna elő, ahol a Petőfi szívének kedves lány is részt vett volna. Petőfi félt attól, hogy unokatestvére zenei tehetsége rabul ejti Róza szívét, így kamaszos féltékenysége arra készítette, hogy „megfenyegesse” Orlayt: ha fel mer lépni a lány elé, eltöri a gitárját.⁹

*Ostffyasszonyfa – A Ragyogó híd a Rábán (Garas Kálmán fotója)
Felirata: „Petőfi és Orlay P. Soma kedvelt találkozóhelye, 1839”*

⁸ Uo., 5–6.

⁹ Uo., 5–6.

Természetesen csak a hirtelen felindulás vezérelte Petőfit, a barátságuk végül fontosabbnak bizonyult a nyári szerelemnél, ezt az említett vers is bizonyítja: „Bűvölőn hangzik dalod, óh barátom / Petrích, és e szű öröm-érzeteknek / Tengerében leng, s feledem keservem, / Hogyha te zengesz”¹⁰.

A Kerényi-monográfia is részletesen foglalkozik Petőfi Sopronban töltött katonáskodásával, illetve azzal is, hogy miért választotta ezt az utat a fiatal költő. Kerényi Ferenc kiemeli, hogy a megélhetési gondok is befolyásolták ebben a döntésében, ugyanis ekkorra Petőfi édesapja megvont fiától minden anyagi támogatást.¹¹ De biztosan az is megerősítette választásában Petőfit, hogy Orlay Somát nagybátyja Sopronba küldte a szünidő letelte után: anyagi gondjai miatt Petőfi így végül követte rokonát és barátját Sopronba katonának.¹²

Petőfi tüzes személyiségének nem tettek jót a soproni hónapok, Orlay is megemlíti, hogy a költő „nyomorúságos”-nak érezte sorsát, de ettől függetlenül a versírást nem hagyta abba, és a közös mulatságokból is jócskán kivette a részét, jókedve nem hagyta el teljesen. Sőt, amikor Liszt Ferenc Sopronban adott hangversenyt, Petőfi a kapitányától járó szigorú büntetéstől sem félve kiszökött, hogy meghallgassa a zeneszerzőt.¹³

Orlay művészi ambícióit sem törte le a katonai szigor. Megemlíti írásában, hogy Petőfi Sopronból való elutazása előtt készített egy akvarellt a költőről: a két barát nemcsak lelki támaszként szolgált egymásnak, hanem művészi ihletet is jelentettek a másik számára.¹⁴

Petőfi külföldi katonáskodásáról már kevesebb információt szolgáltat Orlay, azonban az 1841-es márciusi viszontlátásukkor sokkoló képet ad a költőről: lefogyva, obsitos ruhában, értéktárgyak nélkül állított be Orlayhoz Pápára. Nem csupán fizikailag tűnt leterheltnek, Orlay lelkileg is megtörtnek, céltalannak írja le Petőfi akkori lelkivilágát.¹⁵

Akkor kezdett el valamennyire kiegyensúlyozottabbnak tűnni, amikor eldöntötte, hogy unokatestvéréhez hasonlóan Pápan marad, ott fog iskolába járni. Orlay sokszor hangsúlyozza Petőfinek apjával való viharos

¹⁰ PETŐFI Sándor, *Petrích Somáboz* = <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/petofi-sandor-DFB2/ifjukori-koltemenyek-DFB7/Petrích-somahoz-DFCF/> [2023. 08. 30.]

¹¹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Osiris Kiadó, 2008, 61–62.

¹² *Uo.*, 8.

¹³ *Uo.*, 10.

¹⁴ *Uo.*, 9–10.

¹⁵ *Uo.*, 13.

viszonyát, a későbbiekben erre még kitérek, azonban azt fontos hangsúlyozni, hogy a festő írása alapján Petőfit számos tettében befolyásolták édesapja fia felé támasztott elvárásai. A pápai tanulmányok mellett is csupán azért döntött, mivel remélte, hogy apja megbékél tanulási szándékai láttán, és talán anyagilag is hajlandó támogatni.¹⁶

Végül a pápai tanulás sem tartott sokáig, Petőfi nem találta meg számításait és lelki békéjét. Lázadó természete nem hagyta nyugodni, egyik nap katonai egyenruhában ment iskolába, amit Orlay visszaemlékezése alapján a következő szavakkal indokolt: „Ez öltözet tisztességes, sokat szenvedtem én abban és senki előtt nem szégyenlek benne megjelenni”¹⁷. Orlay számos alkalommal segített a költőnek, mindig próbálta jobb belátásra bírni, ezúttal azonban nem sikerült lebeszélnie ötletéről. Ennek meg is lett a következménye: Petőfi szigorú tanára nem tűrte a szabálytalanságot, kicsapással fenyegette meg. Petőfit nem kellett többször figyelmeztetni, még aznap magától döntött úgy, hogy Pápától is búcsút vesz, mondván, hogy „nem iskolába való”¹⁸.

Orlay írása elején is kiemelte, hogy céljai között szerepel a Petőfiről kialakult mítoszok, hamis információk tisztázása. Ilyen adat többek között az is, hogy Petőfit már az 1840-es évek legelején, a pápai időszak alatt foglalkoztatta a politika. Habár az eddigiekből is látszódik, hogy a költő lobbanékony természet volt, a közügyek mégsem gyakoroltak rá ekkor még hatást. Orlay meglátása szerint a magánéleti gondok, szülei anyagi helyzete elvonta figyelmét a más jellegű problémákról, még kellett pár év, mire „megért” a politikai szerepvállalásra.¹⁹

Nem ért egyet Orlay azokkal a kortársakkal sem, akik könnyelműnek bélyegezték Petőfit. Valóban nehezen állapodott meg egy helyen, gyorsan változtak a tervei, de természetes, hogy egy tizennyolc éves fiatal férfi még kereste az útját. Egy azonban már ekkor biztos volt: a művészet iránti rajongása, a versírás és irodalom iránti szeretete.²⁰ Az 1840-es évek elején azonban még nem költőként képzelte el magát, a színészet foglalkoztatta igazán, azonban Orlay meglátása szerint az apjának való megfelelés visszavetette tervei megvalósításában: „Művészetért rajongó lelke a színészet

¹⁶ *Uo.*, 14.

¹⁷ *Uo.*, 15.

¹⁸ *Uo.*, 15–16.

¹⁹ *Uo.*, 17.

²⁰ *Uo.*, 18–19.

felé hajolt leginkább, de mivel tudta, hogy atyjának bánatot okoz, ha e pályát választja, nehéz volt határoznia”²¹.

Szüleihez, főleg édesapjához fűződő ambivalens viszonyáról is sok információt megtudunk Orlay elbeszélése alapján. Habár nem támogatták elképzeléseiben, Petőfi szeretete és aggódása elszegényedett szülei iránt arra késztették, hogy Pápáról hozzájuk utazzon látogatóba. Természetesen titkos vágyairól továbbra sem mondott le teljesen: Orlay szerint a Pozsonyba vezető úton is kereste a lehetőséget a valamilyen színtársulathoz való bejutáshoz. Szüleitől azonban ekkor sem kapott megerősítést, édesanyja azt szeretne volna, ha fia folytatja az iskolát, édesapja inkább mészárosnak szánta. Petőfi lelke azonban vágyott a művészi kitérülésre, nem tudott ellenállni a színpad hívásának, így továbbra sem adta be derekát szülei akaratának.²² Orlay ezen elbeszélései után okkal hihetünk neki abban, hogy a kortársak meglátása ellenére Petőfi nem volt egy „hóbortos csavargó”. Csupán ő is, mind sok más gyermek, küzdött a szülői akarat ellen, emiatt viszont nehezen tudott biztos életet teremteni magának. Igazi művész lévén inkább a bizonytalanságot választotta, mintsem a megalkuvást.

Petőfi színészi pályafutásáról is sok információt tudunk meg Orlaytól, ezeket azonban nem részletezem. Ami az életrajzi adatok szempontjából lényeges, hogy Petőfi színészi vágyai összességében beteljesületlenek maradtak, igazán nagy szerepet sosem kapott, ellenben anyagi problémát annál többet. Orlay meglátása szerint több szomorúságot hozott neki a pálya, mint örömet, így végül 1844-ben felhagyott a színészzel és minden erejével a költészet mellett kötelezte el magát.²³ Azt az egész fiatal korát végigkísérő sérelmet is fel tudta oldani valamelyest, amely a szüleinben alakult ki, amiért a költő nem az általuk szánt utat követte. Miután 1841-től ismét tanulásra adta a fejét Pápán, ahol aztán első irodalmi sikereit aratta, kezdve *A boroszó* című versének kiadásával, szülei elismerését is sikerült kivívnia. Egy alkalommal, amikor Orlay és Petőfi Dunavecserre, Petőfi szüleihez utazott, a szülők addig ritkán tapasztalt örömmel és elismeréssel fogadták fiukat. Petőfit is meghatotta a szülők által tanúsított büszkeség, amire régóta vágyhatott, Orlay visszaemlékezése alapján a következő szavakat intézte hozzájuk: „Van-e a világon az én anyámnál jobb anya?”²⁴

²¹ *Uo.*, 336.

²² *Uo.*, 337–338.

²³ *Uo.*, 363.

²⁴ *Uo.*, 348.

A legtöbb, Petőfi személyét árnyaltabban bemutató elbeszélés abból az időszakból való, amikor a költő ismét Pápan járt iskolába Orlayval együtt. A barát és unokatestvér visszaemlékezéseiből Petőfi barátkozási módszereiről is olvashatunk jeleneteket. Eszerint barátait megbecsülte, azonban nehéz volt a kegyeibe férkőzni, megválogatta, hogy kivel fűzi szorosabbra kapcsolatát. Határozott jellem volt, aki nem félt kiállni magáért, még akkor is, ha ez ellenszenvet keltett másokban. Orlay állítása szerint „az üresebb fejűekkel vagy tolakodókkal igen röviden és visszautasítóan bánt”²⁵. Például elmesél egy történetet, amikor ő és Petőfi egy csapadékos napon a nagy sár és a szűk utca miatt kénytelenek voltak egymás mögött sétálni. Ekkor szembejött velük egy iskolatársuk, aki véletlenül nekiment Petőfinek, majd egy váratlan és kissé indokolatlan kérdéssel tovább ingerelte az őt feltehetőleg nem kedvelő költőt: „Honnan jön?» – kérde Petőfítől, »a hátam megül«, volt ennek nyers válasza, – »és hová megy hát?» folytatá amaz kérdését. – »Az orrom elé, ha ön kitér az utamból«, förmedt rá indulatosan Petőfi, s a társalgás be volt fejezve”²⁶.

Az elcsépeltnek érzett udvariassági formulákat sem mindig tolerálta, ez is ösztönösen őszinte személyiségére bizonyíték. Amikor költői karrierje már felfelé ívelt, és egy alkalommal több írónak és költőnek mutatkozhatott be, akkor Pompéry és közte a következő jelenet zajlott le: „Így midőn Pompérynek mutatták be s ez őt e szokott udvarias szavakkal fogadta : »Örülök, hogy szerencsém van«, mogorván jegyzé meg: »Ne igen örüljön biz annak, hogy ily szegény ördöghöz van szerencséjék«”²⁷.

Erzékeny lelkületét azonban nem tudta leplezni a hozzá közel állók előtt. Orlay ugyanis leírja azt is, hogy a költő mennyire nehezen viselte a kritikát. Nem csupán önbizalmi okok miatt Petőfi részletesen kifejtette véleményét a kritikák visszáságáról. Úgy vélte, hogy aki nem tehetséges, az a bírálattól úgysem lesz ügyesebb, aki pedig az, abban a kritika annál inkább csak lehangolást, önbizalomhiányt, hosszú távon akár minőségi romlást idézhet elő. Orlay elmondása alapján Petőfi így vélekedett az igazi tehetségekről, ezáltal pedig a kritika romboló hatásáról: „Ha rossz valamely mű, az úgy is feledékenységbe vész, míg a jó, magasztalás vagy megrovás nélkül is örök életre számíthat”²⁸.

²⁵ *Uo.*, 341.

²⁶ *Uo.*

²⁷ *Uo.*, 357.

²⁸ *Uo.*, 345.

Petőfi és Orlay számos kalandot éltek meg együtt fiatalságuk alatt, Petőfi esetében ez a barátság valóban élete végéig tartott. Petrich Soma tizenhat éves korától kezdve láthatta Petőfi jellemének fejlődését, útkeresését, azt a viszontagságokkal teli pályát, amely végül teljesen a költészet felé terelte. Magánéletük és művészetük összefonódásáról bizonyítékként szolgálnak az említett festmények, Petőfi Orlayhoz írt költeménye és a sok intim részlet Petőfi mindennapjaiból, melyeket csak egy hozzá közel álló jó barát láthatott.

„Weöres Sándor faluja, Csöngé is őrzi Petőfi emléket: a falu evangélikus templomának fa karzata egy bevésett latin mondatot rejt. A hagyomány Petőfi Sándornak tulajdonítja a bevést, aki ostfjasszonyjai hónapjai alatt Csöngére járt istentiszteletre, s a karzatnak erről a pontjáról figyelte csöngői szerelmét, a földesúri padsorokban a lelkészt hallgató Csáfordi Tóth Rózát.”²⁹

*A bevést szövege: „Spes confusa Deo nunquam confusa recedit”,
vagyis „Az istenbe vetett reménység sohasem szegyenít meg”
(Lásd a csöngői templom fotóját lapszámunk 141. oldalán!)*

Fotó: Garas Kálmán

²⁹ Az idézet és a kép forrása: BOKÁNYI Péter – GARAS Kálmán, „...végtére hazatértek...”. *Vas megye irodalmi emlékei*, Szombathely, Savaria University Press, 2021, 11.

PRAZNOVSZKY MIKLÓS FERENC

Petőfi Sándor: Úti jegyzetek (1845)

Azt mondják, Petőfi minden magyar ember költője. Amennyiben ezt elfogadjuk, akkor mondhatom én is, hogy a legnagyobb poéta az enyém is. Ha már így a magaménak is vallom, akkor pedig illik egy jelképes koszorút készíteni emlékének, különösen most, a közelgő születési bicentenáriumra. Tény, hogy kultuszának egyik pillére a róla szóló – túlzás nélkül mondható – könyvtárnyi irodalom. Petőfit olvasni élményszámba megy, legyen az vers vagy próza, ebben az esetben az *Úti jegyzetek*.¹ Ezeket a munkákat azonban nem lehet folyamatosan olvasni. Időről időre megtorpan az ember, elgondolkodik, visszazuhan a múltba. Az élvezetes stílus finom humorral átszőve, olykor szarkasztikus éllel, magával ragadó, beindítja az ember fantáziáját, szinte kényszerít, hogy útítársul szegődjünk erre a felvidéki utazásra, mely kismértékben átnyúlik az észak-keleti vármegyék területeire is.

Mennyi mindent láttat velünk! Rajongása a történelmi múlt emlékhelyei iránt, a régi váromokhoz tett kirándulásai, az ott vagy annak hatására írt versei milyen fenségesek! Ihletet meríteni ezekhez volt bőven forrása. Megragadóan írja le a látott tájakat, az őt körülvevő környezetet. Beutazta a Palócföldet, Gömör vadregényes tájait. Találkozott különböző népcsoportok képviselőivel, szépségekkel, szászokkal, tótokkal, barkókkal.

Fontosak, érdekesek a személyes találkozásokról szóló beszámolók. Ezek többségében meghíváson alapultak, de a kor szokásának megfelelően nem csak egynapos vendéglátást jelentettek. Ezek közül talán az egyik legjelentősebb az eperjesi találkozó Tompa Mihállyal és Kerényi Frigyessel 1845 áprilisában. Ennek köszönheti a magyar irodalom *Az erdei lak* című költeményeket, melynek témáját mindhárman megénekeltek

¹ A Petőfi-szövegrészleteket az alábbi elektronikus kiadás alapján közöljük: P. S., *Úti jegyzetek* (1845) = <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html> [2023. 09. 06.]

fegyverekül, hogy velük kiugrasd falaid közül a művészetnek ezen halálos ellenségeit; oh nem, te ezt nem teszed, sőt inkább seregestül csődülnék mindkét nembeli lakóid a spektákulumokra, s hallgatják – a gyönyör tengerében fuldokolva – az irgalmatlan ordításokat és hebegéseket; és ha el-érzékenyülésre kerül a dolog, tehát elérzékenyülnek szende lelkű leányaid, és elérzékenyülve omlanak azon bajnok ifjak karjaiba, kik a XIX. század rettegésére katonásdit játszanak.

Kora hajnal volt, hogy másnap az eperjesi gyorsszekerre ültem. Egy-magam utaztam, mi már régi ohajtásom volt. De nekem a sors mindig akkor ad kanalat, ha levesem nincs, és viszont. Kényelmemet nem használhattam, mert a hideg miatt a szekér egyik zugába zsugorodtam. Hűvös, ködös, komor volt a reggel, mint szívemben – Kassa emléke, hol magyar szót alig hallottam.

Eperjesen Kerényi Frigyeshez szállottam, s nála tölték egy hónapot.

Szerencsés egy fickó ez a Kerényi, kénye-kedve szerint élheti világát s könnyen füttyölhet, pamlagán heverészve, ha bizonyos urak rákiáltják az anatómát, hogy ő nem költő.

Tompa is Eperjesen volt. Nevelősködött. Kétszáz bankó forintért. Miska pajtás! Rád illenek nagy druszád szavai:

»Megnehezült az idők viharos járása fölötted!«

De vigasztaljon bajtárs, hogy velem egy csillag alatt születél, kis különbséggel – te a sorsnak mostoha, én édes, de kitagadott gyermeke vagyok. Téged eltaszított magától a sors, én pedig elpártoltam tőle, mert függeni senkitől nem akartam, nem akarok... s így tán méltán is nehezted rám. [...]

Eperjes egykor

Lejövet, amint a hegyoldalon pihentünk, mellénk sompolygott egy szegény lengyel fiú. Tudtuk, mit akar; mindnyájan adtunk neki valamit... letérdelt s lábainkat akarta megcsókolni... Oh, emberiség, sülyedt emberiség, hol van megváltód?

Eperjesről Lőcsére mentem. Kerényi velem utazott. Egész Szepes-megye határáig csaknem folyvást emelkedik az út, a hegyek szemlátomást növekednek, a fenyvesek kezdődnek, melyek alatt sűrűek, fölfelé mindinkább ritkulnak, s a tetőt csak néhány éri el... mintha valami katonák volnának, akik várat ostromolnak.

Lőcse

És eléri az ember a szepesi határt, melyet Branyiszkónak neveznek, és áll az egyik oldalon lejtős, s a másikon meredek roppant bérc tetején, honnan belát a gyönyörű Szepes tündérvölgyébe, látja Váralját s mellette puszta várfalakat, melyeknek egykor bíboros termében született Zápolya; látni pedig a láthatár végén egész magamivoltában azt a kis vakandturást, mit Tátrának neveznek; mindezt látja az utazó, és ha az utazó költő, akkor fölkiált, mondván: ... nem, semmit sem szól, nem szólhat, némán bámul; ha pedig az utazó kritikus, akkor föllelkesül szívének kilenc-tized része, s azt mormogja fogai közt: meglehetős!

Egyik lovunk patkója leesett; míg azt fölütötték, folyton meredek szemeim a Kárpátokra, az egymásra hányt millió piramisra. De lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhan észrevétlenül messzire, messzire, oda, ahol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty

És lakik a béreceken egy komor, mogorva férfi, a fergeteg; ezt a csintalan parasztgyerkőcék addig boszantják tréfás fecsegéseikkel, hogy egyszer türelme szakadtán fölpattan, utánok rohan, s akkor ugyancsak megbálja üstökeiket, a habokat. Van e fenyvesek között egy kimondhatatlan szép L alakú völgy. Kis-Hnilec... vagy hogy hívják.

Az első fogadónál, melyet benne találtam, reggeliztem, bár ezt már Iglón is tettem; már előtte megpillantám a kocsmárosnét, ki igen szép volt, s én kocsmárosnék iránt különös hajlandósággal viseltetem.

Tovább haladva Rozsnyó felé, szelidül az eddig zordon táj; a fenyűk közé más, világosabb zöld fák elegyednek... nem tudom: micsoda fák? mert isten nélkül való rossz botanikus vagyok... mint a magyar olvasóközönség, ki annyi fűzfa- és bodzasípot tart valami mahagóni fuvolának.

Rozsnyó

Veszverésen (egy gömöri faluban) ebédeltem, vagyis megálltam ebédelni, de semmit sem kaptam. Még kenyerek sem volt az istenadtáknak.

Innen Rozsnyó valami egy óra járás. Egy szabóinas kapaszkodott kocsim saraglyájába. Eszembe jutott: – mikor én gyalogoltam így Mohácstól Pozsonyig – s még hosszabb utat is, – mily jól esett, ha fölvett mellettem elhaladó szekér, vagyis mily jól esett volna, ha fölvett volna... s fölül tetém a gyereket.

Ettől tudakoztam meg a legbecsületesebb fogadót, s oda szálltam. [...]

Losoncon ekkoriban csak egy napot töltöttem. Ezalatt megnéztem Gácson a várat s a posztógyárat. Az utóbbi szemlélésében jobban gyönyörködnék tán az idegen, ha nem volna meg testének azon része, mely a tobak, fricska stb. kedvéért teremtetett. A vár, melyet a Forgách grófok

Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra, mert tán föl sem láltunk volna e várra. Oly rendkívüli helyen fekszik, hogy gondolatnak is őrült volt oda építeni. Környékezi rengeteg erdő, bükk, cser, tölgy, s egyéb fákból. A hegy teteje óriási gránitszikla s e fölött állott a vár, melynek most már kevés maradványa van. A legmagasb fal mintegy két öles. Talán nem volt Magyarországon vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó. Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán; tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt.

Salgó vára

Estefelé értünk vissza Vecseklőre, eltelve a nap élvezeteivel, és jól kiéhezve, minek orvossága egyébiránt készen várt bennünket Vecseklőn... Kubinyi Rudi szakácsának emberségéből; minek ismét az a rossz következése lett, hogy igen jól laktam, s ennél fogva gyötrelmes álmaim valának.

Amint vissza Várgedére mentünk, figyelemre sem méltattam Hajnácskót, pedig míg Salgót nem láttam, nem győztem bámulni a meredek, cukorsüvegalaku bércet, hol a vár volt. [...]

A nagy hőség miatt késő délután indulván Losoncról, éjfél lett, mire Gyarmatra értünk. Szép csillagos, holdas éj volt. Az egész város fölött némaság lengett (mondaná Sujánszky), a város fölött tehát némaság lengett, csak egy pár kocsmából hallatszott hegedű- és bőgőszó s az ivók egy-egy kurjantása... másnap vásár volt. A vásár legkedvesebb látványaim egyike... átaljában mindazon hely és alkalom, hol minél több embert láthatok. Én a természetnek is meleg barátja vagyok; de hiába, egy szép hölgyet, egy részeg embert stb. mégis sokkal nagyobb gyönyörűséggel szemlélek, mint akármi tájat.

DULL BENCE

Petőfi nyomában

Petőfi Sándor válogatott versei. Ez a cím ékeskedik a könyv borítóján. Ez a kötet sokféleképpen hatott rám. Elsősorban felkeltette az érdeklődésemet. Ki ez a Petőfi? – kérdezgettem otthon. – Mit gondolsz Petőfiről? – tettem fel a kérdést magamnak. Meg is kaptam a válaszokat idővel. Megfigyeltem, hogy utcákat neveztek el erről az emberről, terek viselik a nevét, mi több, rengeteg könyv borítóján felbukkan! Még olyanokén is, amelyeket nem is ő írt, csak róla szólnak. Mígnem az iskolában megjelent a tankönyvekben is. Ez az ember verseket írt, még hozzá nem is akármilyeneket, egyszerű, dallamos, mégis zseniális műveket, melyekben csak gyönyörködni lehet, és még úgy tudom, forradalmár is volt! Mi az, hogy! Ő az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc egyik legmeghatározóbb, leghíresebb alakja! És, mint később kiderült, halottja is. Petőfi csak 26 évet élt. Lehetséges ez? Hiszen olyan sok verse van! Rendkívül termékeny költő is volt!

Nem tudom, milyen ember, nem tudom, hogyan élt, igazán mivel töltötte az életét, még szinte semmit sem tudok semmiről, csak azt tudom, hogy ötödik osztályba járok, a tornaterem öltözőjében vagyok az osztálytársaimmal, és március 15-e van. Mindannyiunkon kokárda, éppen késünk el torna óráról, valahol az átöltözés közepén tarthatunk. Én az öltöző padján állok, a kezemben a számomra oly fontos kötet, kinyitva a 117. oldalra, melyen az alábbi vers található: *Nemzeti dal*. Annyit tudok, amennyit egy 11 éves átlagos fiú tud a szabadságharcról, illetve annak a jelentőségéről a mi életünkben, tehát lényegében és mélyrehatóan semennyit, de mégis valamiért pátoszosan szavalom a verset, már amennyire szavalásnak lehet nevezni azt a tagolt, kiabáló felolvasást. A fene tudja, hogy ez miért ennyire fontos, vagy miért ennyire euforikus élmény. Talán, amiért egy 11 éves gyerekben gátlástalanul dülhat a hazaszeretet, főleg akkor, ha ebből a kis akcióból konfliktus is kialakul, az öltöző másik végében gubbasztó román évfolyamtársakkal. De az is lehet, hogy egyszerűen csak az exhibicionizmus tört elő belőlem, a többiek meg adták alám a lovat, ahogy azt kell. Nem tudom. Nem értettem akkor sem és most sem,

szövetséget kötöttem ekkor magamban a pacifizmussal, bár akkoriban ennek a kifejezésnek még csak a jelentése fogalmazódhatott meg bennem. Rendkívül elmélyült a Petőfivel való kapcsolatomban, mely az irodalmi életmű sokkal nagyobb ismeretere sarkallt, így hát ismét kezembe került a kötet. Ezúttal szerelmes versei adtak bátorságot és reményt, amikor nagyon szerettem valakit. Úgy éreztem, hogy hozzám és rólam is szólnak ezek a költemények. Ismét segített nekem, sokat. Másképp álltam hozzá a dolgokhoz, átfogalmazott bennem nagyon sok, addig alapvetésnek vélt lelki gátat. Sokkal tágabb értelmezést nyert a világ, megváltozott minden. Petőfi versei hatására mást kezdtem gondolni szeretetről, barátságról, életéről. Utána jött a következő közös epizódunk, együtt készültünk a színművészeti felvételijére, pontosabban én készültem egy Petőfi-verssel, nevezetesen a *Csokonai* cíművel, melyet ugyanabból a kötetből tanultam, mint amellyel életem korábbi, fontos eseményeit megéltam. Nemrég, már a színiegyetem alatt, szintén eljutottam Petőfi utolsó állomására, ugyanezt az utat bejárva, ugyanezt átélve, mégis teljesen más érzésekkel. Mintha egy régi barátal találkozónék újra. Petőfi a barátom lett az út során. De talán fontos tisztáznom magammal, hogy ki is ő valójában.

Petőfi neve nem csak a kétszáz éves évforduló meg az iskolai felmérők kapcsán kellene kivívja magának a helyet a fiatalok emlékezetében. Egy kétségtelenül kiemelkedő személyiségről beszélünk, a magyar irodalom egyik legnagyobb, legmeghatározóbb képviselőjéről. Mindenki ismeri Petőfit. Ő az, aki mindent megváltoztatott. Ha nem is fogadjuk el ezt a szélsőségesnek ható kijelentést, azt azért el kell ismernünk, hogy vitathatatlanul új irányba mozdult el általa a magyar irodalom fejlődése. Ami azonban nem ennyire egyértelmű, az az ő megítélése. Ez nagyrészt az első benyomás alapján kezd kialakulni mindannyiunkban. Annak alapján, hogy mit mondanak róla a szüleink otthon. Melyik az a félmondat, amelyet először elkapunk róla az utcán, társaságban vagy akár a tévében. Vagy éppen a kíváncsiságtól vezérelve, életünkben először megkísérelve az olvasást, fellapozunk egy Petőfi-kötetet, vérszerződést kötve ezáltal az irodalommal. De olyan is akadhat, aki csak az iskolában hall először Petőfiről. A lehetőségek száma közel végtelen. Az azonban tagadhatatlan, hogy az iskolában tanultak nagyban meghatározzák azt, amit gondolunk Petróvics Sándorról. Olyan is van, hogy megunjuk, hogy egy kétszáz évvel ezelőtt élő emberről tanuljunk, és a verseit kívülről fűjük, ezért inkább elfordulunk tőle, vagy éppen ellenkezőleg, elfogadva a tanterv nyújtotta narratívát, idealizáljuk a költőt. Szerintem egyik sem célravezető, és csak

Petőfi a minket, magyarokat sújtó nemzetállami törekvések legnagyobb ellenlábasa, ő tudta minden kortársával együtt, milyen az, amikor egy kisebbséget el akar nyomni egy éppen nagyobb hatalommal rendelkező politikai elit. Semmiképpen sem egészséges. Emellett forradalmár, hősszerelmes nőcsábász és visszahúzódó fiú egyben.

„Egyszerre akarna szabadon élő színész lenni, »a nemzet csalogánya«, akinek tapsvihar a napi betevője – vagy épp világvándor, s egyszerre megállapodott nyárspolgár, »akinek a felesége simára vasalja az ingujját«”; „Mikor az életmű méretei fölött ájuldozunk, s kutatjuk a hogyan s a mikéntet, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tökéletes átlényegülési képességet, a szerepjátékot, ami színészként nem jött össze, de íróként tökéletesen működik”. „Ezek a frissen írt dalszövegek hamarosan meghódítják a vidéket. A falusi tanítók, papok és hivatalnokok megtalálják Petőfi lírájában önmagukat, megélik az érzelmi azonosulást. Egyszerű és érthető, és pont arról szól, amilyenek ők maguk.” De akkor Petőfinek sikerült. Kiiktatta a versek mélyéről a pátoszt, a műveltségi paneleket, és beemelte a köznyelvet a verstérbe.²

Petőfi mindenki életében más-más, ugyanakkor ugyanolyan fontos szerepet tölthet be, amennyiben nyitottak vagyunk rá. Engedjük be Sándort a mindennapjainkba.

Nagy szerencse, hogy az irodalmi életmű elválasztható a költő magánéletétől – mondhatnánk. Ez azonban nem egy gyümölcsöző megközelítés. Tudatosan kell kezelnünk, hogy nagy költőink nem valamiféle „erkölcsszobrok” voltak, igenis ugyanolyan halandó emberek voltak, akárcsak mi. Meg kell vizsgálni a költők életét, és kell tudni viszonyulni hozzájuk. Kell tudni empátiával, vagy adott esetben nem-megértéssel, de mindenképpen kritikát megfogalmazva hozzáállni egy adott életműhöz. Rájöttem, hogy a szó klasszikus értelmében nincsenek hősök. Petőfi nem úgy hős, ahogyan azt a tankönyvek tanítják, hanem sokkal értékesebb módon, valódián. Petőfi az emberi mivoltában tudott hősieket alkotni, közülünk való, aki akár a barátunk is lehet, és szerintem annak is örülne, ha Sanyinak szólítanánk.

Én köszönettel tartozom Neked, Sanyi!

² A bekezdés HÁY János *Kik vagytok ti? (Újraélesztő könyv, Bp., Európa Kiadó, 2020)* című könyvének Petőfi-fejezetei alapján készült, az idézetek onnan valók: 103, 105, 109.

a Petőfitől ihletet nyert kortárs novellák hozzák közelebb a költőt, úgy-
lehet, itt is csak ennyinek kellene állnia: *Egy lány megemlékezett nemzete köl-
tőjéről. / Leült: olvasott. / Petőfit: élvezte.* Majd közepesen vállalt didaktikus-
sággal talán még egy olyan lezárás is beleférne, hogy: *Tanulság? (~~...Olvasson
Petőfit!~~)*

...csak ezt valószínűleg még több öniróniával fejelném meg. És hiába,
hogy szívem szerint leginkább egy dadaista verset sorsolnék a fenti dőlttel
szedett szavakból, vészesen közeledni látszik, hogy végül mégis elmesél-
jem, mi érdekel *engem* Petőfi Sándorból.

A XXI. századból visszatekintve nyilvánvalóan különösen csodabogár
számba megy, hogy a hírhedten sanyarú debreceni évei után nemcsak,
hogy hóna alá csapta költeményeit, és meg sem állt Pestig – hanem hogy
mindezt gyalog tette. Sétálva-csámborogva-talpalva. Az életrajzi írások-
ból és verseiből persze kiderül, hogy az őt körüllegő legendákkal ellen-
tétben több ízben is utazott lovon, lovas szekéren, de ha menni kellett,
akkor bizony nekiindult két lábon is. Debrecenből Pestre például: kerü-
lővel, télen. Petőfi Sándor csupán huszonhat évet él, mégis megéri, hogy
szülei jómódúvá váljanak, de el is szegényedjenek. Hogy tanuljon hét kü-
lönböző városban, hogy olvassa a világirodalom nagyjait, hogy szerelmes
legyen, hogy vőlegény legyen: kétszer is, hogy férj és apa legyen. Hogy
katona legyen. Hogy színházi díszítő, hogy statiszta, hogy sűgő, hogy vándor-
színész legyen. Hogy szerkesztő legyen. Hogy műfordító legyen.
Hogy a magyar irodalom megújítója legyen. Hogy ontsa magából a ver-
seket, az elbeszélő költeményeket. Hogy szabadságharcos, hogy őrnagy
legyen. Hogy a magyar forradalom – hozzáértő – vezéralakja legyen.
Mindezt huszonhat év alatt. Úgy, hogy gyalog „közlekedett”. Ezzel per-
sze nem azt akarom hangsúlyozni, hogy Petőfi innovációja a gyalogszer
– hisz Kőrösi Csoma Sándorral mondhatni kortársak voltak, és hát ha
valaki tényleg nekilódult, az bizony Csoma. Inkább csak romantizáló
sóvárgással vágyom az időnek azt az emberi léptékű dimenzióját,
amelybe ennyi minden belefér: memóriahabos, légáteresztő zarándok-
bakancs nélkül is. Nesze neked felgyorsult világ. De vajon mit üzenne
Petőfi onnan: *mindenki bőségkosara* mellől, a *discóséges* nagyhatalmaknak,
akik szerződésbe foglalják, hogy kié lehet a Hold, ki fölött eddig csak a
Nap rendelkezhetett?

De ha a szabadságharc utáni történelmünkben nem a Hold intézmé-
nyesítéséig, csupán a pszichológia térhódításáig merészkedünk vissza –

aminek Petőfi még távolról sem élvezhette az előnyeit – akkor szórakozás gyanánt elképzelhetjük, ahogy Sándor pici-törékeny testével ül Sigmund Freud rendelőjében, és beszámol róla, hogyan fejlődte meg a magabiztossághoz vezető úton alig két év alatt, hogy noha Vörösmartynak először Pönögei Kis Pálként mutatkozik be (hátha nem tetszik a mesternek, és ezt nem mondaná meg neki szemtől szembe), két évvel később már csuklóból *hítvány ebezik és finnyás kőfivozik* az őt bírálók felé. Meglehet persze, hogy Freud ezt nem a magabiztosság jelének venné, hanem pont valamiféle *elfojtást* keresgélne az *agresszió* mögött, mindenesetre Sándor *Úti levelei* és versei alapján meglehetősen konok, és ebből eredendően igen magabiztos, eltéríthetetlen hivatástudattal tör előre.

A *felgyorsult világ* terminus nem csak egészében, de részleteiben is egyre inkább ellentmondásosnak tetszik a valósággal. Huszonhat évbe csak úgy fér bele több kötetnyi lángoló szerelem, ha az nélkülöz mindenféle esélylatolgatást, kételkedést, nem zavarodik bele minduntalan a végtelen kínálatba, és ha valami véget ér, akkor nem ragaszkodik a nosztalgia vágyképeihez sem. És ahogy ezen gondolkodom, arra kell jutnom, hogy a mi világunk nem is gyorsult fel, hanem – Krasznahorkai kifejezésével élve – sokkal inkább állva bolyong. Képzeld csak el. Ha Szendrey Júlia ma találkozik Sándorral, vajon hány évig ülne szegény Sigmund Freud méltó utódainál, kétségbeesetten törekedve szuperegója felé, hogy gálánsan felülemelkedjen Csapó Etelka halott szellemén, Prielle Kornélia primadonna-tünetében, vagy azon az egyszerű tényen, hogy férjének nem ő az egy és oszthatatlan *Műzsája*. De ilyesmikre csak ebben a felgyorsult világban van idő, Petőfi valóságába nem fért bele.

„A verselés a szerelem eredménye volt. A színésszé lenni akarásnak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes. Nevezetes és szomorú”¹ – emlékszik vissza önéletrésében Petőfi maga. Fekete Sándor pedig így ír a költő későbbi, pápai éveiről: „Három igazi művészlélek volt a kollégiumban. Petőfi és [...] Orlay Petrics Soma mellett [...] Jókai Mór. Ekkor még mindhárman téves irányban keresték tehetségük érvényesítését. Orlay, a későbbi jeles festő, költői ábrándokba merült, Petőfi szenvedélye a színpad volt, Jókaié az ecset”². Milyen gyönyörű, nem? Amit Petőfi egy ismeretlen eredetű hívásnak jegyez fel – mely elől kitérni nem tud, hisz

¹ PETŐFI Sándor, *Úti jegyzetek*, 1845, idézi FEKETE Sándor, *Így élt a szabadságharc költője*, Bp., Móra, 1979, 27.

² FEKETE Sándor, *I. m.*, 64–65.

az éhínség dacára is enged neki és kitart mellette – az 1972-ből nézve „tehetsége érvényesítésének téves irányát” jelenti. Amit pedig a szerelem melléktermékeként örökít meg, a verselést, azt születésének kétszázadik évfordulóján, 2023-ban is mohón ünnepeljük. Azon pedig már csak mint egy művészeti egyetem hallgatója merengek el (inkább ábrándozva, mint meggyőződéssel), hogy tehát a tehetség ilyen vagy olyan irányban, előbb vagy utóbb, így vagy úgy, de végül érvényesül: „Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég, / Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok! / Itt minálunk nem is hajnallik még, / Holott máshol már a nap úgy ragyog. / De [...]”

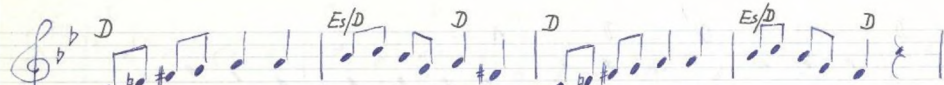
Eltelt kétszáz év, és halványodik ez a „de” ... Az, amelyik a *magyart*, bármi áron is a *szülőföldjéhez* köti. Nem tudom, hogyan juthatnék hozzá hiteles kivándorlási statisztikákhoz, csak azt tudom, hogy már nyolc éve nem élek itthon. Most is csak látogatóban. Hogy édesapám Svédországban, a legkedvesebb barátaim Londonban, Párizsban, a svájci Zugban vagy a térképről is lelógva Ausztráliában élnek. Nem tudom, lesz-e kiről, egyáltalán lesz-e kinek megemlékeznie újabb kétszáz év múlva – tíz generáció múlva – ebben az *egyre gyorsuló világban*, de az biztos, hogy ennek az időszaknak az értelmezését a tömeges kivándorlás határozza majd meg. A magyarság identitáskérdésében mindenesetre kétszáz évvel a születése után is megkerülhetetlen Petőfi Sándor személye, mint ahogy Petőfi Sándor esetében is megkerülhetetlen saját magyarságtudata. Van, aki legfőképp a családjában betöltött szerepével azonosítja magát: *Anya vagyok!* Van, aki hivatásával: *Orvos vagyok!* – és hát van Petőfi, akiről (azt képzelem), leginkább nemzetiség tudatával alkot egy egységet: *Magyar vagyok!*

Szeretném, hogy legyen kiről. Hogy legyen kinek. Hogy Petőfiről a születése négyszázadik évfordulóján is lehessen mit. Hát persze, hogy szeretném. Hát persze, hogy hálás vagyok a szlovák származású Alexander Petrovicsnak, hogy a Habsburg Birodalom főleg német ajkú Pestjén úgy dönt, hogy ő bizony magyar. Hisz ezért írhatom ezeket a sorokat én is magyarul itt, a „pesti” Szabó Ervin Könyvtár gyönyörű termeiben. Nyolc emeletnyi magyar nyelvű könyvvel a fejem fölött és a talpam alatt. És persze, hogy szeretnék itt élni. És persze, hogy a barátaim és a családom is szeretnének itt élni. És banális volna még csak feltenni is a kérdést, hogy vajon Petőfi Sándor ma *elbagná-e hőn szeretett, gyalázatban is imádott szülőföldjét?* Mert Petőfi Sándor meghalt a Magyar Királyságért és az Erdélyi Fejedelemségért, és ennél dicsőbb halált el sem tudott volna képzelni. Ha ezt valakinek, hát neki elhithetjük.

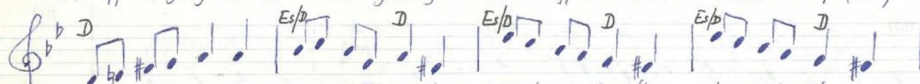
Petőfi Sándor:

VAN-E EGY MAROK FÖLD...

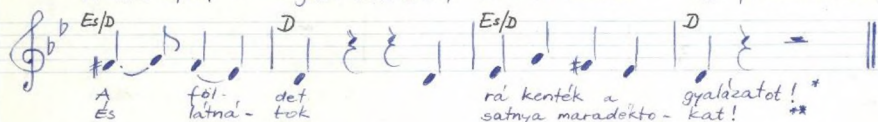
Zene: Fagyas Label
Győr, 2008. II. 23.

1. Van-e egy marok föld a magyar hazában, A melyet magyar vér meg nem áztatott?
S így hazugság itt az örök-igazság is, hogy az oroszai nem szülhet nyúlfiat;

Hajh, de már nem látszik a nagy ösök vére, Fiúk befesték újra feketére,
Ti dícső apák, ti bajnok oroszainok, Ha ti a halálból most föltámadnátok,

A föl- det rá kenték a gyalázatot! *
és látma- tok satnya maradéko- kat! **

3. S ez a faj dicsekszik öse érdemével, Hires hajdánával úgy hetvenkedik...

Hát majd a jövőndő fog-e dicsekedni Mi velünk? vajon nem fogja emlegetni

Orczapirulá- sal e kor gyerme- kit?

4. Erre semmi gondunk, Tengünk, mint az állat,
Megelejszünk azzal, hogy van kenyérünk,
Micsze elmaradtunk a világ sorától,
Kitérőlték a nagy nemzetek sorából,
Elni nem tudunk és habi nem mérünk.

5. Szegény, szegény! egykor mi valánk a sorsnak
Számado könyvében a legelső szárn,
S most leghátul állunk semmit nem jelentve...
Kik lábunk ölelték egykor térdepelve,
Most arczul csapkednek... szegény rád, hazdm!

6. S én ezek dacára sem fogok pihenni.
Érezek bár százszor több fájdalmakat,
S verjen meg bár engem a nagy isten érte...
Addig ostorozlak, nemzetem, míg végre
Földobag szíved, vagy sívem megszakad!

* ... rákenték a gyalázatot! ... satnya maradékokat!

GÖMÖRI GYÖRGY

Petőfi-glosszák

Petőfi és Shakespeare

Petőfi Sándor, mint számos magyar kortársa, nagyra tartotta Shakespeare-t. Mondhatni, bálványozta a színész-drámaíróét. Illyés Gyula Petőfi-könyvében említi, hogy a nagyon fiatal Petőfi egyik legnagyobb színpadi sikerét a *Lear királyban* aratta, ahol a Bolond szerepét alakította. Ugyanakkor nagy színészi ambíciója volt, hogy eljátszhassa Hamletet Pesten, de ez csak barátjának, Egressy Gábornak sikerült. Shakespeare szelleme valósággal átjárta Petőfi Sándor életét, az *Útirajzok*-ban ezt írja: „Királyságomat egy lóért! kiáltja: III. Richard. Jövendőm felét egy nyugodt óráért! kiáltom én [...]”¹.

Arany Jánossal – ketten plebejus származásán kívül – az is összekötötte, hogy mindketten nemcsak olvasták és imádták, de fordították is Shakespeare-t. Viszont Petőfi, jellemző módon, Aranytól eltérően az angol drámaírónak csak egyetlen darabját fordította le 1848 februárjában, a *Coriolanust*. (Nekilátott ugyan a *Romeo és Júliának* is, de erejéből csak az első pár jelenetig futotta.) De miért választotta éppen a *Coriolanust*, Shakespeare utolsó tragédiáját? Mert problémaazonosságot érzett ezzel a darabbal, amelynek hőse először legyőzi Róma ellenségeit, majd – miután nem választják meg konzulnak – átáll az ellenséghez, és majdnem elfoglalja szülővárosát, Rómát, de anyja, Volumnia könyörgésére inkább látszólag előnyös békét köt a rómaiakkal. Wagner Lilla *A negyedik Petőfi* című könyvében hosszan elemzi Petőfi Ödipusz-komplexusát, és abban igaza van, hogy míg apjával szemben a költő a haragtól a megértésig tartó, nagyon ambivalens érzéseket táplál, anyját mindvégig gyöngéd gyermeki szeretettel írja le, és egyes verseiben a „hazával” azonosítja. Volumnia fogalmazza meg az alapvető választást Coriolanus sorsában: „Vagy elveszítjük / Drága dajkánkat, a hazát [*the country*], vagy személyedet / A haza támaszát” (saját fordításom, G. Gy.). Coriolanus fő problémája a „kevélysége”, nem

¹ PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* = <https://mek.oszk.hu/05900/05911/05911.htm> [2023. 09. 03.]

hajlandó hízelegni a római népnek, sem szónoklatokkal megnyerni a plebszet, hogy őt válasszák meg konzulnak, ezért lesz kettős áruulóvá, ezért kell tragikus hősként elbuknia.

Ennek a darabnak a fordításával Petőfi mintegy előlegezte, megjósolta saját bukását a szabadszállási választáson. Tudjuk róla, hogy szenvedélyes ember volt, de valószínűleg rossz szónok – a legfontosabb dolgokat már elmondta verseiben. Csak ekkor tudatosult benne, hogy országos költői népszerűsége és pesti baráti társaságának csodálata ellenére a „nép” még nem érti meg, mert nem érett meg arra, hogy elfogadja és tisztelje a „lángoszlopokat”, szellemi vezetőit. Kossuthot sem reformprogramja vagy forradalmi hevülete tette sikeres politikussá, hanem kivételes szónoki képessége, amellyel össze tudott verbuválni egy egész hadsereget.

És még egy mozzanat, ami vonzhatta Petőfit a *Coriolanushoz*: a befejezés, ahol Aufidius, Róma ellenségének vezére hősként temeti el a „két nép áruulójá”-t. A Shakespeare-olvasó azonnal észreveszi: ebben a vonatkozásban Aufidius Fortinbras alakjának ismétlése. Ha a jelen népe nem is érti meg a hőst, az utókor majd méltányolja tetteit és tragikus sorsát: „Hol sírjaink domborulnak / unokáink leborulnak...”

Elvagyódás és külföldi költő-modellek

Petőfi életének túlnyomó részében úton van. Végigyalogolja az országot Soprontól Debrecenig, még 1845–46-ban is utazik, bejárja a Felvidéket, Erdélybe készül. 1846 őszén rátalál párjára, Szendrey Júliára. Egy évre rá Júlia apja végre beadja a derekát, menjen hát hozzá makrancos lánya a Pesten letelepedő költőhöz. Aki szebbnél szebb szerelmes verseket ír, de hát nyugton marad-e végre? Szó se róla. Halljuk, mit ír az *Úti jegyzetek*ben: „Holnap indulok Nagy-Várad felé Pestre, s onnan a külföldre. Nőtlen ségem utolsó hónapjait utazással töltöm. Megnézem a tengert, melyet anynyira óhajtok már látni, mert hisz az rokona szívemnek; mély és viharos. Megnézem Shakespeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát, s megnézem Béranger honát a fényes Franciaországot (kiemelés tőlem, G. Gy.) és magát Béranger-t, a világ új megváltójának, a szabadságnak legnagyobb apostolát”². Ezután jön még pár mondat, amelyekben Petőfi Béranger-t enyhe túlzással „a világ első költőjének” nevezi. Erre a ma már elfelejthető minősítésre még visszatérünk.

² *Uo.*

Korábban szerepazonosságról beszéltem. Az Hugo–Béranger-moddellváltás alapja, bár főleg politikai, de van esztétikai, sőt életrajzi háttére is. Victor Hugo apja egy, a napóleoni háborúban tábornokká avanszált katonatiszt volt, Hugo pedig, bár már fiatal, romantikus költő korában kiállt a társadalmi reformok mellett, mégiscsak a francia establishment embere maradt, Louis Philippe „polgárkirály”, az alkotmányos királyság híve. Egyik részletes életrajzában azt olvastam, hogy 1845-ben a király kinevezte a Felsőház tagjává; élete legfontosabb műveit pedig 1848 után írta. A radikalizálódó Petőfi szemében bár rokonszenvesnek tűnhetett, inkább arra a megfontolt reformer Eötvös Józsefre kezdett hasonlítani, aki Hugo egyik színdarabját már 1836-ban magyarra fordította.

Béranger apja viszont vidéki kocsmáros volt, mint Petőfié. Ő is Napoleon-párti, mint Hugo, de verseiben hangsúlyozza plebejus származását, és két ízben rövid börtönbüntetést szenved „lázító” hangú költeményeiért. Könnyen érthető verseit hamarosan megzenésítik, ő a francia sanzon egyik atyja, „a nép költője”. Folytassuk a korábbi Petőfi-idézetet: „A júliusi revolutio (sic) ágyúörgése Béranger dalainak visszhangja volt. Mindenki tisztelettel említse az ő szent nevét, ő a világ első költője!”³ Petőfi többször használja a „szent” jelzőt a „szabadság” főnév előtt, tehát aki küzd a szabadságért, maga is apostol, az apostolok pedig szentek. Ugyanakkor a három Béranger-vers, amelyeket a szabadság magyar szerelmese még 1846-ban lefordít, inkább nosztalgikus, elégikus hangvételű, csak a *Képzelt utazás*-ban van aktuálpolitikai célzás arra, hogy „Szép Olaszország ege, de azurját / Rabszolgaság homályosítja el”. Béranger-t egyébként 1848-ban képviselővé választják, de ekkor már valóban „görnyedt aggastyán”: 68 éves. Bár 1847 nyarán még „szentnek” nyilvánította, Petőfi ezután, élete utolsó éveiben már csak egyszer, 1848 augusztusában fordítja a köztársaság kikiáltásán örvendő és annak fennállásában reménykedő (az 1849–51-es események ismeretében) túl optimista francia népköltőt: „A republika nagy és állandó marad...” (*Béranger legújabb dala*). Béranger lassan átadja helyét a már főntebb említett ír költőnek, a hasonlóan szabadságért-függetlenségért rajongó Thomas Moore-nak, akitől csak egy kis verset ültet át a magányos Petőfi magyarra Debrecenben, mintegy megérezve saját halálát: „Itt alszik a költő, akinek kezében / Apollónak lantja zenge olyan szépen”. Már csak pár hónap van hátra Mezőberényig és Segesvárig.

³ *Uo.*

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Petőfi-vonatkozás egy Madách-drámatöredékben

A *Tündérialom* Madách Imre utolsó, és sajnos be nem fejezett drámája, azaz drámatöredéke. A kéziratlapon, ahogy általában jelölni szokta, ott a kezdés dátuma: 1864. január 2. És a cím: *Tündérialom*. A figyelmes olvasó rögtön felkapja a fejét: de hisz ez Petőfi nagy verse – azonban itt csak cíamazonosság fordul elő. Petőfi verse az első szerelem égi és földi varázsának bűvös lírai lenyomata. Madách tervezett drámája pedig a tündérek világába visz. Legalábbis kezdetben.

Madách művének azonban van egy nagyon érdekes vonatkozása, mely látszólagosan összeköti ezt *Az ember tragédiájával*, noha a kettőnek tartalmilag és ténybelileg semmi köze egymáshoz. Csak azt mutatja meg, hogy a *Tragédia* megjelenésének és irodalmi hatásának milyen jelenségei bontakoztak ki, beleértve a sikert és a kritikát is. A *Tragédia* rendkívüli hatást gyakorolt a magyar irodalmi közvéleményre, ez már szinte közhelyszinten ismert. 1862 januárjától, a megjelenés első napjaitól rendkívül sajtóvisszhang fogadta, két héten belül már részletek jelentek meg németre fordítva, Madáchot beválasztják a Kisfaludy Társaságba, Arany mondja ott a bevezetőt stb., stb.

És ez így megy Madách életében még két éven át. Madách felkapott szerző lesz. Anyagot kérnek tőle közlésre a fővárosi lapok, évkönyvek, a Vasárnapi Újság arcképes írást közöl róla, elfoglalja székét a Magyar Tudományos Akadémián. Arany pedig igazi irodalmi úriemberként viselkedik: tudja, hogy ezek a versek, elbeszélések, értekezések meg sem közelítik a *Tragédia* minőségét, de Madáchnak immár jelen kell lennie a kortárs irodalmi életben, s ezért közli verseit, elbeszélését s a most készülő *Tündérialom* című drámájának első részét az általa szerkesztett Koszorú című irodalmi és kritikai lapban. Ez utóbbit 1864. augusztus 7-én, ezzel a szerkesztői megjegyzéssel: „E töredék egy készülőben lévő mű darabja, melyet, hogy a szerző bevégezzen, a t. olvasók éppugy óhajtani fogják, mint alulírt – szerkesztő”.

Madáchra már figyelnek az olvasók, tudni akarják, min dolgozik, mit várhatnak tőle, mi hír jó a sztregovai alkotóműhelyből. Főleg azután, hogy időközben (1863 márciusa) megjelent a *Tragédia* második, most már valóban megvásárolható kiadása (az első a Kisfaludy Társaság tagjainak szánt illetménykötet volt). Így aztán az újdonságokat követők számára 1863. november 13-án a Magyar Sajtó című napilapban megjelenik egy meglepő hír ezzel a szöveggel: „*Az ember komédiája*. Madách Imre, mint halljuk, jelenleg oly művön dolgozik, mely mintegy ellendarabja lesz *Az ember tragédiája* című drámai költeménynek, s azon címet fogja viselni: *Az ember komédiája*”.

Talán összekeverik a *Tündéralommal*, amelyről már esetleg terjednek a hírek? De ez nem lehetséges, hiszen Madách csak két hónap múlva kezdi el írni új művét.

S ettől kezdve nincs megállás. Sorra veszik át ezt a kósza hírt a lapok, anélkül persze, hogy ellenőriznék azt. A Pesti Napló újdondásza még hozzáfűzi: a *Komédia a Tragédia* „ellendarabja leend”. A pár soros hír azután végigsüvít a Kárpátok bérci alatt, év végéig még olvasható az Erdélyi Posta, a Pesti Hírnök, A Hon, a Korunk, Az Ország Tükre, a Vasárnapi Ujság stb. lapokban.

Ami elbizonytalanít engem, az a Koszorú híre november 22-én. Arany János lapja ugyanis szintén átveszi a közlést, ezzel a megjegyzéssel: „Madách Imre, mint a »M. S.« értesül, s mint mi is tudjuk, *Az ember komédiája* című művön dolgozik, mely »*Az ember tragédiájá*«-nak ellendarabja lenne”. Ez a szövegrész – „mint mi is tudjuk” – lenne Arany? Vajon kitől tudta vagy hallotta, mert a kettejük levelezésében (már ami megmaradt) egy szó sincs a *Komédia* írásáról. Netán Madáchtól hallotta valaki Sztregován, aki aztán elmondta Pesten Aranynak? Ne bonyolítsuk a dolgot, így is van elég kérdés ebben az ügyben.

Ráadásul pár hónap múlva, azaz 1864. január 28-án a Kisfaludy Társaság ülésén a sajtóhírek szerint már „egy mutatványt”, azaz részletet olvastak fel a *Tündéralomból*. Nem Madách adta elő, hanem valakivel vagy a postával elküldte a szokásos társasági havi összejövetelre, mintegy jelezve, itt van, dolgozik.

Világos, hogy a *Tündéralom* önálló és új munka, a *Tragédia* folytatása pedig csakis a hírül vitt *Komédia* lehet. De hol van ez a mű, mi lehet ez, ki látta már, ki olvasta?

Senki. Ilyen mű, hogy *Az ember komédiája*, sohasem volt, kézírata sem született, Madách irodalmi hagyatékában még egy cetli sem utal rá, hogy

megjelent számában. Ahol először is közlik búcsúzóul Madách *Őszi érzés* című versét, majd egy -U jelű szerző terjedelmes, és adataiban nagyon hiteles nekrológját.

Csak most meg az a bajom, hogy nem tudom egyértelműen eldönteni, ki ez az -U? Van, aki magát Arany Jánost sejtí mögötte, van, aki a gyermekkori ismerőst, Bérczy Károlyt, én magam pedig Urváry Györgyöt vélem felfedezni, aki pontosan ezzel a betűvel szignálta a korabeli lapokban megjelent írásait. A sokat publikáló újságíró amúgy Madách követtársa volt az 1861-es országgyűlésben, ezekben az években Jókai mellett ő is A Hon egyik szerkesztője, s a cikke arról tanúskodik, hogy egészen közelről ismerhette Madáchot, ilyen személyes információkat csak tőle vagy Aranytól kaphatott.

A nekrológ pár sora végképp lezárja a *Tündéralom—Az ember komédiája* hírcsokrát. (Még ha kisebb pontatlanságok ebben is akadnak.) „Az egyszerre híressé lett költő ismét visszavonult falusi magányába: csak pár székfoglaló értekezést írt s néhány lírai költeményt bocsátott közre a lapokban. De folyvást dolgozott egy nagy művön, a »Tündéralom« címűn, melyet néhány pesti lap »Ember komédiájának« nevezett el. Ezelőtt egy pár hónappal azt írta egyik barátjának, ő is csak a lapokból tudja, hogy ily című művön dolgozik; az igaz, hogy írt valamit, de az nem az »Ember komédiája«. Azt sem tudhatni bizonyosan: vajon bevégezte-e a »Tündéralmot«, hanem annyi egészen bizonyos, hogy ezelőtt egy évvel egy pár rész már kész volt belőle. Lassan és felelősséggel dolgozott, s betegeskedése gyakran félbeszakította munkásságát.”

Most már csak azt kellene tudnom, hogy ki ez a barát, akinek a levelet írta, és hol lehet ez a levél. De a tény tény maradt: Madách is majdnem az utókortól tudta meg, hogy írja *Az ember komédiáját*.

Íróniánk a korabeli újságíróknak szól, a kezükben főleg ollóval dolgozóknak, akik a maguk módján Madáchot már hírességként kezelték, s bármit hallottak felőle, azt rögtön közreadták, akár meggyőződtek a hírek igazságáról, akár nem. (Inkább nem...)

No, de hát hol van a Petőfi-kapcsolat, amelyet írásom címében ígértem? Szerencsére benne van a darab megmaradt, sőt megjelent részletében, az első színben. A mű címe: *Tündéralom*. Műfaji megjelölése: „Dramai költemény”. Az első szín első jelenetének rendezői képe: „Tündérország. Tündérszép Ilona trónon nyugszik. Tündérek”. Két tündér kar (kórus) is megszólal, mindkettő valamiféle segítséget kér, mert Tündérszép Ilona

tudjuk, hogy tizenkét színből állna a költemény. Ez lenne az első, a másodikban a „Költő otthon. Apja, anyja szándéka a fiúval, ez készül ki a világba. Ilona megjelen, mint pórleány. Harmadik szín: Hivatalszoba. Negyedik: Az összeesküvésnek rejtőzni kell. V. szín: Pokol. VI.: Herkules. VII: Sámson. VIII.: Mária, IX. Forradalom, győzelem, csömör. X: Bukás, XI: Színház. XII. A költő otthon”.

Hát ez elég rejtélyesen hangzik, elképzelésünk sincs, hogyan szötte volna Madách a történetet, mi lett volna a vége. (A közelmúltban Árpás Károly megpróbálta az egészet rekonstruálni Madách más szövegeivel, de csak a maga örömére.) Mindenesetre Madách a kéziratlapra még feljegyzett egy-két fontos és szép gondolatot, de az sem visz közelebb bennünket a végső állapot megismeréséhez.

Maradjon hát bevégezetlenül ez a töredék (más már nem is lehet), s benne azzal az egyetlen, de mégis fontos Petőfire való utalással: hogy végül is az ő János vitéze volt az utolsó magyar dalia, aki Tündérország tündéreinek boldogságot hozott.

Jankovics Marcell: János vitéz (rajzfilm, 1973)¹

¹ Forrás: <https://cultura.hu/szub-kultura/kukorica-jancsi-tortenete-megunhatatlan/> [2023. 09. 06.]

beleillett a romantika által létrehozott életfelfogásba. Regényes pusztá és szenvedélyes vadság. Tehát Lenau volt az, aki előkészítette Nietzsche lelkét arra, hogy később elmélyülhessen Petőfi költészetében – nem is akármilyen módon.³

Nietzsche érzékeny és fogékony volt a zene iránt is. Már gyermekkorában zongorázott és komponált – saját elképzelései, érzései alapján alkotta meg saját dallamait.⁴ Georg Göhler így fogalmazott az ifjú alkotó tehetségéről: „Nietzschének mint zeneszerzőnek is valóban teremtő képzelete volt, s ennek teljes kifejlődését csak zenei képzettségének befejezetlensége gátolta meg. Dalai mindenestre a legjobbakkal valók, amiket a zenei műkedvelők alkotnak, és sok olyasmi fölött állanak, amit akárhány hivatásos muzsikusként írt és közzétett.”⁵

Tízennyolc éves korában példaképe nem más volt, mint Liszt Ferenc.⁶ Liszt zenei irányára telített volt ritmikai és harmóniai gazdagsággal, a zenei nyelvére a gondolatok és érzelmek merész kifejezése volt jellemző, amely Nietzscheben tiszteletet és lelkesedést ébresztett az egzotikus, az őstermészethez még közelálló magyarság iránt. Ez a kép persze költői, eszményítő forrásokból rajzolódott ki benne⁷, azonban Lenau hatása mellett jelentősnek bizonyult ahhoz, hogy a figyelme a magyar költő felé irányuljon.

Petőfi képzelete, lírájának közvetlensége, eredetisége és gazdagsága, amely ráadásul kifogástalan zenei ritmussal párosult, Nietzsche teljes mértékben magával ragadta. Kertbeny Károly erőltetett fordításából táplálkozott, azonban még ez sem akadályozta meg abban a zenére nagyon is érzékeny Nietzsche, hogy kihallja belőlük Petőfi érzelmekkel együtt lüktető ritmikáját, szinte a nyelvtől független zeneiségét.⁸

Nietzsche Petőfi lelkének közelébe azonban nemcsak a gazdag és romantikus képei sodorták, hanem elsősorban sok versének komor, merengő hangulati és gondolati tartalma. Mindketten sokat és mélyen szenvedtek, lényükben a fájdalom művészi alkotóelvként működött.

³ KORNIS Gyula, *Nietzsche és Petőfi*, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 3–4.

⁴ SZILÁGYI Mihály, *Filozófus a zene bűvöletében (2.)*, Online forrás = <https://e-nepuj-sag.ro/articles/filozofus-a-zene-buvoeleteben-2#> [2023. 08. 25.]

⁵ TÓTH Endre, *Nietzsche esete Petőfivel, avagy egy filozófus zeneszerzői szárnybontogatása* = Gramofon, 2019/1, 9. https://epa.oszk.hu/02900/02964/00033/pdf/EPA02964_gramofon_2019_01_008-011.pdf [2023. 08. 27.]

⁶ KORNIS Gyula, *Nietzsche és Petőfi*, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 5. http://real-eod.mtak.hu/8528/1/MTA_EgyediKonyvek_237280.pdf

⁷ *Uo.*, 4–7.

⁸ *Uo.*

MOHAI V. LAJOS

„Apánkra gondolunk így meg azokra, akiket szeretünk”

Petőfi és Kosztolányi

*„(...) nem mondhatunk le a magyar irodalomnak egyetlen porcikájáról sem,
bát még olyan hatalmas tudományáról, mint az ő műve. Petőfi a miénk.”¹*

(Nemes Nagy Ágnes)

Ha röviden és lényegre törően akarnám összefoglalni azt, hogy milyen kép körvonalazódott bennem Kosztolányi Dezső Petőfiről írott dolgozatainak elolvasása után, akkor Nemes Nagy Ágnes mottóként idézett megállapításánál nem lelhetnék biztosabb támaszra: Petőfiről nem mondhatunk le, ő a miénk. Ezért is írtam dolgozatom fölé Kosztolányitól, hogy „apánkra gondolunk így”. És azért fejezem be munkámat Kosztolányi egy Osváthnak tulajdonított magas hőfokú fölkiáltásával: „Éljen a magyar irodalom!”

1.

Kosztolányi Dezső a XIX. század költői közül legtöbbször Petőfiről és Aranyról írt, és mindkettőjükéről többféle módon, többféle formában, többféle alkalomból és többféle műfaji változatban. Réz Pál a *Látjátok, feleim* című 1976-as kötetben tette közzé Kosztolányi Petőfiről és Aranyról szóló írásait: a *Szeptember végén* költőjéről 9, a Toldi költőjéről 10 szöveg található.² Noha többnyire alkalomhoz kötött írásokról is szó van (mint például a Petőfi Társaságbeli székfoglaló és a Nyugat centenáriumi

¹ NEMES NAGY Ágnes, *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék II.* = <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/NEMESNAGY/nemesnagy00234a/nemesnagy00268/nemesnagy00268.html> [2023. 09. 05.]

² *Kosztolányi Dezső, Látjátok, feleim.* A kötet anyagát összegyűjtötte, a szöveget gondozta, és a jegyzeteket írta RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1976, 137–190. (A későbbiekben: *Látjátok, feleim...*)

rémülésteli / Zavart ész meséjének” (*Szörnyű idő*) – mondanám utólag kijelentő módban, őt másolva.

Petőfi sorsa a magyar nemzeti mitológiában történelmi jelentőségű.

Bátorításként fölidézem 1918-ból Kosztolányi Petőfi Társaságbeli székfoglaló ódájának utolsó sorát, amelyben „alázatosan, a porig hajolva” köszönti a költőt. Ám a vers első négy sorából kihallatszik a panasz:

„E dobogón roppant neved köszöntöm
Petőfi Sándor, én, az új poéta
szegényes kincseim lábadhoz öntöm
s hívom emléked, mely ma újra néma.”³

Ebben a hosszú versben az irodalmi rokonság témája is megpendül. (Ahogy, úgy vélem, bizonyos közösségelmény belejátszhatott a *Szeptember végén*ek szövegelemzésébe, mely szerintem saját esszéírásában is jelentős esemény, és ne tévesszen meg bennünket az, hogy a két szöveget majdnem két év választotta el egymástól; a saját szeptemberi verse a Nyugatban 1935. október közepén jelent meg.)

Az irodalmi rokonság mellett ott van – magas hőfokon – az érzelmi rokonság is, amit a „honvédszázados nagyapja” alakjának beemelésével, költői fogásával ér el:

„Ám nagyapám, ki honvédszázados volt
és verekedett a császári haddal,
még látta arcod és hallotta hangod
tűzben remegni, amikor a vad dal
fölreszketett és még mesélt felőled
olyant, amit mi álmodni se tudnánk,
mély téli estén, a gyerekszobában,
mikor a findzsán reszketett a rumláng.

Így látlak én még mostan is. Hatalmas,
kiben az élet vére tüzesen vert,
ifjú, kiben a magyar ég tetőzött [...]

„Hívom emléked” – Kosztolányi térdet hajtott, porig hajolt Petőfi előtt. Tudja, hogy az ő nevéhez a kulturális tradíció fönntartása szempontjából igazán nagy horderő, megismételhetetlen szerep kötődik. Petőfi jeleníti

³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Óda. Székfoglaló a Petőfi Társaságban* = <https://mek.oszk.hu/00700/00753/html/vers0901.htm#21> [2023. 09. 03.]

meg a *költő* szimbolikus alakját, a legszélesebb körben ismert, idézett lírikus nemcsak itthon, hanem a világban is. Művészetének, magatartásának, egyéniségének a hangsúlyai pedig nemcsak az irodalomban fedezhetők föl maig hatóan, de önmegítélésünknek is részét, észrevétlenül is ösztönző példáját, viszonyítási pontját képezi. Emlékének, emlékezetének ápolása azt jelentené, hogy megmondjuk ma, mit jelent Petőfi – vagyis az életmű jelentésének aktuális kibontása eleven, elvégzendő közösségi feladatot jelentene. Petőfi a tizenkilencedik század emlékezetesen nagy magyar és európai politikai költője, aki a kevesek egyikeként, *magyarként* lépte át a világhír küszöbét. Kosztolányi: „Ő érte el a legtöbbet minden korok magyar írói közül, és méltán”⁴. Majd így folytatja: „De vajon ismerik-e igazán, kik úgy rajonganak? Ezt már kötve hiszem. Nem tudják a nyelvünket”. A következtetése lehangoló: „Világirodalmi helyzetünk éppoly tragikus, mint a világtörténelmi. Egyedül líránk emelkedett a legmagasabb szintig, a tökéletességig. És épp a lírát nem lehet hiánytalanul tolmácsolni”⁵.

E fájdalmas láttelehez a *János vitéz* öt nyelven történt tolmácsolása adja az alkalmat. Kosztolányi megállapítja, hogy a fordítások nyomába sem érnek Petőfi nyelvének: „Akik megszólaltatták a magyar költeményt, lelkes barátaink, de nem alkotók”⁶.

„Vajon a népek és nyelvek egységét érzem-e, miután öt nyelven elolvastam a *János vitéz*t. Nem; a különvalóságomat érzem, a belém idegzett szók metafizikai jelentőségét és pótolhatatlanságát, az agyam sejtjéig és idegeim működéséig lüketető örökkévaló erőt, s mindnyájunk titokzatos, fel nem bontható testvériségét, kik magyarul beszélünk.”⁷

„Sokat beszélünk a haláláról is – folytatja Kosztolányi. – [...] Aznap vászonzubbony volt rajta. A Monostor-kert mellett halt meg, délután öt és hat óra közt. Egy órával azelőtt még látták őt, kard nélkül, néha kivette a noteszét, és valamit jegyzett beléje. Mint egy modern haditudósító. Ezekből a jegyzetekből később verset írt volna.”⁸ Petőfinak a csatamezőn történt szörnyű kínhalála egy elveszített szabadságharc szimbolikus és lezáró vége – azóta is sokféle jelentés lehetőségét tulajdonítva neki, beleolvadva

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Petőfi Sándor, öt nyelven* = Nyugat, 1921, 4. = Uő., *Látjátok, féleim*, 177.

⁵ Uő., 178.

⁶ Uő., 171.

⁷ Uő., 173.

⁸ Uő., 168.

és föltámasztva, a mítoszt, megütve a halhatatlanság messze ható hangját. Emlékezetünkbe idézhetjük, hogy a *János vitéz* megismételhetetlen népmesei imitációban és fikcióban, benne Franciaország egyenesen Indiával határos, a költői térben és időben, Tündérországbán, a szerelem földöntúli kertjében megszűnhetett a halál, a valóságban azonban nem. A földi élet nem képes megállítani az időt; a látnoki képességgel fölruházott költőt szinte hamvas ifjú korában utolérte a végzete, hiába gyürkőzött neki, hogy elkerülje. Az életművet lezáró, az apokalipszist megidéző, a történelmi bukással a bekövetkezett apokalipszist is feltételező, a halál közelséget talányosan megsejtető versének a címe, az utolsó állomása: *Szörnyű idő*.

3.

A *Szeptember végén* elemzése: „Szövegmagyarázat”

A *Szeptemberi ábitát* költője, Kosztolányi Dezső nem tudott betelni a *Szeptember végén* költőjével. A földi lét szempontjából legélesebb egzisztenciális határhelyzet, az élet és a halál mezsgyéje korai költészetétől foglalkoztatja Petőfit, és – egész ifjúkorától – foglalkoztatja Kosztolányit is; mindkettejük számára inog a mérleg, két serpenyőjében ott a halál és ott az élet. Én a két nagy – az irodalmi emlékezetben bizonyos módon egymásra rímelő – szeptemberi versét az elmúlás bizonyosságát immáron megnyugvással elfogadó költeményekként olvasom; ebbe természetes módon játszik bele az a tapasztalat, hogy mindkét vers a magyar költészetben az elmúlás helyét, évszakát örökvényűen jelöli ki – ezért is páratlan teljesítmények. A versalkotás titkaival, a lírai kifejezéssel, a költői nyelvvel, saját törekvéseivel is összhangban, kötetnyi írásában foglalkozik. Kosztolányi a Pesti Hírlap 1934. június 24-i számában hosszú elemzést szentelt a *Szeptember végének*. Hogy ez a költemény mennyire állt sarkalatosan érdeklődésének homlokterében, mutatja, hogy hat évvel korábban, már 1928. szeptember 23-án az Új Időkben rövid jegyzetben foglalkozott vele.⁹ A versélmény újbóli jelentkezése, mondhatjuk, szinte elementáris feltörése azonban Kosztolányiból másodszer is kikényszerítette a megszólalást. Mindezekelőtt azt akarja megmutatni, hogy miért szép ez a Petőfi-vers. Miért hatott rá? Mire volt szeme, mit látott meg a versben? És amit látott, hogyan látta meg? Ez nagyvonalakban Kosztolányi szövegmagyarázatának

⁹ *Látjátok, feleim...*, 185–190 és 179–181.

a módszere: lépésről lépésre haladni, fölfejtteni a vers szövetét, megtudni, hogy mit tesz a költő a tárgyával, mit teszi költőivé és maradandóvá a vers képi világát, mi jellemzi a nyelvét, milyen előadásmódot választ hozzá, vagyis hogy mi szolgálja a legteljesebben a költő célját? A Nyugat 1920. február elsejei számában *Tanulmány egy versről* címmel írt hosszú dolgozatot:

„Egy előadás-sorozatomban, melyet magyar lírikusokról tartottam, kísérletet tettem, hogy pusztán a versekből értessem meg a költőket.

Módszerem az volt, hogy a fejtegetendő költők egy-egy versét vettem elő, melyekből kibontottam az egyéniségüket, de úgy, hogy a költeményt külön, elzárt világnak tekintettem, és anélkül, hogy a tárgyukkal, vagy a költő életrajzi kapcsolatával foglalkoztam volna, magát a szöveget vizsgáltam, vers- és hangtani szempontból, s mindenek előtt arra a kérdésre akartam feleletet adni, hogy miért kell az illető verset jónak vagy rossznak tartani? Szóval a formából haladtam fölfelé, nem megfordítva, mint az esztétikusok zöme teszi, aki ezáltal petitio principii-t követ el.

Ennek az induktív módszernek az általánosan alkalmazott deduktív eljárással szemben meg van az az előnye, hogy kizárja a divatos esztétikai hozzáköltéseket, s főképp értő közönséget nevel a versek számára, azért, hogy előbb részekre bontja őket s aztán újra felépíti, akárcsak az író tette, mikor verseit megalkotta.”¹⁰

Ennek a versmagyarázó módszernek a kifejlése a *Szeptember végén* bemutatása. A módszer kialakításához, úgy gondolom, saját költői tapasztalatát vette alapul; célja a vers gazdagságát a költő maga alkotta világán belül szemléltetni, a mű belső alkotóelemeire és a belső kontaktusokra rámutatni. Kosztolányi lépésről lépésre halad: először azt zárja ki, amelyekre fölösleges hagyatkoznia az olvasónak, mert a vers hatásának a magyarázata az alapgondolattal, a költői őszinteséggel, a keletkezés tárgyi adataival kudarcra ítélt kísérlet. Megállapítja ugyanis, hogy „[a] nagy költemények rokonok abban, hogy az élet ősi, egyszerű, többnyire elcsépelet mozzanatait szólaltatják meg, s csak a kifejezés tündéri varázsával hatnak, mely úgy lebeg fölöttük, mint végesen a végtelen”¹¹. Tehát ezek az összefüggések, ha érvényüket nem is veszítik, a tapasztalatok szerint járulékos motívumok. A konklúzió: „Úgy látszik, nincs más mód, minthogy a verset magából a versből értsük meg”¹². Hasonló tanulságot

¹⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé* [Illyés Gyula előszavával], Bp., Gondolat, 1957, 79.

¹¹ *Látjátok, feleim...*, 186.

¹² *Uo.*, 187.

vont le a maga számára egy másik fölhozott Petőfi-verssel kapcsolatban az *Ábécé a versről és a költőről* (1928) című munkájában: „Milyen átlátszó idill például Petőfi *Téli éjszakák* című verse. Mégis, ha kutatom, hogy miért veszi körül oly varázsköd azokat a tárgyakat, melyek itt élém rémlenek, miért hatnak rám oly csodásan, nem tudom megérteni. Hiába világítok a szobába az értelem tolvajlámpájával, a rejtély nem lesz kisebb”¹³.

4.

Rövid kitérő a *Szeptember végén* halhatatlanságára

A *Szeptember végén* az egyik leghíresebb Petőfi-vers. Danilo Kiš, a magyar irodalom közeli barátja, aki azt tartotta magáról, hogy ő „az utolsó jugoszláv író”, *A bolondokháza előcsarnokában* című elbeszélését kezdi (Mácsai Tibor fordításában) így:

„Minden valamikor szeptember havában kezdődött, olyan hangulatban, mint amelyet Petőfi ír le *Szeptember végén* című költeményében: a vállalkozói villák kertjében még zöldelltek a sövények és a nyárfák, de az esők és a szelek már megkezdték garázdálkodásukat, megtépázták a leveleket és letaposták a fűvet, majd jött a hosszú vénasszonyok nyara, amely igyekezett rendbe hozni a rendbe hozható dolgokat, megállítani a megállíthatatlant. Erkélyemről szemlélem az évszakok eme szeszélyes váltakozását, akaratlanul is látva, nemcsak mint a díszletek változásait valamilyen hatalmas, klasszikus melodramában, amelybe bevonták az isteneket és a teremtés-rombolás mitikus erőit, hanem egy egészen lírai összefüggésben is, amely ártatlan, valójában gyermeki, holmi lírai és melankolikus összefonódásként önmagammal: az elmúlás élő képeként. A szeptembernek ez a romantikus (petőfis) mélabúsága összefonódik annak az életével és lényével, aki mindezt saját elmúlásának és öregedésének képeként szemléli, ám mégsem csupán szentimentális (költői) meglátás, hanem egy sajátos metafizikai remegés, amely óva int.

Negyven és egy éves vagyok. Befejeztem legújabb könyvemet. Merre, hogyan tovább?”

Petőfi *Szeptember végénje* az elmúlás élő képeként Danilo Kiš tollán (nemzetközi) szállóige lett tehát, világirodalmi toposz, ahogy, talán a legszebb verssorok egyikeként, magyar szállóige lett Kosztolányi révén a versből az „elhull a virág, eliramlik az élet” sor is. Petőfi itt természeti költőként is egzisztenciális határhelyzet lírikusa, mellyel kivívta a kései utódok

¹³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé* [Illyés Gyula előszavával], Bp., Gondolat, 1957, 99.

főhajtását. Mert ettől az ominózus kérdéstől, a merre, hogyan továbbtól nem tudott Petőfi sem szabadulni a koltói kastély kertjében sétálgatva, ahol számára az elmúlás példázata a híres elhulló virág metaforája lett.

5.

„*Petőfi Sándorka*”

„[...] ki száz évvel ezelőtt jelent meg a földgolyón, ezen jelképes évszázad éjszakán”¹⁴ – ez a mondat egy 1922. december 31-én, a Pesti Hírlapban megjelenő tárcából való. A kis írás – szó szerint – a centenáriumi év előestéjén jelent meg, szilveszter éjszakáján pedig megszületik a „csodaember”, ezzel a varázslatos jelzővel zárja a cikket Kosztolányi: „Mélység és magasság együtt, egy életben, huszonhat esztendő szűk keretében. Ezzel a csodával nem tudok betelni – írja, majd hozzáteszi: – Nem gyerekcsoda, nem bűvészi látványosság, nem csodagyerek, ki ötéves korában harmadfokú egyenleteket fejt, Beethovent zongoráz, ismerettani könyvet ír, hanem nagyobb csoda, férficsoda, embercsoda, emberi csoda, mely tökéletes kinyilatkoztatónak mutat egy ifjút, ki a csodák csodája, csodaember”¹⁵.

A novella ezzel a címmel – *Petőfi Sándorka* – az író 1936-os, *Tengerszem* című kötetében jelent meg először.¹⁶ Az eredeti cím – mint fentebb jeleztem – először *Régi, titkos éj* volt. A változás jelentős. Horváth Mária szerint: „A későbbi, véglegesnek tekinthető cím feltáró, értelmező szerepű”¹⁷.

A novella új, immár végleges címében a költő neve kicsinyítő képzős alakban jelenik meg: *Petőfi Sándorka*. A megváltozott címből minden magyar olvasó tudja, hogy a novella így valami módon Petőfihez kapcsolódik, és okkal valamely gyerekkori epizód föllevenítésére gondolhat. Ez az elképzelés azonban nem válik valóra. A szöveg 12 képet, 12 részt tartalmaz 1822 utolsó és 1823 első napjának éjszakájáról. Ezt az éjszakát teljes joggal nevezhetjük misztikusnak, hiszen valami különös történés

¹⁴ *Látjátok, feleim...*, 173.

¹⁵ *Látjátok, feleim...*, 174.

¹⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A léggömb elrepül. Kosztolányi Dezső összes novellái, I.*, összegyűjtötte és a szöveget gondozta RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1981, 794–801.

¹⁷ HORVÁTH Mária, *Szerkezet és stílus. Kosztolányi Petőfi Sándorka című novellájának elemzése* = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszéke fennállásának 20. évfordulójára rendezett tudományos ülészakon 1990. november 28-án tartott előadás szövege, Magyar Nyelvőr, 1992/3, 308–313.

bekövetkeztére lehet számítani, ez pedig, mint később kiderül, a kiseded eljövételének éjszakája. Az író mintája, poétika eszköze a körkép és a késleltetés, mindkét elem fokozza a novella sejtelmes atmoszféráját. Lappangó várakozás kerít a hatalmába bennünket, olvasókat, és a lappangó várakozás atmoszférája uralkodik mind a 12 kép szereplőjén. Ballada-szerű homály, nyelvi sűrítés, és babonás motívumok monotonon ismétlődő ritmusa egészíti ki a kisfiú világra jövetelét:

„Körülülük a csecsemőt, bámulják, egymásnak suttoznak:

– Haragos – mondja az apa.

– Szelíd – mondja az anya.

– A szeme fekete – mondja a bakter, ki pálinkával élteti.

– A szeme kék – mondja a kisbéres, ki a konyhán ólálkodik.

– Gyenge – mondja a bába.

– Erős – mondja a papné.

A kiseded mintha forgolódná.

– Ni – mondják egymásután –, a szalmát nézi, a padkát nézi, a vizet nézi, a bort nézi, az arcunk nézi, az éjszakát nézik, a fényt nézi.

Cihelődnek a vendégek. Szülők magukra maradnak, ő vele.

– Vidám – mondja az apa.

– Szomorú – mondja az anya.

Két ember áll az utcán.

– Szegény lesz – mondja a bakter.

– Gazdag lesz – mondja a kisbéres.

Künn a kapu előtt a két asszony.

– Nem sokáig él, meglátja – mondja a bába.

– Sokáig él, meglátja – mondja a papné és a tomboló égre tekint.”

(10. rész)

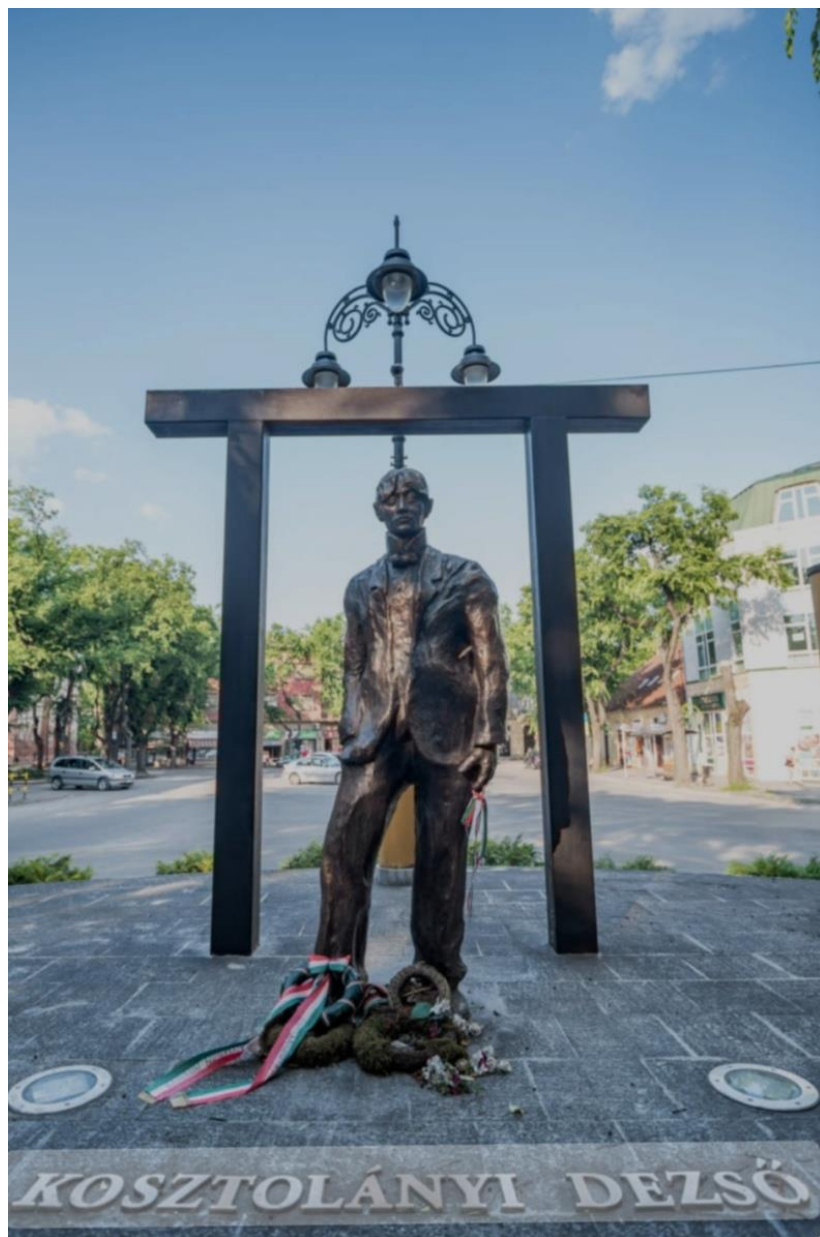
Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, mégsem hagyhatom említés nélkül, hogy különös fénytörésbe állította számomra Kosztolányi és Petőfi kapcsolatát Lengyel Balázs és Ottlik Géza 1978-ban, a Móra Kiadó Diákkönyvtárában megjelent válogatása az író kisebb prózai írásaiból. Amikor erre a dolgozatra készültem, ez a kötet került először a kezembe, ott olvastam újra a novellát, az élmény azonban jóval több volt, mint az erre a munkára való fölkészülés egyik pillanata. A *Petőfi Sándorka* más jelentést kapott az utána következő Osvát-émlékezéstől; a szöveg zuhatagszerű érzelmiáradás, melyet ugyan a gyász és megrendülés táplált, Kosztolányi mégis Osvát – kultikus tiszteletéről árulkodó – mondatát

Emlékének, emlékezetének ápolása azt jelentené, hogy megmondjuk, mit jelent Petőfi – vagyis az életmű jelentésének aktuális kibontása eleven, elvégzendő közösségi feladatot jelentene. Visszatérve az *Ibolyák*hoz: jó, hogy folyamatos és magas színvonalú, invenciózus irodalomtörténeti háttérkutatás áll rendelkezésünkre: mert így semmiképp sem állhatja meg a helyét az az érv, amely például azt mondaná: bármi, ami az *Ibolyák*ban főlészre bukkant, nem oszt és nem szoroz Petőfi, a *karakter* és a *jelenség* megítélésekor. Ezzel szemben már önmagában egy kvázi-kötet, egy autográf füzet, két ismeretlen vers (*Engesztelés*, *Színészársaimboz*) és két beszély (*A párhaj*, *A bajazzo*) lététől elenyészik minden okvetetlenkedés, gáncs és lekicsinylés. Az *Ibolyák* fölfedezése bizony okkal dobogtatta meg a szívet. Esemény: kedvez a magyar irodalom hagyományos tradíciókultuszának, mely nélkül nincs ma, nincs holnap. Bárhogy is tagadná ezt valamely jelenkori ízlés és irányzat, tévedne.

Egyébként érdemes (ismét) a kéziratos füzet kallódásának kalandos történetére is egy röpké pillantást vetni, ahogy arra rávilágít a kiadványban Szekeres László jegyzete, a szerző filológiai bogarászásának, aprómunkájának szűkszavú, tényrögzítő összefoglalásaként. Maga a füzet 1843-ból származik, s Petőfi művészi önkeresését dokumentálja, melyben tehetségét nemcsak költői vállalkozásnak, hanem prózai kísérletnek is alávetette. Az idő tájt még a romantika előtti idők normái szabták meg az általa követett irányt, és a természeti szép dominált esztétikájában, tematikus szalon pedig a színészvilág, színészelet nyilvánvaló epizódjai, a vándorszínészet érzésvilága bukkan föl az *Ibolyák* keresetlen, kicsit darabos, meg-megbotló verssoraiban. Voltaképp valódi élettrajzi helyzetek folyományaként, azok tényszerű, a költészet világába éppen csak „megemelt” rögzítéseiként megszületett írások képezik a füzetecske tartamát, szövegegyüttesét, mely azért is felbecsülhetetlen fejlődéstörténeti forrása a Petőfi-kutatásnak, mert jelzi Petőfi pályájának korán jelentkező, átgondolt világgépi-poétikai ambícióját, hogy a költő írásait tematikus csoportokba, versciklusokba kívánta rendezni.

Az a tény is külön figyelmet érdemelt volna, hogy olyan pótolhatatlan relikvia került a múlt mély kútjából elő, amely Petőfi kézírását őrzi. Ez, mondanom sem kell, páratlan szerencse, ezért kiváltképp megbecsülendő: ritkán fordul elő, és még ritkábban ismétlődik meg.

Emiatt is kár, hogy nem válhatott igazából közkinccsé az *Ibolyák*.

*A gimnazista című, Kosztolányi Dezsőt diákkorában ábrázoló szobor Szabadkán, a Petőfi Sándor utcában, egykori iskolája előtt (Szarapka Tibor alkotása)
Fotó: Móra Regina*

LŐCSEI PÉTER

Weöres Sándor Petőfi-mozaikja

A 200 éve született Petőfi életéről, műveiről monográfiák, tanulmánykötetek, méltatások sora született; nehezen megszámlálható vers és más műfajú vallomás is. Megírásukhoz az önkéntelen viszonyulás mellett a kerek évfordulók, a március 15-ei megemlékezések, a szoboravatások is számos alkalmat teremtettek. A végtelennek tetsző sorból a XIX. század második felének költőit (Arany, Madách, Kozma Andor, Vajda János, Reviczky), a Nyugat néhány alkotóját (Ady, Kosztolányi, Juhász Gyula, Babits, Szép Ernő, Illyés Gyula) említem. A második világháború után többek között Pilinszky János (*Levél Petőfi Sándorhoz*), Utassy József (*Zúg Március*), Szilágyi Domokos (*Szemből, halál; Héjjasfalva felé*), Petri György (*Sándorhoz*) és Esterházy Péter (*Petőfi, a légtornász*) vallott róla és rajta keresztül önmagáról, koráról. A hatalmas korpuszban bőségesen akadnak politikai áthallások, esztétikai és erkölcsi hitvallások. Közhelyes megoldások is. A szerzők gyakran szembesítették saját koruk állapotát a szabadelvű, republikánus Petőfi eszményeivel. Az egyes kurzusok pedig rendre a maguk képére kívánták formálni, „fősodorra” nyilvánítani a szabályoknak nem engedelmességet és líráját.

*

Weöres Sándornak Petőfihez és költészetéhez való viszonyát nem csupán a 200. évforduló miatt érdemes áttekinteni. Bár nem írt róla könyvet, mint Illyés, sem esszét, mint Babits, többféle műfajban értékelte; részletesebben mindössze az *Irodalomtörténet* kérdéseire vallott róla. Petőfi-képének mozaikja azonban hiányos maradna, ha csupán ezekre a válaszokra hagyatkoznánk. Megnyilatkozásaiból a teljesség igénye nélkül említem iskolai dolgozatait, leveleit, doktori értekezésének részletét, beszélgetőcéduláit, verseit és több interjúját. Nevének említése nélkül is szólt beállítódásuk közös és eltérő jellemzőiről. Ars poeticájáról, világképéről sokat elárulnak ezek az olykor ellentmondó ítéletek. Ezen sem csodálkozhatunk, ugyanis eltérő összefüggéseket érintve több évtized alatt születtek. Volt, amikor

vizionálva aggódott. A tőle gyökeresen különböző Pilinszky nem véletlenül azonosította szenvedélyes alkatát a kivont karddal és a lovasrohammal. Közéleti írásai erős szónoki hatáskeltő elemeket tartalmaznak. Gyakran szerepelnek bennük „hasznos rugóra járó” költői kérdések, túlzások, párhuzamos gondolatritmusok, ellentétek, refrének. Értelmi és érzelmi meggyőzésük következetes logikára épül. A prófétai küldetés tudat, a versek témaválasztása, poétikai eszköztára kortárs olvasóit és utókorát is megosztotta.

*

Weöres Sándor 1976-ban (Garas Kálmán fotója)

Weöres – katonatiszt édesapja miatt is – apró gyermekként hallott az első világháború és a forradalmak eseményeiről. Zárkózott személyiségű, koraérett, könyveket bújó személyiséggé fejlődött, aki a pajtások helyett a felnőttek társaságát kereste. Mitológiai tudását, filozófiai, teológiai kételyeit velük tudta megosztani. Az olvasottakat, beleértve a magyar és a világirodalom klasszikus alkotásait, fiatalon asszimilálta. Groteszk szemléletű írásai mellett korán jelentkeztek ismeretelméleti felvetései.

Úgy érezte, nem válhatna „tudományos filozófussá”; felvetődő

bölcseleti kérdéseit lírájában kívánta kifejezni. Amíg Petőfit kétségbe ejtette az a lehetőség, hogy talán értelmetlen a küzdelem a világ jobbá alakításáért, Weöres nemigen bízott a kedvező változásban. A „mindegy” és a „mégsem mindegy” kérdését többször is rezignáltan, íróniával vagy mély fájdalommal fogalmazta meg. Idézhetem a *Háborús jegyzetek* zárlatát: „Míg az Ész-Embert sírjába kísérik, / temető árkában, gyász-nóta mellett / az Új-Embert nemzik titkos szerelmek. / Az is majd elkínlódik ezer évig”. Cíálhatom a *Történelem* utolsó sorait: „mindig a valóság hihetetlen, / élünk-forgunk és semmi változás”. Sötét tónusú strófája kimaradt a *Rongyszőnyeg* második összeállításából: „Nincs vigasztalanabb a történelemnél: / uralkodik az örült, fejünknek szegzett szekercével, / s ha

Gyakran szólt verseinek ihlető forrásairól. Nem hevíttette az eredetiség, nem hallgatta el, hogy irodalmi élményei milyen ösztönzést adtak számára. Ezek elsősorban nem tartalmi mozgatórugók voltak. Vallotta: „A költészetnek nem témákra van szüksége, hanem struktúrákra, faktúrákra”². Terjedelmes életművében természetesen előfordul közvetlen élményrögzítés, alkalmi reflektálás is. Nyilván nem véletlen, hogy egy részük gyengébb minőségű, és közülük több is kimaradt köteteiből. A nemegyszer szónokias, logikus vonalvezetésű Petőfi-versekkel szemben a költészetet inkább mint „illogikát” fogta föl. Úgy is gyakorolta. Kedvelte a paradoxonokat, gyakran élt meghökkenítő fordulatokkal. Némelyikben kötekedő, játékos vagy egyenesen polgárpukkasztó énje kapott hangot, de többségükben fölszikkasztó, líráját megvilágító gondolatokkal találkozunk. Bódy Gábor érdeklődésére ezt válaszolta: „Legfontosabb, hogy az ember törődjön azokkal a dolgokkal, amik az életet megelőzték, és az élete után jönnek. Tekintve, hogy az emberélet 60-70-80 év, nagyon ritka, kivételes esetben 100 év, és azt körülveszik azok az évmilliók, amikre az ember fizikai élete nem terjed ki, ezt érzem a legfontosabbnak. Azokkal az évmilliókkal törődni, amikor nem vagyunk. Ha valaki akár hittel, akár hit nélkül elkezd törődni az élet-egésszel, akkor mindent át kell, hogy értékeljen. És egy olyan költészetben, mint az enyém, nem is lehet eligazodni annak a tudása nélkül, hogy a fizikai, az érzelmi és az értelmi síkok fölött ott van még az intuitív sík, és afölött ott van az időtlen”³.

Vázlatos áttekintésben az időrend és a tematika alapján csoportosítom Weöres Sándornak Petőfit és műveit jellemző gondolatait. Olyan beszélgetéseiből is idézek, amelyek kimaradtak interjúkötetéből és a vele foglalkozó könyvekből. Néhány esetben a köteteiben előforduló szerkesztői tévesztésekre is felhívom a figyelmet.

*

Petőfi nevével és egy-egy versével a magyarok többsége óvodásként vagy alsó tagozatos iskolásként találkozik. Weöres Sándor is korai olvasmányai közé sorolta: visszatekintéseiben Schiller és Shakespeare drámái mellett többször is Vargha Gyula, Kozma Andor, Szabolcska Mihály, Csokonai

² TÓBIÁS ÁRON, *A MŰZSÁK látogatása Weöres Sándor és Károlyi Amy költőknél*, Múzsák, 1970/4, 14.

³ BÓDY GÁBOR, *Narcisz és Psziché – Beszélgetés Weöres Sándorral egy készülő film alkalmából II*, Filmvilág, 1978/9, 15.

össze. Megfigyelései rokonságot mutatnak azokkal a megállapításokkal, amelyeket később doktori dolgozatában fejtett ki:

„A kettő közül az első a képek láncán egy-egy villantás által csodálatos, tiszta, napsugaras teljességgel mutatja be az alföldi élet jellemző mozzanatait. A költő például csak annyit mond a tüskerózsáról, hogy sötétvörös, és olyan, mint egy vérző csillag és hogy »imitt-amott« van és ezzel mindent megmondott, az egész jelleget is, a szemlélő jólesését is, ami nem az idegen elismerő bámulása, hanem a visszatérő otthonos öröme, hogy újra látja a rég-ismerteket.

Ezzel szemben a »Kutyakaparó« csupa fagyos merevséget, csupa nyirkos szürkeséget, csupa lehangolót tár elénk. De a költő nem kerül a nyomasztó hangulat hatása alá, tréfálkozó és ötletsütögető nevetgélessel vesz mindent tudomásul és amennyire belesimul a költő maga is a »Kiskunság« egész hangulatába, a maga ép kedélyével, itt éppen annyira kívülálló marad. Milyen mesteri: a költő egy szót sem ír önmagáról és mennyire ott van, az egészséges emberi sajnálkozásával, minden kép, minden ötlet, minden fordulat mögött.”⁷

Weöres Sándor 1938-ban félreérthető pamfletet írt Illyés Gyulához.⁸ Sárközi Györgynek így fogalmazta meg célját:

„Versemmel azt akartam mondani: az lesz a sorsa Illyésnek is, mint Petőfi-nek és az elnyomottakért harcoló többi nagy költőnek: elveit éppen azok az elnyomók fogják a legnagyobb hévvel hangoztatni. Tudod, hogy milyen alakok szoktak ágálni egy-egy halott költő nevében, nagyon rossz szobrok alatt és nagyon gyanús közéleti cirkumstanciák közt; ismerek például a hivatalos és félhivatalos Petőfi-ünnepélyeket; nos, Illyésnek is nyilván ez lesz a sorsa, miért éppen ő lenne kivétel.”⁹

⁷ *Weöres Sándor diákori versesfüzete, iskolai dolgozata, levelei* = Műhely, 1992, vendégszerkesztő TURBÓK András Bertalan, 76–77. Weöres *A vers születése* című doktori dolgozatában az *Egy telem Debrecenben* és *A vándorlegény* című versekre hivatkozott. „Némelyik motívum sorozatosan átélt élményekből származik...” WEÖRES Sándor: *Egybegyűjtött prózai írások*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2011, 91, 92.

⁸ *Weöres Sándor: Illyés Gyulának; Csöngé, 1938. okt. 21.* = *WSLev. II.*, 203. A vers tudomásom szerint csupán az *Egybegyűjtött levelekben* jelent meg. Érthetetlen módon kimaradt az *Elhagyott versek* című kötetből.

⁹ *Weöres Sándor Sárközi Györgynek; Csöngé, 1938. okt. 26.* = *WSLev. II.*, 204. Weöres Illyésről Sárközi Györgynek és másoknak is úgy nyilatkozott, hogy jelentős, megkerülhetetlen költőnek tartja. Halála után verssel búcsúzott tőle.

éppen az, hogy bármilyen temperamentum és humánium mutatkozhatik benne, csak méltóképpen mutakozzék”¹².

Várkonyi Nándorral levelek és beszélgetőcédulák segítségével cserélt eszmét. Az alkotói típusokról szóló gondolatait minden bizonnyal a harmincas évek végén vagy a negyvenes évek elején rögzítette. A „személyi tárgyú” és az „univerzális” művészeket állította szembe. Ítéletét ekképp enyhítette: „Sophokles, Shakespeare, Kalidasza: par exc. univerzálisak. Goethe, Petőfi, Heine: a szerepes, magatartásos egyének. (Persze ez inkább *jelleg*-, mint *érték*-megállapítás. Egyéni szimpátiám az I. csoporté, de ezt nincs jogom értékmérőül venni)”¹³.

Földessy Gyula, az Ady-filológia megalapozója pályájának elején két kötetet adott ki Petőfiről. Alighanem ezek ihlették Weöres 1944-es versét. Hogy pontosan melyik fejezete vagy bekezdése, az egyelőre bizonytalan.

FÖLDESSY GYULA MARGÓJÁRA

Petőfi prófétált szebb életet
s hol marad e szebb élet?
Nem a próféta tévedett,
hanem az élet,
Nem a próféta bukott meg;
csakis az élet.¹⁴

A vágy és a valóság ellentétére építő epigrammát kihagyta köteteiből. Ezen nem csodálkozhatunk. Életművében aligha találunk példát arra, hogy bármelyik költő prófétaszerepét elfogadta volna. Ráadásul a versben említett Petőfi néhány kivételtől eltekintve (például: *Az ítélet*) nem szebb életet prófétált, hanem a szabadsághoz vezető hosszú küzdelemről beszélt.

Az ötvenes évek első fele nagyon sok polgárinak, egzisztencialistának, defetistának minősített szerzőnek is a szilenciumot jelentette. Az asztalfióknak írt Weöres-művek között volt a *Mahrub veszése*, a *Mária*

¹² WEÖRES Sándor, *A vers születése* = Uő., *Egybegyűjtött prózai írások*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2011, 80.

¹³ Weöres Sándor keltezés nélküli autográf feljegyzése Várkonyi Nándornak. Környezetében a harmincas évek végének, negyvenes évek elejének kiadványaira vonatkozó utalások vannak. (Magántulajdon. Ezúton köszönöm meg Kende Katának, hogy rendelkezésemre bocsátotta őket.)

¹⁴ WEÖRES Sándor, *Földessy Gyula margójára* (1944. április–május) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 289.

menyibemenetele, az *Orbis pictus* és a *Le Journal*. Ezek *A hallgatás tornya* című kötetben láttak napvilágot. Az 1950-re keltezett *Petőfi hangja a „Felbők” és „Az örült” idejéből* csupán az *Egybegyűjtött írások bővített kiadásában* kapott helyet. A vers utolsó 11 sora *A sebzett föld éneke* című kötetben a *Prózaútak* „*A reménytelenség könyve*” előtt és után 3. darabjaként 1951. október vége datálással szerepel; ugyanez a verszárlat [*Mért jutottunk...*] szerkesztői címadással került az *Elhagyott versekbe*.¹⁵

PETŐFI HANGJA

a „Felbők” és „Az örült” idejéből

Csorog a lassú őszi eső,
Mint a gyűlölet,
Áznak a holtak s a hullajelőtek.
Tégedet, ázott cinegemadár,
Mi tart az ágon
S a dűhben forgó világon?
Tán egy álom,
Vagy egy emlék, napos kora-nyár,
Engeded magad becsapni,
És bólogatsz az ág vonalán,
Hol lomb is volt valaha.
Nem irigyellek, cinegemadár,
Sem étkedet, a férget,
Sem azt, amely majd megesz téged;
Cinege, féreg, ember: egy-kutya,
Mind közös áldozata
A hatalmas dűhnek,
Mely, míg megöl,
Utódot csikar ki áldozatából,
Hogy azt is megölje.
Tán van valahol simább világ is
És vár reánk?
De mért jutottunk e keserves gödörbe,
Mit vétettünk,
Ember, féreg, cinege?

¹⁵ Ez nyilvánvalóan ellentmondás, szerkesztői pontatlanság. WEÖRES Sándor, *A sebzett föld éneke*, Magvető, 1989, 80.; WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 48.

E világ mikor szünteti be
 Folytonos, förtelmes kloakáját,
 Hol szétrágott étel, rothadt szírom,
 Kőtörmelék, madártoll, Babylon,
 Hullá, okádék, álm
 Hömpölyög egy-folyáson?
 Hol a torkolata?
 Gyerünk innen haza!

A sötét látomásban sűrítve tűnik föl az állati, a növényi és az emberi lét kilátástalan nyomora, megállíthatatlan körforgása. A megválaszolhatatlan kérdéseket irracionális felszólítás zárja. Hiszen a „förtelmes kloaka”, a „rothadás”, az „okádék”, a „hulla” a valóság (az elérhető haza).

Hiába mondaná bárki, akár Pilinszky szavaival: „E világ nem az én világom...” – a vágyott haza legfeljebb az életen túli lét lehet. Mindennek Weöres költészetében több előzménye volt. Közülük az első még diákkorában, 1928-ban vagy ’29-ben született, és a *Céltalanul* címet kapta.¹⁶ Ebben az egymondatos anaforikus gondolatritmusban az egyetemes gyötrelmet jeleníti meg. A hosszú felsorolás Sisyphus szenvedésével kezdődik, és a tárgyak, állatok, növények, elvont fogalmak, sőt a „céltalan Isten” szenvedésén át ível saját nyomorúságának kimondásáig. Az „Egy másik világ küldött engem” (1941) sejtése és a „nem élni könnyebb” (1950) gondolata rendre visszatér lírájában; változatai a *De profundis*-ban (1942) és a *Harmadik szimfóniában* (1943) is tetten érhetők. A Rákosi-kor nyomasztó világáról vázlatok, töredékek sorában számolt be. A *Négy sorosban* (1951) ezt írta: „Az élet álm. Mindamellet / mért álmodunk ilyen förtelmet? / Mért zabálunk és mit okádunk, / hogy ilyen gyilkos álmot látunk?”¹⁷ Sok tekintetben rokon ezzel a *[Morzsák I.]* szerkesztői cím alatt szereplő sóhaja: „Könnyelműség volt megszületni. Azt hittem, legalább pár szót lehet szólni, ha nem is követik. De még csak sikertelen kísérletre sincs mód; kár volt idejönni”¹⁸.

Petőfi születésének 150. évfordulóján az *Irodalomtörténet* szerkesztőségének kérdéseire válaszolt. Kiemelte, hogy az ünnepelt nem sok jót jelentett szellemi arculatának kialakításában. Ezt részben a korabeli iskolák

¹⁶ WEÖRES Sándor, *Céltalanul* = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek, I. m.*, 106.

¹⁷ WEÖRES Sándor, *Négy soros* (1951. május) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek, I. m.*, 374.

¹⁸ WEÖRES Sándor, *[Morzsák I.]* = WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött prózai írások, I. m.*, 325. Szerkesztői botlás, hogy cím nélkül, betű szerint szerepel az *Elhagyott versek* 373. oldalán is.

elidegenítő hatásának tulajdonította. Csak később fedezte föl lírájának értékeit: többek között a *Téli világ* álomszerű csodáját, a *Kutyakaparó* grafikus erejét, *A helység kalapácsának* nyelvi mókáját és az *Almos vagyok és mégsem alhatom* fogvagogását. Időszerűségével kapcsolatban is kételyeit sorolta. Hasonló módon vélekedett, mint egykor Illyés lírájának kisajátításáról: „Petőfit saját szobra takarja el: azelőtt a patetikusan szónokló, esküre emelt kezű; ma a vékonypénzű forradalmár. Irodalompolitikánk Petőfi, Ady, József Attila hármasságát példaképpé aranyozza”¹⁹.

A *Három veréb hat szemmel* című antológiában Petőfit a legnagyobb magyar lírikusnak nevezte. Művei közül – egy kivétellel – kevésbé ismert 1845-ös, ’46-os darabokat közölt (*Almos vagyok és mégsem alhatom...*; *Gróf Teleki Sándorhoz*, *A „Szilaj Pista” kőbányott utolsó versszaka*, *Száll a felhő*). Sokműfajú életművét úgy értékelte, hogy köteteiben olykor „széria-darabokat” őrzött meg, és kincseket dobott ki: alaposabban válogathatott volna bordalaiból, hazafias és szerelmes dalaiból. Az antológiában szereplő Petőfi-verseket mindössze néhány sorban jellemezte.²⁰

A szerepjátékokra mindig kész Weöres több variáns, stílusparódia szerzője volt. A *Harminc bagatell*ben számos példát találunk ezekre. Volt, hogy saját témáját formálta át (*Dal három alakban*), máskor feleségének sorait ültette át egy-egy szapphói, alkaioszi és aszklepiadészi strófába (*Változatok egy Károlyi Amy motívumra*). Népdalváltozatainak egy része kimaradt köteteiből. Erre a sorsra jutott Petőfi-átírata is: „Ej mi a kő, tyuk anyó, / a szobában bennlakó, / Ej-haj tyuk anyó, / kend csak ki-való.”²¹ A *Temetésre szól az ének* első szakaszának két ironikus átdolgozását, az *Ugráló szavakat* a *Kútbanézásban* olvashatjuk.

A haraghoz című Petőfi-vers ezzel a kérdéssel kezdődik: „Kiapadsz-e, harag, / Te zuhatagos / Vad bérci patak...” Weöres Sándor ennek nyitó metaforáját emelte ki. Tegező módon, fenntartás nélküli szeretettel szól a halált választó, tragikusan fiatalon távozó költőhöz. Versének első szakaszát idézem:

¹⁹ WEÖRES Sándor, *Petőfi helye a mai szellemi életben, Egyedül mindenkivel = Weöres Sándor bejegyzései, nyilatkozatai, vallomásai*, szerk. DOMOKOS Máttyás, Szépirodalmi, 1993, 222–224.

²⁰ WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel*, Szépirodalmi, 1977, 505–509.

²¹ WEÖRES Sándor, [cím nélkül] = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 361.

„TE ZUHATAGOS VAD BÉRCI PATAK”

Petőfi, te örökifjú angyal,
 Te voltál napfényes mosollyal,
 Élő tűzzel, haragos viharral.
 Nem vártad meg a rút öregséget,
 Megöletted a huszonhat évet
 Mindazzal, mit ád
 egy hosszú élet.²²

*

A Petőfi nevét tartalmazó, a költeményeit átíró és a nevében megszólaló műveken kívül más versek összevetése is eredményeket hozna. Kinek ne jutna eszébe például a következő Weöres-sorok olvasásakor az *Egy estém otthon*:

„Anyám szemében kapzsi féltés.
 Apám szemében görbe vád –
 hogy megjöttem, fölhozta mégis
 a legvénebb üveg borát.”

(Hazatérés)

Írásom címe mozaikot ígért. Munkám során a terjedelem és a rendelkezésemre álló anyag eleve önkorlátozásra szorított. Reménykedem abban, hogy a hagyaték részletes feltárása kiegészíti, pontosítja majd ezt a töredezett képet.

²² WEÖRES Sándor, *Te zuhatagos vad bérci patak* (1971) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 453.

*A csöngyei evangélikus templom, amely Petőfi Sándor és Weöres Sándor emlékét őrzi.
Petőfi ide járt 1839 nyarán, ostffyasszonyfai – a szomszéd falu – nyaralása idején
Csáfordi Tóth Rózsa kedvéért, Weöres Sándort pedig itt keresztelték meg. (Lásd lapszámunk-
ban az e templomban lévő, állítólag Petőfi kezétől származó bevésést a 81. oldalon!)*

Fotó: Garas Kálmán

SÁRKÖZI BALÁZS

Ágyban, párnák közt, uccazajban

*Bizonyosság és bizonytalanság egy sor köré építve:
az Egy gondolat bánt engemet és a Mire megjössz*

Pilinszky János *Mire megjössz* című költeménye 1948-ban a *Válasz* című folyóiratban jelent meg először, majd a *Harmadnapon*-kötet *Senkiföld-jén*-ciklusában. Pilinszky verse kevésbé került a recepció fókuszába, ugyanakkor a költő eszköztárát, nyelvének jellemzőit értelmezve Tandori Dezső kiemelkedő versként interpretálja a verset, és nemcsak a Pilinszky-életmű és annak második periódusa tekintetében, hanem az egész 20. századi magyar (késő modern) líra szempontjából: „A *Mire megjössz* című vers a pálya második korszakából, hiánytalanul mutatja fel Pilinszky János lírájának ide tartozó kötőelemeit; a monotónia külön-érzékeltetősége már eltűnik, az egymást szinte érintő »csúcs-elemek« (telitalálatok, ritkaságok stb.) formálnak második fedő-szövedéket ugyanolyan sűrűn, mint kántálhatóságuk continuo-jellege. Ebből a szempontból költőnknek talán ez a legtökéletesebb (mindenképpen egyik legjelentősebb) verse, a huszadik századi egyetemes líra roppant reprezentánsa”¹.

Tolcsvai Nagy Gábor is – valószínűsíthetően Tandori megállapításából kiindulva – a legsikerültebb versek közé sorolja a *Mire megjössz* címűt kismonográfiájában, elsősorban a mű poétikai sajátosságait, a *Harmadnaponra* jellemző világábrázolás következetességét, a vers beszédmódjának apokaliptikus, jelenléthiányra épülő és temporatív jegyeit kiemelve: „A *Mire megjössz* a *Harmadnapon* első ciklusának költészettanilag talán leg-egységesebb verse, a leginkább megelőlegezve ciklus és főképp az *Apokrif* jellemzőit”².

A szöveg középpontjában egyértelműen a szubjektum és a Másik, a Másik jelenlétének hiányában való megszólítása és az *én* ebből fakadó

¹ TANDORI Dezső, *A költői eszköztár módosulásai Pilinszky János költészetében* = Irodalomtörténet, 1983/2, 356–372., 361–362.

² TOLCSVAI NAGY Gábor, *A Harmadnapon* = Uő., *Pilinszky János*, Pozsony, Kalligram, 2002, 50–82, 64.

a *szeméttelen* az enyészetet, a semmivé válást lassító vagy megakadályozó *téli* jelzővel egészül ki, és a lokatívusként funkcionáló léthelyzet-meghatározás – *árvaságban* – továbbra is az apokaliptikusan kihalt teret tematizálja.

„A temetetlen **árvaságban**,
mint **téli** szeméttelen,
a hulladék közt kapirgálva
szemelgetem az **életem**.

Az lesz a tökéletes **béke**.
Még szívemet **se hallani**,
mindenfelől a **némaságnak**
exztatikus **torlaszai**.”

A negyedik versszak a kiüresedés, tárgyasulás összegzése után – „pőre örökkévalóság” – ismét a Másik relációjában konstituálja a szubjektum egzisztenciálonológiai jellemzőit, amelyet aztán az ötödik strófa kezdő-sorának erőteljes metaforája nyomatékosít. A „tagolatlan³ kosárember” szókapcsolat hiányos metaforaként (majd a következő sor kezdetét tekintve egy hasonlat első tagjaként) a szöveg egészére ható jelentéseket generál, minthogy a tagolatlan, amely a szubjektum alapjegyeként funkcionál, valami olyan jelenséget jellemez, amelynek nincsenek jól differenciálható részei, nincsenek elkülöníthető jellemzői, ugyanakkor a ’tagolatlan’ jelző nyelvi szempontból utalhat olyan hangra vagy hangsorra is, amelyben az emberi beszédre jellemző tagoltság nem található meg⁴, mégis jelentéssel bír, mint a sírás, a köhögés, a nevetés vagy az üvöltés. A sűrített kép második tagja a kosár, valamiként az előtaggal ellentétben valaminek az összegyűjtésére, egyberakására, szállítására utal, integrál, összeczár, azonban történetileg elsődleges jelentésében „körülkerített hely, ahová a legelőn tartott

³ A „tagolatlan” szó egyébként értelmezhető egy Szabó Lőrínchez kapcsolható intertextusként is, *A fehér táj* című versre utalva, ahol „A fehér táj, kint, az emeleti / ablakon túl, amely keretezi, / a fehér táj, melyet két téglalap / üvege japán metszetnek mutat, / a fehér táj majdnem egész üres, / tagolatlan, s csak ha nagyon keres, / még árnyalatot is csak úgy talál / a hontalan szem a tejszín homály / imbolygásában... sorok magányosságot, befogadhatatlanságot sugárzó tájleírása a rövid költemény zárlatában a kiüresedés *egybecsapó* hatásának eredményeként a személytelenség személyességbe, a magány a közösségbe csap át: ...a semmi lebeg / köröttünk, a semmiben lebegünk... (Az idézetek kiemelései tőlem valók. S. B.)

⁴ *Magyar értelmező kéziszótár*, Bp., Akadémiai Kiadó, 2021, 1295.

jóságot, különösen a juhokat éjszakázásra terelik”⁵, amely visszaüt az egyik legjellegzetesebb Pilinszky-képre, a vers első versszakában megjelenő ól-motívumra, de a ’kosarat kap, kikosaraz’⁶ jelentésében, a visszautasítás jelképeként is használatos, amely pedig a *Mire megjössz* társiassághoz kapcsolódó jelentésének, a Másik hiányának,⁷ elérhetetlenségének szempontjából fontos. Ez a komplex kép mindazonáltal a szubjektum a Másik hiányában jelentkező passzivitásra, tehetetlenségre, kiszolgáltatottságra utaltságát, mozgásképtelenségét is a jelentésbe írja. A ’tagolatlan kosárember’ sűrített képe a versszak előrehaladtával azután egyre bonyolultabbá és jelentesebbé válik, először a végtelenített és kiüresedett világ másik dimenziójának, az időnek a kapcsolatában egy hasonlóan a részeként, majd pedig a „nincs karja-lába már a vágynak” sorral a tagolatlan jelző végső soron a vágy, az interszubjektivitás jellemzőjévé válik, és annak egzisztenciálmódozó tétjét, fontosságát sugalmazza.

„Mint **tagolatlan kosárember,**
csak **ül** az idő **szóttalan,**
nincs **karja-lába** már a **vágnak,**
csak **ziháló törzse** van.”

A költemény zárlatában a személyesség és a személytelenség paradoxona, az előrevetitethez, a jelen időben kifejezett jövő idejűség és a Másik hiányának függvényében identifikálódó szubjektum létre és létminőségre irányuló megállapításai kulminálnak. A hatodik szakasz kezdő sora – „**Mindenem** veszte, mire **megjössz**” – a végtelenített jövőbe távolítja el a Másik jelenvaló létének lehetőségét, ezzel mintegy a Másik hiányát rögzíti, a Másikat mintegy megfosztja személyessége lényegétől, jelként, önmagára, önmaga hiányában önmagára utaló jelként rögzítve. A személyesség jegyeinek tagadásként való jelentkezése – „se házam nincs, se puha ágyam” – és az ezzel szemben álló ideálisnak mutatott jövőbeli interszubjektív helyzet – „zavartalan heverhetünk majd” – az egész szövegre jellemző paradoxitással az *én* belső ellentéteit, önmaga szubjektumként való konstituálásának az ellentéteit képezi le. A puszta elragadtatás – anafórikusan utalva a harmadik szakasz „extatikus torlaszai”-ra

⁵ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 2. H–Ó, Bp., Akadémiai, 1970, 585.

⁶ *Uo.*, 586.

⁷ A kikosarazás, az elutasítás következményeként „létrejövő kosárember” a Másik aktivitásának eredményeként konstituált szubjektum.

– a pőreség, az egyszerűség, az *én* önmaga személyes jegyeitől való megfosztottságaként az elszemélytelenedést mint a személyesség feltételét implikálja a szubjektumértelmezésbe. A záró szakasz performatív aktusként ható imperatívuszai – „Csak meg ne lopj! Csak el ne pártolj!” – és az azt követő szentenciaszerű ténymegállapítása – „Ha gyenge vagy, végem van akkor” – ugyanakkor minden személyességet a Másik entitás cselekedeteitől, létértelmezésétől, létezésétől tesznek függővé, és ellentétben állnak az *én* önmaga elszemélytelenítésére irányuló aktivitásaival, a szubjektum antagonisztikussá, átfordíthatóvá válását mutatva. Ez a zárlat egészében megjelenik nyelvi, grammatikai szinten is a folyamatosan és dinamikusan váltakoztatott egyes szám első és második személyben, ahol csupán egyszer vált a grammatikai alany a többes szám első személyű igei személyraggal a közösséget kifejező *mi-re*, a ’heverhetünk’ szóban.

„Mindenem veszve, mire megjössz,
se házam nincs, se puha ágyam,
zavartalan heverhetünk majd
a pusztá elragadtatásban.

Csak meg ne lopj! Csak el ne pártolj!
Ha gyenge vagy, végem van akkor.
Ágyban, párnák közt, uccazajban
iszonyu lenne fölriadnom.”

A vizsgálat fő kérdését a záró versmondattal Petőfi-intertextusa adja. Az „Ágyban, párnák közt, uccazajban”-sor egyértelmű intertextus, de talán implicit módon a harmadik versszak „extatikus torlaszai” és az ötödik versszak „pusztá elragadtatásban” állapotmegjelölése is az értelmezés érdeklődésébe emelik Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* című versét. Arról, hogy „mi köze van” Pilinszkynek Petőfihez – annak ellenére, hogy Pilinszky sokszor és sok helyütt több tucat művész- és költőelődjét sorolta fel, a Petőfi-párhuzam kissé meredeknek tűnhet – legjobban saját szavai írhatják le. E kérdésről *Levél Petőfi Sándorhoz* című írása adhatja a legautentikusabb tájékoztatást:

„Bevallom, nem sok közöm volt Hozzád. Mint törekeny gyerek, mindig is az öregekhez húzódtam. Azokhoz, akiknek volt ereje megöregedni. Az érett Aranyhoz s a meghasonlott Vörösmartyhoz. Ahhoz a merészséghez, amely

felfokozott, akár paradox metaforák, töredékesség stb. – dominálnak.¹⁰ Fontos azonban megjegyezni, hogy a Petőfi-értelmezés azt is megállapítja, hogy Petőfi alkotói, alkotáslélektani fejlődésének két meghatározó eleme van, a romantika és a realizmus, és bármely alkotói periódusában e két fókuszpont között oszcillál költészete, hol egyik, hol másik pólus felé közelítve.¹¹ Az 1846-os esztendő szerepvállalási és poétikai változásai és az *Egy gondolat bánt engemet* című vers viszonylagos összegző attitűdje talán ezt az ingamozgást is mutatják: a költemény egészlegességet implikáló szerkezete, verstechnikája, motívumrendszere mintegy summázza és szelektálva szintetizálja a periódus költészeti változásait.¹² Az *Egy gondolat bánt engemet* összegző attitűdje végül is egy ars poeticus jellegű, emblematiszta költeményt eredményez, amelyben „a hősi halálnak és a világszabadság megvalósulásának már nincs alternatívája (a bukásra és a megtorlásra utaló, az év során többször felbukkant vérpad-motívum eltűnt) – a népköltő, a nemzeti költő és a világszabadság poétája egyaránt nagykorú lett”¹³.

Pilinszky 1948-ban írta meg a *Mire megjössz* című költeményt, abban az időszakban, amikor politikai-ideológiai okokból hallgatásra volt kényszerítve, és a vers csak 1959-ben, a *Harmadnapon* című kötetben jelenhetett meg. A Pilinszky-kutatás egyértelműen a *Harmadnapon* tekinteti a Pilinszky-oeuvre csúcspontjának, mind a költő „nagykorúvá válásá”-nak, mind a kötetnek hasonló szintetizáló szerepet tulajdonít, mint amilyen összegző szerepe van az *Egy gondolat bánt engemet* című versnek az 1846-os esztendő és talán Petőfi ars poeticái tekintetében is, ráadásul, mint látható, elsősorban nyelvi-poétikai, verstani szempontból emeli Tandori Dezső a pálya csúcsteljesítményei közé: „Ebből a szempontból költőnknek talán ez a legtökéletesebb (mindenképpen egyik legjelentősebb) verse”¹⁴. A két költemény természetesen messzemenően más tartalmakat, jelentéseket, kultúrtörténeti periódusokat, alkotásfilozófiai attitűdöket sorakoztat fel, ugyanakkor – nyilvánvalóan nem véletlen a szó szerinti beemelés

¹⁰ Vö. SZILÁGYI Márton–VADERNA Gábor, *Az irodalom rendi intézményrendszerétől a polgári intézményekig (kb. 1830-tól 1905-ig). Petőfi kitérési kísérletei a népköltő szerepéből = Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2015, 453–454.

¹¹ Vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Világkép és stílus Petőfi költészetében = Uő., Világkép és stílus. Történeti-poétikai tanulmányok*. Bp., Magvető, 1980, 221–251, 221–222.

¹² Vö. KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 278.

¹³ *Uő.*, 279–280.

¹⁴ TANDORI Dezső, *I. m.*, 356–372., 361–362.

aktivitásához is, jelezve, hogy a már korábban is tökéletes békeként, pőre örökkévalóságként és puszta elragadtatásként definiált tér- és létállapot a személytelenítéssel elérhető személyesség tere, és ez ellentétben áll a riadást generáló profán környezettel. A mondat 'ágy' és 'párna' szavai Pilinszky-nél emellett az intimitásra, a szerelmes kapcsolatra is vonatkoznak, míg a jövő időbe vetett és az utca zajának következményeként megjelenített feltételelességgel kifejezett riadás és az 'iszonyu' jelző az interszubjektív viszony lehetetlenségére utalhatnak.

*Fábián Péter Barguzin – lehullt csillag fénye című darabját a kecskeméti
Ciróka Bábszínház mutatta be 2022 őszén.*

*Ebben a jelenetben Lendváczy Zoltán, Fülöp József, Szörényi Júlia
és Szekeres Máté látható (Fotó: Ujvári Sándor)*

(További képek az előadásból lapszámunk 165., 244. és 248. oldalán)

VÉGH BALÁZS BÉLA

Petőfi költői versei

A költői versekről szóló olvasatértelmezésem Kerényi Ferenc 2008-ban megjelent *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz* (Osiris Kiadó) című monográfiáján alapszik. Számos erénye közül kiemelendő az a kettős szerzői szándék, amely újra visszahelyezi jogaiba az életmű kapcsán az életrajz és a költészet összefüggéseit, illetve a kritikai értelmezés filológusi gesztusait. Ezt megelőzően is több életrajz és monográfia készült Petőfiről, szerzőnk szerint éppen emiatt van szükség a legújabbra, a *kritikaira*. Kutatásainak alapja maga a költői életmű, a kritikai kiadás szövegei. Nem a korábbi, tucatnyi életműkutatóval vitázik, hanem magával a költővel, akinek versszövegeivel cáfol vagy erősít meg tényeket felhasználva az éppen folyamatban lévő kritikai kiadás eredményeit.¹

Kerényi szándékai azonosak a monográfiakészítés általános céljaival: tüzetes életrajz elkészítése, a költői pálya alakulásának nyomon követése, recepcióvizsgálat, az életmű megjelentetésének és befogadásának története stb. „A monográfiát megalapozó évtizedek alatt lehetőségünk nyílt kézbe venni, ellenőrizni a fennmaradt Petőfi-dokumentumokat és kritikákat. E forrásbázis alapján elsődrendű feladatunknak tekintettük, hogy a költő alakját felszabadítsuk azoktól az ideologikus és kultikus legendáktól, kisajátításoktól, félremagyarázásoktól, amelyek az elmúlt másfél évszázad alatt rátapadtak.”² Ezek közé tartoznak az 1847-ben Koltón íródott költemények is.

A kritikai tisztánlátást elősegítendő, tisztán kutatás-módszertani szempontból Kerényi kronológiailag és tematikailag is megvizsgálja a verseket; szeptemberi és októberi keltezésűekre, illetve szerelmi és közéleti témájúakra osztva őket. Így derül ki, hogy szeptemberben öt (a *Mézes hetek* című elveszett), októberben pedig tizenhat vers született. Az októberi hónap javára dönt, hogy a költői hat hét alatt (szept. 9. – okt. 20.) „az új házasok testileg és lelkileg megismerték egymást”. A testi és a lelki

¹ Vö. PETŐFI Sándor *Összes versei*. Második, javított kiadás, szerk. KERÉNYI Ferenc, Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

² KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris Kiadó, 2008. 9.

szerelemhez bőven találunk referenciákat a versekben. Júlia szept. 22-én folytatja félbehagyott naplófeljegyzéseit, erről Petőfi okt. 14-én ezt írja XVIII. úti levelében: „Feleségem ott a másik asztalon naplóját írja; én ma már vágtam egy verset...”³ Ezekkel és a hozzájuk hasonló mikrofilológiai adatokkal, tényekkel állítja helyre Kerényi Ferenc az életrajz és a költészet mitizálódott, sokszor giccsesített momentumait. Végig megmarad a kötet erényének a filológiai aprólékosság, a tényekhez való következetes ragaszkodás, a tisztázás, a reális történések, motívumok felderítése, közlése és értelmezése. Rendszerező, saját szempontot érvényesítő filológiai-kritikai magatartás ez. Monográfiáirói ars poeticája így foglalható össze: a Petőfi-életművet az életpálya és a költészet kölcsönösségében kell szemlélni, ehhez mindkettő egyidejű vizsgálatára van szükség. A valóság tényei, az életrajzi momentumok azonos folyamat részei, ebből kiindulva a koltói versek sem önmagukban vizsgálandók, hanem az életműbe helyezve, a költői világ- és létszemlélet folyamatában, így villanhat fel a részben az egész. Kerényinek ezt a meggyőződését erősíti Horváth János, aki monográfiájában így értelmezi a koltói verseket: „...együtt volt mindaz a lélektani elem, mely a Petőfi-féle hangulatot egyébként is felidézheti: az elmerengtető őszi táj-szemlélet, a lelki élvezet bágyasztó boldogsága, s a küzdelmekben elfáradt ember emlékező pihenése”.

Kerényiben a tények és a vélemények sokaságában magabiztosan tájékozódó irodalomtörténészre, filológusra ismerhetünk. Habitusából eredő határozottsággal elsőként mondja ki, hogy a szerelmi tematika csak egy (jóllehet legfontosabb) a koltói versekben, ennél változatosabb a verstematika. Módszertani megfontolásból szétválasztja a közéleti, a bölcséleti verseket a szerelmiéktől. Korábban együtt tárgyalták őket, összemossa a műfajváltozatokat. Korszerűnek, egyben szükségszerűnek tarthatjuk Kerényinek ezt az eljárását, hiszen ezek a költemények nem megszakítják, hanem továbbviszik az életművet: „Másképp megfogalmazódtak már azok a várható kérdések, problémák is, amelyek az új élethelyzetből fakadtak és amelyek a mézeshetekken túlra mutatnak”⁴.

Kerényi „feltűnő”-nek tartja, hogy a Koltón írott huszonkét költeményből Petőfi mindössze ötöt ad közre folyóiratokban 1847/48-ban (1847-ben: *Fölsleges aggodalom, Beszél a fákkal a bús őszi szél*; 1848-ban: *Amióta én megházasodtam...*, *A hold elégiája*, *A koldus sírja*). Mindez a problémátlan és boldog

³ PETŐFI Sándor *Összes prózai írása és levelezése*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta SZALISZNYÓ Lilla és ZENTAI Mária, Bp., Osiris Kiadó, 2022, 288.

⁴ KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 332.

nemzeti költő korábban kialakult képét erősítette, eltüntetve szem elől az igazán izgalmas és érdekes költői verseket, amelyek egyrészt intimitással szolgáltak volna az olvasó számára, másrészt komoly témafelvetésükkel elkomorodó hangneműek. Bizonyára mindez ellentétes lett volna a nászúthoz kötődő kortárs konvencionális polgári képzetekkel.

Kerényi Ferenc olvasata nyomán fogalmazódik meg először, hogy Petőfi költői lírája erősen erotikus töltetésű. A *Mézesbetek* című vers még szerepel Petőfi versgyűjtő füzetében, vagyis kötetbe szánta, ám Júlia utólag kivágta a lapot (körülbelül férje halála után), valószínűleg kompromitálónak vélte erotikussága miatt. Liberalizmusa ellenére Petőfiné ragaszkodott a 19. századi puritán szerelemfelfogáshoz, és annak központi fogalmaihoz: a szerelemhez és az erényhez. Különös érvénnyel bírt ez a nők esetében. Ehhez viszonyítva Petőfi nonkonformistának bizonyult szerelmi dolgokban, így a testi szerelemében is. XVII. úti levelében félreérthetetlen módon fogalmaz: „Egyedül vagyunk, azért ölelkezünk...” Kerényi szerint a férfi-költő ezzel a természetességével túlmegy „a biedermeier korizlés finomkodó stílusán”. A magunk részéről azt is hozzátehetjük, hogy Petőfi ezzel a gesztussal otthonossá teszi a testi szerelmi témát a formálódó életműben, kiegészítve a lelki szerelmet a fizikaival, egyfajta teljességre törekedve. „A *Beszél a fákkal a bús őszi szél...* az első magyar vers, amely a szerelmi együttlét *utáni* órával foglalkozik, még a testi érintés melegében.”⁵ Kerényi itt elsősorban a vers refrénjére gondol: „Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik / Kis feleségem, mélyen, csendesen”. Ebben és a hasonló témájú versekben saját boldogságtudatát hangoztatja a költő, biznysággként és elégtételként barátainak azokra a kételyeire, amelyekkel ezt a szerelmet és házasságot fogadták.

Már itt Koltón élet-halál kérdéssé válik Petőfi számára a szerelem: a *Szeptember végén* 13–14. sorában megfogalmazódó gondolatmenet („Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre / Könnyezve borítasz-e szemfödelt?” inkább szurkálódó, és nem jósló-kinyilatkoztató árnyalatú. Újfajta értelmezési kísérlet ez Kerényi részéről, melyet két filológiai adattal is megerősít. Hasonló hangulat fogalmazódik meg Júlia naplójában: „Mi vigasztalja hát azt, ki kedvesét elveszti? Mi a nőt, ki férjét temeti el, kivel egygyé olvadtnak hitte saját életét, kiért boldogságát, mindenét oly örömet feloldozta volna, mert hiszen ő több volt magában, mint a mindenség

⁵ KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 333.

nélküle”⁶. Továbbá Horváth János is kritikával illeti a közfelfogásban élő legendát: „Megdöbbenő jóslatot látnak benne, élményt, életrajzi adatot keresnek mögötte ...”⁷ A buzgó jóslathívők a költemény megformáltságát hagyják figyelmen kívül, Kosztolányi Dezső a 9. sort („Elhull a virág, eliramlik az élet ...”) a magyar költészet (egyik) legszebb sorának nevezte. A vers motívumainak bőséges beágyazottsága van a magyar és egyetemes műveltségben: a dér ütötte fej élő szólás, mint ahogy az éjféli kísértetjárás is a néphiedelem része. A 11–12. sor megfogalmazásának többek között Bajza József lehetett egyik elődje:

„Leányka, édes!
Még most öledben
Elszenderülve
Mennyet lelek:

Ki tudja? holnap
Talán síromra
Leng a lenyugvó
Est bíbora?”

(*Esthajnal*, 1822)

A keresztre akasztott fátyol mint az emlékezés jele már Ányos Pálnál is szerepelt, akinek versei egyébként Petőfi könyvtárában is megvoltak. A Kosztolányi dicsérte sor pedig bibliai parafrázis. A szorgalmas párhuzamkutatók Lenau és Byron verseit is szokták idézni. Önmagát szintén idézi a költő a versben: *A hóhér kötelében* a nő, az öngyilkosságra készülődő Róza ígéri meg Andorlaki Máténak, hogy a síron túl is szeretni fogja, és hívására a sírból is föllátogat. Ezt a filológusi rendet ajánlja tehát Kerényi Ferenc a költemény sokat vitatott második versszakával kapcsolatban. Értelmezésbeli konstrukcióját tényekkel támasztja alá, a hitelességet és a hihetőséget szolgálva, közben elutasítja a korábbi elnagyolt, legendásított értelmezésváltozatokat.

⁶ Idézi: KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 334.

⁷ HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Budapest, Pallasz–Révai, 1922, 304.

FARAGÓ KORNÉLIA

A szerb nyelvű Petőfi-befogadás kezdeteiről

A szerb befogadástörténet identitásának lényeges jellemzője, hogy a Petőfi életművéről érkezők, kevés kivétellel, fordították is verseit. Az első fordítások 1855-ből (*A csárda romjai*), 1856-ból (*Az őriült*) és 1957-ből (*Az ember*) valók, és Jovan Jovanović Zmaj nevéhez fűződnek. A valamivel későbbi kritikai recepciók történések cselekvői tanulmányaik révén is jól ismerték a magyar nyelvet és a magyar irodalomtörténeti mozgásokat. Következésképpen átkötéseket, egymásba átszövődő, egymásba átnyúló hasonlóságokat, direkt egybeeséseket, átvételeket is tapasztalunk, de az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy vannak eltérések, hogy az esetlegesen importált irodalmi kódokba különbségek is beleíródhatnak.

Az I. világháború előtti időszakból mindössze három átfogóbb szöveget jegyez a szerb recepciókutató. Elsőként a *János vitéz* fordításának előszavát (Pest, 1859) Antonije Hadžić tollából¹. Hadžić is kitűnően ismerte a magyar nyelvet és kultúrát, Szabadkán született, de részint gimnáziumi, majd jogi tanulmányait is Pesten végezte. Később Újvidéken a Szerb Matrica titkára, majd elnöke, és a *Letopis* főszerkesztője. Előszavában Gyulai Pál munkáját (*Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*), az első Petőfi-életrajzot jelöli meg forrásként, de mintha más szövegekkel is párbeszédben állna. Példának okáért az előszó a magyar költészet egén meteorként megjelenő, majd gyorsan elenyésző, de nagy világosságot hagyó költőről szólva bevonja a szerb beszédrendbe a későbbiekben oly népszerűvé váló meteor-metaforát. Hadžić, bár kihagyásokkal (törli például a Gyulai negatívnak ítélt megállapításait), módosításokkal (Félegyháza helyett már Kiskőröst tünteti fel a költő szülőhelyeként), és apró betoldásokkal, de olyan erősen támaszkodik Gyulai tanulmányára, hogy Sava Babić joggal zárja ki az eredeti szövegek sorából, a kor szokásait követő adaptációnak minősítve az előszót. Az már a sors fintora, hogy feltehetően éppen egy rövid

¹ A. HADŽIĆ, *Aleksandar Petefi (Petrović)* = Aleksandra Petefija Vitez Jovan: sa životopisom pesnikovim. Preveo: Jovan Jovanović. E. Čakra, u Novom Sadu 1860, III–XXXVI.

saját betoldása miatt késlelteti a hatóság egy éven keresztül az első szerb nyelvű Petőfi-kötet megjelenését. A szabadság-elvűre hangolt előszó betoldása Gyulai korrigálja, aki különös óvatosságról tett tanúbizonyságot:

„Nem tudván ellenállni heves vágyának, harcba ment az eszméért, amelyet egész életében hirdetett, és áldozatául esett. Senki sem tudja, hol esett el, a magyar nép még ma is úgy tartja, hogy valahol Erdély és Magyarország határán él a hegyek között, és megjelenik majd, ha szükség lesz a lelkesedésére azokért a szent eszmékért, amelyeket verseiben örökül hagyott az utókorra.”

Igaz, a hatóság az elsődleges borítóban is talált kivetnivalót, meg abban is, hogy az előszóban szerepelnek *A csárda romjainak* azon sorai, amelyek néhány évvel korábban nem jelenhettek meg a *Letopisban*².

Hadžić előszavához képest valamiféle elmozdulást jelez a Zmajt követő legjobb műfordítók egyikének, Blagoje Brančićnak a szövege. A költő, szótáríró, az újvidéki szerb gimnázium magyar-, latin- és görög tanára Péterrévén született (1850), és feltételezések szerint már gyermekkorában megtanulta a magyar többség nyelvét. Magyar–latin szakos oklevelét Budapesten szerezte. Az MTA felkérésére szerzőtársával, Đorđe Derával (Derra György) magyar–szerb és szerb–magyar relációjú szótárírássra is vállalkozott. Szótáraikat a szakma, az alaposágot, a pontosságot és az összedolgozottságot kiemelve „a korabeli magyar lexikográfia kiemelkedő teljesítménye”³-ként tartja számon. Feltétlen említést érdemel, hogy Brančić fordításában látott napvilágot az *Iz mađarskog perivoja – A magyar virágos kertből* című versantológia is. Fordításait folyóiratokból, lapokból összegyűjtve Berzsenyi, Kisfaludy, Vörösmarty, Arany és Gyulai Pál verseivel egyetemben, Petőfi Sándor negyvenhárom versét is közzétette szerb nyelven. Petőfitől majdnem kétszer annyi verset fordított le, mint a többi költőtől együttvéve. A kiadvány rövid költői életrajzokat

² Vö.: Sava BABIĆ, *Kako smo prevodili Petefija?* Matica srpska, Novi Sad, 1985, 30–32.

A vers problematikus sorai.

„Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe,
És, szabadság, te vagy lelkem istensége!
Szabadság, istenem, még csak azért élek,
Csak azért, hogy egykor érted haljak én meg,
S síromnál, ha érted onthatom véretem,
Meg fogom áldani átkos életemet.”

³ CSEH Márta, *Nyelvészeti terminusok a Brančić–Derra-szótárakban*, Hungarológiai Közlemények, 2007/4, 41.

némely korabeli elgondolásához: „Csak akkor ír, ha belső ösztön hajtja rá, s csak azt, amit igazán átértzett vagy átélt”⁸. Brančić a költészet jellemzéséhez használt alapfogalmak révén is kommunikációba kerül a magyar szemlélet-készlettel, amikor úgy látja, hogy a költői beszédet főként a természetesség, az egyszerűség és a hamisítatlanság, a tényszerű igazság jellemzi. De szó esik még gondolati gazdagságról, könnyű érthetőségről, érzelmi tisztaságról, az absztrakt kifejezések és trópusok terhe nélküli érzelmi melegségről is. A tanulmány különlegessége, hogy mondanivalóját a függelékében szereplő tizenkét Petőfi-vers fordítására való utalásokkal pontosítja⁹.

Brančić ismeri és beépíti a magyar Petőfi-filológia korabeli szemléleti jellemzőit, némely közhelyeit. Az irodalmi történetekkel való viszony dinamikájában tetten érhetők a Petőfi-kultusz fordulatai, és a mitizálódás bizonyos mozzanatai is. Már a szövegkezdeten „Isten kegyeltjé”-nek nevezi Petőfit. Élete és a csatatéri eltűnése kapcsán felmerülő kultuszmintázatok sem hagyják érintetlenül a gondolkodását. Szemléltetésül két példa: „Tünneményes volt az egész élete, és tünneményes halállal halt; fényes meteor, amely egy pillanatilag a legszebb fényében ragyogott, majd eltűnt”¹⁰ – írja. A már Hadzsiánál is szereplő meteormetafora mintha Jókai *Sylvester-éjszakák* című szövegét idézné fel: „Odafenn az égen nagy robogva száll keresztül a pislogó csillagocskák szemei előtt egy roppant meteor, változó színével fényt vetve a földre, szikrázó sörényét csóválva maga után hozszan. Fele útján szétpattant, elveszett”¹¹. Ez a befogadásban később szélesen alkalmazott metafora Jókainál másutt Petőfi korszakos jelentőségét jelzi: „De az a hét év, melyet Petőfi meteorja végig húzott tűzvonalként nemzetünk egén maga egy korszak, amilyen nem volt és nem is lehet többé”¹². Az eltűnés mozzanatát illetően pedig a Jókai Mórnál több szöveghelyen is előforduló Romulus-hasonlatra emlékeztetnék. A *Petőfi szülőházának átvételében* (1880) a következők állnak:

⁸ CSERNÁTONI Gyula, *Petőfiről*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Magyar Polgár Könyvnyomdája, 1900, 24.

⁹ *A borzózó, Arany Jánoshoz, Nézek, nézek kijelé, Mi, boldog pestiek, Hova levél?, Feleségek felesége, Talpra magyar!, Bányában, Első szerepem, Pusztán születtem, Csatadal, Egy gondolat bánt engemet*

¹⁰ *I. m.*, 4.

¹¹ JÓKAI Mór, *Sylvester-éjszakák. Emlék = Jókai Mór Decameronja. Száz novella*, hetedik kötet, Pest, Heckenast Gusztáv, 1859, 132.

¹² JÓKAI Mór, *Petőfi emlékszóbránál. Emlékbeszéd*, Koszoru, 1882, VIII füzet, 389.

fogalmazott, hogy Petőfi arcvonásai szerb származásáról tanúskodnak. „Afelett sajnálkozom”, írja, „hogy ha ereiben szerb vér folyt, akkor miért nem maradt meg szerbnek”¹⁶. A saját vigasztalására azt is versbe írja, hogy Petőfit mégsem vesztették el a szerbek, hiszen minden nemzetnek énekelte.

„Felmerülhet a kérdés: mégis hogyan szilárdulhatott meg a Petőfi szerb származásáról szóló hit olyannyira, hogy én is szinte félek elrontani a szerbek szép illúzióját.”¹⁷ Arról is beszél, hogy sokan így szereznének dicsőséget a szerb népek: „A legzseniálisabb magyar költő, és szerb!”¹⁸

Mások viszont a renegátot látják benne, aki, mert nem maradt meg szerbnek, nem érdemel igazi megbecsülést. Végül, a kutatásokra hivatkozva, minden félelme ellenére, egyértelműen leszögezi: Petőfi „nem volt szerb”¹⁹. Annyira fontosnak tartja a kérdés tisztázását, hogy, évekkel később, antológiájában (*Iz mađarskog perivoja*) újra hangsúlyozza: „Petőfi nem szerb, mint ahogyan ma is sokan gondolják. Anyja szlovák volt, az apja szintén szlovák származású, de már teljesen elmagyarosodott”²⁰. Ezeket az akár merésznek is mondható gesztusokat akkor értékelhetjük igazán, ha tudjuk, hogy Sava Babić a szerb Petőfi-fordítás történetét és módszertanát felmérő, majd négyszáz oldalas kötetében²¹, de még a kilencvenes években is tényként kezeli Petőfi félig szerb származását: „Tény, hogy Petőfi Sándor Petrovics Sándorként született és hogy apja szerb volt, anyja pedig szlovák...”²² Könyvében áttekinti a szerb recepció származási vonatkozású mozzanatait, és szinte megrovóan említi, hogy Brančić Petőfi-esszéjében szükségesnek találta kijavítani Bartha Miklós kijelentését („a szerbek két csillagot tűztek az égboltra, Damjanichot és Petőfit”), amely szerb nyelven is megjelent a *Zorában*.

Amikor arról esik szó, hogy hogyan artikulálódtak a hatások a szerb kultúra sajátos terében, a forradalmi versek kapcsán Đura Jakšić, szerb romantikus költő neve kerül említésre, mert „Jakšić tollal és karddal is szolgált a hazát”²³. Megállapítást nyer, hogy mindkét költészetet az érzések

¹⁶ *I. m.*, 8.

¹⁷ *I. m.*, 6.

¹⁸ *I. m.*, 5.

¹⁹ *I. m.*, 6.

²⁰ *Iz mađarskog perivoja*. 99.

²¹ Sava BABIĆ, *Kako smo prevodili Petefija?* Matica srpska, Novi Sad, 1985.

²² Sava BABIĆ, *Petőfi és a szerbek*, Iskolakultúra, 1993/10, 26–31.

²³ *I. m.*, 28.

valódisága, a szerelmi ideák, a költői képek melegsége és különleges nyelvi erő jellemzi. Utalás történik Zmaj *János vitéz*-fordítására is, amely „az eredeti szinte minden szépségét felmutatja”²⁴. Brančić úgy véli, hogy Zmaj költészetével összevetve Petőfi a boldogság költészetét is mély érzésekkel műveli, míg Zmaj csak a szomorúságét. Brančić hallomásból ismeri Jakov Ignjatović Petőfi külső megjelenését illető negatív véleményét és szubjektívnek, felszínesnek ítéli azon kijelentéseit, miszerint a költő iszákos és rabiátus természetű ember volt.

A harmadik viszonylag korai Petőfi-esszé a belgrádi *Delo* közli Milan L. Popović (a korabeli magyar sajtóban Popovics L. Milán) bácskai szerb jogász, lapszerkesztő, majd politikus tollából.²⁵ Popović az első Balkán-háborúban önkéntes haditudósító, később lapszerkesztő. 1913 júniusában a szegedi esküdttörvényszék a magyar állam elleni izgatás ügyében ítéltetett felette. Egy inkriminált cikkében kemény szavakkal írt arról, hogy a magyar hatóságok valóságos hajsztát indítanak az izgatásért letartóztatott szerb foglyok ellen. A korabeli lapok szerint a vádat dr. Decseva Dénes királyi ügyész képviselte, arra kérve az esküdteket, „hogy szigorú ítéletet hozzanak, mert a nemzetiségi lapoknak az utóbbi időben már nagyon kinnyilt a szemük”²⁶. Egy későbbi ügyének tárgyalásáról a *Délmagyarország* a következőket írta: „A harmadik vádlott Popovics L. Milán újvidéki újságíró volt, a Szrpsztvo felelős szerkesztője, akit az ügyészség a magyar állam közössége elleni lázítás büntettségével vádolt. Popovics L. Milán már többször került hasonló bűncselekmény miatt a bíróság elé. Mostani bűne az, hogy lapjában 1913. szeptember 23-ai számában közölt egy cikket a Balkáni kérdés új fázisai címmel. A cikket Scotus Viator, a rosszmájú angol író írta egy angol politikai folyóiratba és szokásához híven a mi külpolitikánkat támadta.”²⁷ Az újság arról is beszámol, hogy lapját beszüntették és őt Debrecenbe internálták, mint politikailag gyanús egyént, nemzetiségi izgatót. Egy Petőfi-értelmezőhöz képest meglehetősen fordulatos politikai életrajza szerint később magyar országgyűlési képviselő, 1932-től pedig a királyi Jugoszlávia szenátora, az Interparlamentáris Unió délszláv tagja. A 1941-es visszacsatolás után a bácskai szerbek egyetlen

²⁴ Blagoje BRANČIĆ, *i. m.*, 31.

²⁵ Milan L. POPOVIĆ (po madžarskom), *Aleksandar Petefi. Književna slika*, Delo, XXXIII. Beograd, 1904, 24–36.

²⁶ *Élített újságíró*, Délmagyarország, 1913. június 14, 10.

²⁷ Délmagyarország, 1914. szeptember 6, 11.

országgyűlési képviselője. A jugoszláv Népvédelmi Osztály (OZNA) 1945 márciusában fogta el Budapesten. A Katonai Bíróság 1945. november 1-jén mint háborús bűnöst (az újvidéki vérengzéssel kapcsolatos kollaborációs vádakkal), golyó általi halálra ítélte, és nyilvánosan kivégezték.

Vladislava Polit Desančić, nőjogi aktivista, a *Petőfi a szerbeknél*²⁸ című kiadvány (eredetileg budapesti doktori értekezés) szerzője volt a felesége. Mellesleg Sava Babić erről a kiadványról is kíméletlen ítéletet hoz, nagy részében kompilációnak minősíti, amely Milan Popovićnak és Blagoje Brancićnak a jelen értelmezés kereteiben tárgyalt szövegeiből merít, Zmaj költészetéről pedig a kritériumok teljes hiányában és naiv módon beszél.²⁹

Popovićról 1941-ben, már mint a Jugoszláv–Magyar Társaság ügyvezető alelnökéről írt a *Színházi Magazin* tudósítója, Grosschmid László:

„...a magyar–jugoszláv kultúrakapcsolatok létrehozásán már több mint harminc éve dolgozik. Tökéletesen beszél a magyar nyelvet és még budapesti jogász korában, 1901-ben fordította szerb nyelvre Petőfit. Különösen jó és értékes fordítása a »Talpra magyar«, amely még 1901-ben megjelent a belgrádi *Delo* című irodalmi folyóiratban.”³⁰

A *Delo* megjelenése 1899-től szünetelt, 1902-ben indult újra, valószínűleg a *Nemzeti dal* azon fordítására történik utalás, amely az itt tárgyalt, 1904-es portretikus írás részeként látott napvilágot. Popović, Brancićhoz hasonlóan, *Talpra magyar* címmel említi a verset, és Petőfi művészetének csúcsaként értékeli: „Szerelmes verseivel dicsőséget szerzett magának, magasztos hazafias ódáival pedig örök adósává tette nemzetét és halhatatlanná vált”³¹.

Az *Aleksandar Petefi* című Petőfi-kép (Popović irodalmi fotográfiaként azonosítja a szöveget) zárlatában a szerző jelöli, hogy magyarul fogant gondolatokból inspirálódott: po madžarskom Milan L. Popović. Ha innen nézzük, akkor nem meglepő, hogy Sava Babić eredetiségi vonatkozásokban ezt a szöveget is mély gyanúperrel olvassa. A szöveg élén a kor

²⁸ Vladislava POLIT, *Petőfi a szerbeknél*, Branik nyomda részvény társaság, Újvidék, 1912. A szerző később, férje nevével, Vladislava-Beba Polith Popovits alakban is leírta a nevét.

²⁹ Sava BABIĆ, *Kako smo prevodili Petefija?* 144, 320.

³⁰ GROSSCHMID László, *Popovics L. Milán, a Talpra Magyar szerb fordítója beszél*, Színházi Magazin, 1941. 3. 16, 12. szám, 22.

³¹ Milan L. POPOVIĆ, 35.

őszinte, mert erejénél fogva nem fejezhető ki máshogyan, mint a maga realitásában.”³⁵ Jól érzékelhető, hogy Popović a közvetlen biografikus tapasztalat erejét méltatja, miközben összemosza az életrajzi figura és az első személyű lírai alany megnyilatkozásait. Mint írja, Petőfi mindent elmondott magáról, egyetlen életrajzíró sem veheti fel a versenyt a versekben megformált zseniális életrajzzal. Olyan dolgokat és érzéseket foglalt versebe, írja, mint előtte senki, „szinte nincs is az életnek olyan mozzanata, amelyet ne énekelt volna meg”³⁶, beleszámítva a legintimebb pillanatokot, az apró személyes történeteket is. Mindezt összevethetjük például Gyulai Pál 1854-es megfogalmazásával: „Költeményeiből csaknem megírhatni életrajzát. Alig van mozzanat életében, minek emléket ne állított volna”³⁷. Milan Popović közelebből meg nem nevezett esztétikusok egybehangzó véleményére hivatkozva az eredetiséget, az egyszerűséget és az őszinteséget sorolja Petőfi költészetének leglényegesebb jegyei közé. Úgy fogalmaz, hogy a nagy költészet alapfeltétele az őszinteség. Petőfi őszinteségét nagyobbak, erőteljesebbnek érzi mindenki másénál. „Nem azért őszinte, mert mindent úgy láttat, ahogyan megtörtént, hanem mert semmit sem hallgat el abból, ami megtörtént.”³⁸ Arra, hogy ezek a fogalmak Petőfi önkoncepciójában is jelen vannak, az egyszerűség „az első és mindenekelőtti szabályként”, de az őszinteség is „nagybecsű”, nem történik utalás. Popović írása nem tartalmaz hivatkozásokat, nem szolgáltat filológiai adatokat, ezért csak feltételezéseink lehetnek arról, hogy mely Petőfi-interpretációkat ismerhette. Ha számba vesszük azokat a szövegeket, amelyekkel Popović találkozhatott, akkor gondolhatunk például Salamon Ferencnek a *Budapesti Szemlé*ben megjelent (1858) tanulmányára: „Petőfi lyrájának legszebb tulajdonsága az őszinteség és egyszerűség”³⁹. Csernátóni Gyula Petőfi-költészet hatás eszközeit ismertetve sorolja a fogalmakat: „A keresetlen egyszerűség, a könnyedén gördülő sorok, a világos kompozíció, a sokszor meglepően nyilvánuló őszinteség és természetesség...”⁴⁰

³⁵ *I. m.*, 28.

³⁶ *I. m.*, 28.

³⁷ GYULAI Pál, *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* = Petőfi Könyvtár V., Budapest, 1908, 45.

³⁸ *I. m.*, 29

³⁹ SALAMON Ferenc, *Petőfi Sándor újabb költeményei* = *Salamon Ferenc irodalmi írásai 1858–1888*, II. kötet, szerk. ZABÁN Márta, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2018, 83.

⁴⁰ CSERNÁTONI Gyula, *Petőfiről*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Magyar Polgár Könyvnyomdája, 1900, 40.

Popović, mint jelzi is, szabadon használja a kritikai irodalom bizonyos értelmezéseit, azonban szemmel láthatóan nem ismeri, esetleg szándékosan figyelmen kívül hagyja Ferenczi Zoltán életrajzi kutatásait, vagy éppen Brančić tisztázó álláspontját, így ebben a szövegben is megjelenik a szerb származás ténye: „Nem, nem Petőfi, hanem Petrovics. Igen, Aleksandar Petrovics, szerb apától”⁴¹. A következő mondatok egyikében már azt láthatjuk, milyen formában kapcsolódik össze a rajból való kiválás nemzeti veszteségérzést megjelenítő mozzanata az apostol-metaforával, amelynek Petőfi kapcsán való első említését Jókaihoz köti a kultusztörténet: „Az egyik legszebb angyal-zsenink átrepült egy... idegen rajba, hogy ott apostollá legyen”⁴².

*A Ciróka Bábszínház Barguzin – Lehullt csillag fénye című előadásának jelenetében Lendváczy Zoltán, Szekeres Máté, Szörényi Júlia és Krucsó Júlia Rita (b–j) látható
Fotó: Ujvári Sándor*

⁴¹ Milan L. POPOVIĆ, 36.

⁴² *I. m.*, 36.

SIRATÓ ILDIKÓ

Petőfi 3D. Az új évszázad Petőfi-kutatásai és Petőfi-kultusza

A Petőfi 200-émlékév lezárultával, visszatekintve az elmúlt néhány évtized kultuszára, néhány olyan jelenség látszik körvonalazódni, melyek új irányba terelhetik viszonyunkat legnagyobb klasszikusunkhoz – hisz Petőfi Sándor kétségtelenül e státuszt foglalja el a magyar kultúrában, legalábbis ami a legszélesebb körű közfelfogást illeti.

A legfontosabb, tudatosan indított változás, amely természetesen nem csak Petőfire (személyére és művészetére) vonatkozik, a szobormerevségtől és a papírítzól való megfosztás gesztusa volt. Az előző nagy évfordulók, az 1848-as forradalom 150. (1998) és idei 175., a költő születésének 175. (1998), halálának 150. évfordulója (1999) alkalmával született irodalomtudományi munkák, a költő jelenleg legkorszerűbb élet- és pályarajza (Kerényi Ferenc 2008-ban megjelent kötete¹), a kritikai kiadás új folyama, illetve a Kárpát-medence-szerte zajló helytörténeti kutatások, valamint a tárgyhoz/alanyhoz és a korszakhoz kapcsolódó más, diszciplínák határmezsgyéit érintő (történettudományi, hadtörténeti, genetikai, közlekedéstörténeti, időjárás-történeti, színház- és zenetörténeti, közköltészeti, nőirodalmi, sajtótörténeti stb., stb.) munkálatok, vizsgálatok a korábbinál színesebb, plasztikusabb képet adnak a költőről és koráról.

Az irodalomtörténeti nézőpont és fókusz megújulását az utóbbi időszakban persze nem csak a Petőfivel kapcsolatos kutatások finom változása, a kánonmódosítás és az oktatási reform(ok) jelzik, hanem az a tény is, hogy a magyar nemzeti kultúra 19. századát, a nemzeti romantikát és alkotóit rendre új fényben látatják tudósaink. Az Arany János 200.

¹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 2022² 540 o. + 24 o. ff. képmelléklet, mely immár a világhálón is elérhető (előfizetéssel): <https://www.szaktars.hu/osiris/view/kerenyi-ferenc-petofi-sandor-elete-es-kolteszete-kritikai-eletrajz-osiris-monografiak-2008/?pg=0&layout=s> [2023. 09. 05.]

születési évfordulójára szervezett nagyszabású emlékévi (2017) éppúgy ezt a folyamatot igazolja, mint a Katona József-,² Vörösmarty-,³ Széchenyi-⁴ vagy Erkel-⁵ és Liszt-,⁶ Kölcsey-jubileumok⁷ sora.

A színháztörténetünk 200. és 175. születésnapjait ünneplő városok (államhatárainkon innen és túl) mind a drámatörténet, mind a színészet- és intézménytörténet kapcsán szintén e korszakokra, a magyar preromantikára (biedermeierre) és nagyromantikára koncentráltak. A megelőző és utána következett stílus- és technikai forradalmak sokkal kevesebb figyelmet kaptak – még ha a Millennium centenáriumát vagy az Operaház, a Vígszínház megnyitásának jubileumait, a Színészeti Tanoda alapítása (1865) óta eltelt 155-nél több esztendőre emlékeztetést főlemlíthetjük is. A *Hymnus* mellett természetesen legjelentősebb nemzeti intézményeink alapításának vagy emblematisz épületeik megnyitásának kerek fordulói is okot adnak a büszke ünneplésre. A közelmúltban 220 éves volt az Országos Széchenyi Könyvtár, az 1837-ben megnyílt Pesti Magyar Színház – 1840-től Nemzeti Színház, illetve tervezőik-építőik jubileumai (mint éppen most a Pollack 250-évforduló), a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 2025-ben esedékes bicentenáriuma stb.

Az emlékezés és ünneplés minden időben a jelenkorba hozza át az ünneplőt, a mai viszonyok közé helyezi, új kontextusba, hogy az emlékező-ünneplő generációk kapcsolódhassanak saját kulturális múltjukhoz, lehessen személyes élményük, érzelmi kötődésük (is) az adott jubileumhoz. Ezt a gondolati-emocionális egységérzetet, a tulajdonképpeni közösségi, nemzeti identitástudatot a pusztán történelmi vagy filológiai tények ismertetésével vagy megisméltésével nem lehet elérni. A kultusz(képzés)

² 200. születési évfordulója 1991-ben, a 220. 2011-ben, a 225. 2016-ban; halálának 175. évfordulója 2005-ben.

³ A Vörösmarty-évfordulók 2000-ben és 2005-ben (előbb születése után 200, majd halálát követően 150 évvel).

⁴ Bereményi Géza *Hídember* című filmje (2002) Széchenyi emlékére a főhős születésének 211. évében készült el, születésének 225. évfordulója azonos esztendőben volt, mint Katonáé, halálának 150. fordulójára 2010-ben emlékeztünk, de 2008-ban, 200 évvel korábban, Szombathelyen abszolált „érettségi vizsgá”-jára és a forradalom 160. évfordulójára is szerveztek rendezvényeket.

⁵ 2010-ben, születése 200. évfordulóján.

⁶ Az Erkel-bicentenárium utáni esztendőben, 2011-ben, amely egyben halálának 125. évfordulós éve is volt.

⁷ Kölcsey születésének 225. éve 2015-ben volt, az idén, 2023-ban pedig a *Hymnus* megírásának 200. évfordulóját ünnepeltük.

szinte egyfajta művészet, s igen közel áll a spontán vagy tudatosan irányított legendaképződési folyamathoz. A tudományos-művészettudományos (itt: irodalomtudományi) kultusz megteremtése és alakítása során e folyamat alaposan tanulmányozott eszköztárából (is) meríthetünk a korszerű (tömeg)kommunikáció hatásmechanizmusainak alkalmazása mellett.

Egy jubileum valóban az ünnepi év vagy időszak közönsége és közönsége számára fontos, hiszen a tárgy/alany (sajnos) a legritkább esetben éli meg 100. születésnapját. Ahogy egy család összetartozás-érzése, úgy egy kultúrközösségé is a közösen megélt élményekre és a közös emlékekre épül és építhető. Az „építési módszerek” között azonban csak az egyik a tudományos diskurzus szolgáltatta dokumentum- és tényanyag megismertetése. A továbbiak közvetlenül hatnak az ünneplő közösségre az alábbiak: a műalkotások prezentációja (összkiadások, esetleg kritikai/tudományosan kommentált, autentikus edíciók, hasonmás, azaz facsimile kiadások, népszerű szövegkiadások, oktatási célú szövegválogatások stb., retrospektív életműkiállítások és katalógusai, jubileumi városi séták, ünnepi rendezvények, emlékestek, gálakoncertek, fesztiválok stb.), a művek kreatív megközelítésének módozatai (workshopok, kapcsolódó oktatási célú, különböző korosztályokat megszólító részvételi és/vagy performatív alkalmak stb.), illetve az ünnep és a kultusz reprezentációja (szoborállítás, emléktábla és emlékhelyavatás, ünnepi konferencia, szimpózium, kerekasztal-beszélgetés, sajtómegjelenések és a tömegkommunikáció különféle műfajai), továbbá a különböző művészeti ágakban megjelenő, azokat kreatívan összekapcsoló-vegyítő adaptációk, melyek mind az adott ünnepelt (alkotó, mű vagy aktus) mai el- és befogadását célozzák a könynyebb és megalapozott megértés mellett elsősorban az érzelmi azonosulás és az összefüggések fölismerése lehetőségeinek megteremtésével.

Petőfi Sándor valóságos alakja és művei éppúgy, mint az elmúlt két évszázad során köré épült/épített legendárium és kultusz nagyon is megfelel egy új, korszerű nemzeti (irodalmi) kánon, értékrend ki-, illetve a korábbi, néha egysíkú és tendenciózus kép átalakítására. Ezt persze nem 2022–23-ban ismerték föl a tudósok, a tanárok, sőt, a kultúrpolitikusok sem, hiszen a Petőfi-kép meglehetősen sokszor, néha történelmi értelemben nagyon rövid időközönként is változott, formálódott „aktuálissá”. A „valódi”, mit több, az „igazi” Petőfi példaképpül állítására is számos kísérlet történt, melyek során – néha a tényektől, adatoktól is függetlenül – az adott kurzus valamiféle „saját” Petőfi-imázs megalkotásán igyekezett.

képviselését. Nem azt kell bizonyítani, hogy Petőfi (vagy Madách) korszakos génusz volt, hanem azt, hogy a magyar kultúra kontextusában korról korra megszületik az adekvát (művész, tudós, politikus) zseni, aki azonban nem könnyű ember, eltér az átlagostól, másképp „működik”.

Kerényi és a mai történész-, irodalomtudós-generáció több tagja igyekszik tehát színes, háromdimenziós, plasztikus képet festeni az egy-síkú, szürke, unalmas, pedesztálra helyezett, idegen, sztereotipikus ideálé helyett, lehántani a „hősről” a kényszerű, hordhatatlan legendaviseletet, de nem lemezteleníteni őt, hanem a legmélyebben és legigazabban embernek mutatni. A Petőfi-életrajz (2008) e szándék beteljesítésnek nem előzmények nélkül való⁹, igen magas színvonalú példája.¹⁰

Egy „3D Petőfi” vonzó lehet a legszélesebb közönség számára is, életkortól, társadalmi és műveltségbeli státusztól (szinte) függetlenül, ország- és nyelvi határokon átívelően. Egy megismerhető, élet- és művészi elveiben követhető, emberléptékű nemzeti kanonikus ikon, egy alkotó zseni valóban reprezentálhatja magyarságunkat, kultúránkat, értékrendünket, nem kell (s nem is érdemes) elhallgatni kevésbé szimpatikus vonásait, kevésbé sikerült műveit, konfliktusait, hétköznapijainak eseményeit, gyermek- és iskoláskora viselt dolgait, az irodalmon kívül más művészeti ágakban kevésbé sikeres próbálkozásait, mert ezek is hozzátartoznak személyisége teljességéhez. Amelynek közvetítésével hitelesebbé és könnyebben befogadhatóvá válik Petőfi (vagy bármely más alkotó zsenink) jelentősége, műveinek egységisége, megismételhetetlensége és hatása is. Átlagosból rengeteg van, a mindennapokban megalkuvókból, elveiket könnyen földadókból, szélkakasként ügyeskedőkből – néha „hétköznapi magunkban” is megtalálhatjuk a hibát, saját szemünkben is fölfedezhetjük

⁹ KERÉNYI Ferenc biográfiái közül említjük itt csak a következőket: *Petőfi Sándor élete és kora (1823–1849)*, Budapest, Unikornis Kiadó, 1998; *Madách Imre (1823–1864)*, Budapest–Pozsony, Kalligram, 2006 (*Magyarok emlékezete*).

¹⁰ Amint újabban – teljességre semmi módon nem törekedvén – eszembe jutnak: SZILÁGYI Márton Arany-monográfiája („*Az utolsó magyar*” – *Arany János élete és költészete*, Budapest, Osiris Kiadó, 2023, illetve korábban: „*Mi vagyok én?*”: *Arany János költészete*, Budapest, Pesti Kalligram, 2017) vagy tanulmánykötete (*A magyar irodalom iker-sillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Budapest, Osiris Kiadó, 2021), TVERDOTA György monográfiájának első része (*Gondoljátok meg, proletárok I. – Az ifjú József Attila*, Budapest, Osiris Kiadó, 2021) vagy a Radnóti-életrajz FERENCZ Győzőtől (*Radnóti Miklós élete és költészete*, Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 818 o.). A régebbi irodalomra vonatkozóan például: CSÖRSZ RUMEN István, *Szöveg szöveg hátán: A magyar közköltészet variációs rendszere 1700–1840*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2009 (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 165).

lesz. Petőfi napjának, azaz 1848. március 15-ének pedig 175. fordulója volt idén. E „trükkökkel”, megfontolásokkal a távoli, 200 éves történet fókuszpontjait kissé közelebbre helyezhetjük, fölfogható távolságra korunktól.)

Az emlékezők, ünneplők (gyászolók, búcsúzó), valljuk be, nem az emlékezés alanyának sorsa fölött keseregnek, hanem a maradókat, önmagukat sajnálják, vagy ők maguk büszkék az örökségükre, amit elhunyt nagyjainknak köszönhetnek. Minden jubileum az ünneplőről szól. Az élők születésnapjainak még ők a hősei, utánuk azonban már csak az emlék és az emlékezők maradnak (s kerülnek a középpontba). Meg kell találnunk tehát azokat a jellemzőket, értékeket, célokat, melyek összekötnek minket az ünnepelekkel. Így képviselhetjük örökségüket méltóképpen, s úgy reprezentálhatjuk összetartozásunkat velük, közösségi identitásunkat – melyet azután örökül továbbadhatunk majd.

A 2022–23-as Petőfi-emlékév a korábbiaknál talán kevesebb új, emblemikus alkotást hozott irodalomban, színpadon, de talán mégis sok közös élményt a lokális kultusz számos helyén és kisebb közösségi számára. (S most nem szólunk a szinte észrevétlenül és észrevehetetlenül maradt, „elfeledett” Madách-bicentenárium által hagyott hiányérzetről.) De az új évszázadban-évezredben tapasztalatokban gazdagodtunk mindenképpen: hogyan újítsuk meg hagyományainkat, s hogyan ne cselekedjünk. Az új fórumokat, technológiákat is bevetve, a könnyen „fogyasztható” adaptációk eszközeit is fölhasználva igyekezzünk minél közelebb hozni az ünnepelek életét és műveit mai közönségükhöz. Ne hipotézisek, kultúrán-művészen kívüli célok határozzák meg mondanivalónkat a jubilánsokkal kapcsolatban, törekedjünk a hitelességre, az őszinteségre, így valóban érdekessé válnak hőseink a közönség tagjai számára.

Ha így készülünk ünnepeinkre, emléknapjainkra, egyúttal az elmúlt évtizedek legjelentősebb Petőfi- és Madách-kutatója, Kerényi Ferenc elkötelezettsége, hatalmas szakmai tudása, az akadémiai, egyetemi, közgyűjteményi és közművelődési közegetől a falusi kis iskolák tanulóiig terjedő közönsége számára élményt jelentő írás- és előadásmódja, tanári személyisége örökségének is megfelelhetünk. Az ő korai elhunytát követő 15. évben.

PRAZNOVSZKY MIKLÓS FERENC

Ki vagy, Petőfi? A költő száz arca

Acímbe feltett kérdésre sokan csak legyintenek. Már hogyan tudnánk, ki volt a nagy költő. Iskolai tananyagból, egy-egy vers ismeretében véleményt nem lehet mondani. Pedig a felszínes tudás alapján nem lehet senkit minősíteni. Vonatkozik ez úgy Petőfire, mint a magyar irodalom nagyjaira általában. A leghitelesebb ismeretszerzési forrás talán az, amikor elolvassuk teljes életművet, életrajzírók alkotásait. Irodalomtudósokon, kutatókon kívül ki az, aki ezt megteszi? A válasz erre: sajnálatosan nagyon-nagyon kevesen.

Születésének bicentenáriuma alkalmából egyre inkább a figyelem középpontjába kezd kerülni, ugyanúgy, mint eddig a jubiláris évfordulók alkalmával minden esetben. Tragikusan rövid életének sokszínűsége készítet arra, hogy sorra vegyük életútjának állomásait.

Gyermek- és diákkorának számtalan helyszíne, élményanyagai, innen is fakadó csodás versei. Katonáskodása, barangolásai. Szerelem, házasság, család. Forradalom és szabadságharc. Mind fontos időszak életében.

Ő Petőfi, a költő, a hazafi. És a legfontosabb, melyek az egekbe emeltek, a versei. Közel ezer verse maga az Ő életrajza. Ebből született meg személyét övező, napjainkban is élő, folyamatos kultusza. Maga a kifejezés kissé keserű, mert, ha a történelmi múltat nézzük, szembesülnünk kell a magyar nép zivataros időszakaival. Amikor diktátorok, nemzetgyalázók teremtették meg a maguk, vagy a holdudvaruk által erőszakosan létrehozott imádatukat. Hatalmuk vesztével maradtak, akik voltak: megvetésre méltó, süllyesztőbe került egyedek. Petőfi, akit az egyszerű nép fiaként is aposztrofálnak, soha nem felejtette el az utat, melyet végigjárt. Az Ő közege teremtette meg az évszázadokon átívelő Petőfi-kultuszt. Halála után emléke is tovább él, költeményei örökérvényűek. Ezért is mondhatjuk nagy költőnkről, hogy a magyar történelem és irodalom kultikus alakja. Mennyi versben, prózai írásban találkozhatunk az őt magasztaló jelzőkkel, szinte már mitikus lényé alakítva. Különösen a költők már-már versengtek

egymással, ki tud magasztosabb kifejezést vele kapcsolatban, már-már fé-tissé kiáltva ki Őt. Ugyanakkor azért megjelentek árnyaltabb rajzolatok is róla, mert különösen kezdeti időszakában, még eléggé megosztó volt úgy életútja, mint művészete, kiteve magát a kritikusok támadásainak, de mindenkor körülvették barátai. A következőkben felrajzolódik Petőfi száz arca tisztelőinek, hódolóinak verseiből, írásaiból vett idézetekből.

Keressük Petőfit, keressük a választ kérdésünkre. Olvassuk sorról sorra úgy, hogy minden idézet¹ előtt gondolatban tegyük fel a kérdést:

Ki vagy, Petőfi?

„elpártolt színész”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„pajkos verselő”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„nép kegyence vagy”

(Losonczy László *Petőfihez* c. versében) 1844

„pogány Anakreon”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„őszinte vagy, lepletlen, egyenes”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„te nyílt, őszinte vagy”

(Losonczy László *Petőfihez* c. versében) 1844

„Anakreon unokája”

(Lisznyay Kálmán *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1845

„kancsó mellett csinálsz legszebb verseket”

(Lisznyay Kálmán *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1845

„szerelmi dalnok”

(Sárosy Gyula *Csárda romján* c. versében) 1845

„mint csillag”

(Sárosy Gyula *Csárda romján* c. versében) 1845

„lelked a szabadság föllengő madara”

(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847

„magasztos lelkeddel”

(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847

¹ A címszavaknál szereplő kronológiai számok a mű születésének idejét jelzik, annak hiányában *dőlt betűvel* a forrásanyag megjelenésének időpontja szerepel.

- „költő vagy!”
(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847
- „a nép apostola!”
(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847
- „kedves vendég”
(Mentovich Ferenc *Erdélyi hangok Petőfijéhez* c. versében) 1847
- „költői egünk lehullott csillaga”
(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándor sírján* c. versében) 1850
- „egy lángsugáros meteor”
(Bozzay Pál *Petőfijéhez* c. versében) 1852
- „Isteni teremtés csodaszülötte”
(Bozzay Pál *Petőfijéhez* c. versében) 1852
- „a te dalod szent evangéliom”
(Tóth Kálmán *Egy költő mellett* c. versében) 1853
- „mi vagy? Csodás meteor”
(Szász Károly *Petőfi újabb költeményei* c. versében) 1858
- „magad vagy a műdal, magad a dalszemély”
(Szemere Pál *Erdei lak és Petőfi* c. versében) 1860
- „mint egy égi jelenés”
(Wohl Janka *Petőfi* c. versében) 1860
- „próféta volt!”
(Wohl Janka *Petőfi* c. versében) 1860
- „mint üstökös jött”
(Szász Károly *Petőfi bölcsője s sírja* c. versében) 1861
- „a haza reménye, szabadsága, fénye”
(Mikszáth Kálmán *Képzőletem újra* c. versében) 1864
- „nem dalnok, de magad egy ének”
(Dóczy Lajos *Petőfi szobra* c. versében) 1872
- „fejedelme a magyar költőknek”
(Szabados János *Petőfiről* c. versében) 1877
- „népszerű a közönségnél, mert magyar”
(Ellenzék, Eötvös József: *Petőfi költeményeiről*) 1881
- „fényes idők magasztos dalnoka”
(Kozma Andor *Petőfi szobra* c. versében) 1882
- „megdicsőült lángszellem”
(Fejes István *Petőfi szelleméhez* c. versében) 1884
- „bátor vértanú”
(Fejes István *Petőfi szelleméhez* c. versében) 1884

- „magyar szabadság lelkes dalnoka”
(Sántha Károly *Petőfi* c. versében) 1884
- „megdicsőült költő”
(Sántha Károly *Petőfi* c. versében) 1884
- „szent vértanúja hitnek, szabadságnak”
(Palágyi Lajos *Petőfi szobra előtt* c. versében) 1885
- „minden tűznél forróbb lelkű látnok”
(Reviczky Gyula *Petőfi szobra előtt* c. versében) 1886
- „lelke kincsekkel volt tele”
(Luby Sándor *Petőfiről* c. versében) 1893
- „vagy az égnek haragos villáma”
(Pósa Lajos *Petőfi sírjánál* c. versben) 1897
- „e honnak keble”
(Madách Imre *Petőfi sírversében*) 1898
- „szabadsághős voltál”
(Szász Gerő *Petőfi* c. versében) 1898
- „ember voltál”
(Szász Gerő *Petőfi* c. versében) 1898
- „szívünk dalnoka”
(Komócsy József *Soká kerestük azt a sírt* c. versében) 1898
- „eszményé lettél”
(Zempléni Árpád *Petőfi* c. versében) 1898
- „a dal birodalmának babérkoszorús fejedelme”
(Lampérth Géza *Petőfi* c. versében) 1899
- „szeretletben nagy, a gyűlöletben féktelen”
(Magyar Szemle, Gáspár Imre: *Petőfi*) 1899
- „egészen magyar ember, egészen magyar költő”
(Magyar Szemle, Gáspár Imre: *Petőfi*) 1899
- „csodált, halhatatlan szellemű költőnk”
(Félegyházi Híradó) 1899
- „bűvös szellemóriás”
(Szalay Károly *Petőfihez* c. versében) 1901
- „csodás Memnon szobor”
(Szalay Károly *Petőfihez* c. versében) 1901
- „köztünk a legmagyarabb”
(Bernáth Lajos *Petőfi szülőházánál* c. versében) 1901
- „vándor, ki ég- földdel szembeáll”
(Bernáth Lajos *Petőfi szülőházánál* c. versében) 1901

- „a legnagyobb a legdicsőbb Te vagy”
(Csizmadia Sándor *Petőfi* c. versében) 1903
- „dalnokok dalnoka”
(Székely Lapok, Rudnyánszky Gyula: *Petőfi*) 1905
- „a nagy, a szent, a dalnok”
(Kosztolányi Dezső *Kiskőrösön* c. versében) 1906
- „a lánglelkű költő”
(Petőfi Könyvtár sorozat előszavában) 1908
- „a lángelme csodálata”
(Petőfi Könyvtár sorozat előszavában) 1908
- „a nagy költő szelleme”
(Petőfi Könyvtár sorozat előszavában) 1908
- „hatalmas szellem erős öntudata”
(Barabás Ábel: *Felhők*) 1908
- „a közönség kegyence”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „az irodalomtörténet személye”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „Magyarország legnépszerűbb költője”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „jó cimbora”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „a magyar líra modern klasszikusa”
(Endrődi Béla: *Petőfi és Arany levelezése*) 1909
- „korhely, iskolakerülő, és kicsapongó”
(Farkas Emőd: *Petőfi élete*) 1909
- „mennyeien nagyságos suhanc”
(Ady Endre: *Petőfi nem alkuszik*) 1910
- „Héroszoknak dicső, szent hőroza”
(Nógrádi Pap Dezső *Petőfi* c. versében) 1910
- „fényes csillag! Magasztos nagy szellem”
(Tóth Ede *Petőfi szelleméhez* c. versében) 1910
- „végtelenül sértékeny, szenzitív lélek”
(Babits: *Petőfi és Arany*) 1910
- „csupa lélek volt”
(Ábrányi Emil *Petőfi* c. versében) 1910
- „szabadságnak első dalnoka”
(Béri Moravcsik Gyula *Petőfi* c. versében) 1910

- „egész világon a legnagyobb költő”
 (Benedek Elek *Emlékversek* c. versében) 1911
- „sötét éjszakában ragyogó reményünk”
 (Juhász Gyula: *Petőfi*) 1922
- „honfoglalónk Te vagy”
 (Reményik Sándor *Petőfihez* c. versében) 1922
- „a páncélunk Te vagy”
 (Reményik Sándor *Petőfihez* c. versében) 1922
- „a vezérünk Te vagy”
 (Reményik Sándor *Petőfihez* c. versében) 1922
- „nemzeti géniuszunk”
 (Budapesti Hírlap, Scitovszky Béla beszédében) 1922
- „Lázak királya!... Tűz-fejedelem”
 (Áprily Lajos *Áldozat* c. versében) 1923
- „Tégedet ünnepel / a jajgató nép s a süket Elnyomás”
 (József Attila: *Petőfi tüze*) 1923
- „tót anya és szerb apa gyermeke”
 (Az est című lapban) 1923
- „nagy költő, irodalmunk büszkesége”
 (Vajda Sándor, *100%*) 1927
- „nem a 48-as forradalom költője, de forradalmi költő”
 (Genius, Franyó Zoltán) 1928
- „példás férj, és gondos családapa”
 (Hölgyfutár, Lányi Viktor: *A bor költészete*) 1935
- „erkölcsös tiszta életű férfi, az italtól teljesen tartózkodó”
 (Hölgyfutár, Lányi Viktor: *A bor költészete*) 1935
- „minden idők legnagyobb zsenije”
 (A Hölgyfutár c. lapban) 1937
- „mint üstökös robbant bele a magyar éjszakába”
 (S. Tóth Tivadar *Egy évszázad után* c. versében) 1942
- „nagy és örök”
 (Forrás, Hámory Zoltán) 1944
- „égig világító fáklyánk”
 (Képes Figyelő, Nagyványi Zoltán) 1947
- „korszakokért, generációkért élt”
 (Ady Endre, *Csillag*) 1948
- „nemes lélek: a jó, igaz, szép kultuszának élt”
 (Köznevelés, Keszi Imre: *Petőfi Sándor*) 1949

Petőfi Sándor : CSATABAN

Zene: F. Sárosi Bea
Gyűjt. 2006. 11. 22.

1. vsz.: *Dm* *F*
A földön is harag, Az égen is harag! Kifolyt piros vér és
Gm *A* *Dm*
Piros napsugarak! A lemenő nap oly Vad bíborban ragyog!
F *C* *B* *A* *Dm* *F* *C* *B* *A* *Dm*
Előre, katonák, Előre, magyarok! Előre, katonák, Előre, magyarok!

2. vsz.: *F* *F* *F* *F* *J* *Y* *D* | *F* *F* *J* *Z* | *P* *P* *P* *J* *X* | *P* *F* *F* *J* *X* *D* |
Komoly felhők közül Járni látnak a nap, Rettentő szuronyok Füstben csillámlanak, A
F *F* *J* *Y* *P* | *P* *Y* *F* *J* *Z* || *P* *J* *P* *P* *F* | *P* *Y* *F* *J* *X* ||
sűrű lúdba füst Sötétben gomolyog, Előre, katonák, Előre, magyarok!

3. vsz.: *Dm* *F*
Ropog, hűszan ropog Csatárok fegyvere, Agyuk bömbölnek, hogy
Gm *A* *Dm*
Reng a világ bele; Te ég, te föld, talán Most összeomlotok!
C *F* *B* *A* *Dm* *C* *F* *B* *A* *Dm*
Előre, katonák, Előre, magyarok! Előre, katonák, Előre, magyarok!

4. vsz.: *P* | *P* | *F* *J* *Y* *D* | *F* *F* *J* *Z* | *J* *J* *F* *F* | *F* *F* *J* *Y* *D* |
Szilaj lelkesedés Foly bennem, mint tűzár, A vérszag és a füst Megrészegette már, E-
F *F* *J* *Y* *P* | *P* *Y* *F* *J* *Z* || *P* *P* *F* *J* *P* | *P* *Y* *F* *J* *X* ||
lőre roptok én, ha éllek, ha halok! Utánam, katonák, Utánam, magyarok!

VASS TIBOR

Mesterséges

**Kun Marcella modorában írj verset
Petőfi Sándor és Tompa Mihály találkozásáról,
az alábbi szavak felhasználásával,
ügyelve arra, hogy versedben mindegyik szó
legalább egyszer szerepeljen:
szabadság, szerelem, e, kettő, kell, nekem, szerelmemért,
fömláldozom, az, életet, szabadságért, fömláldozom, szerelmemet.**

Kun Marcella

KÉT LANTOS

Két lantos lélek, egymásba fonódva,
Petőfi és Tompa: egy a szívük dobbanása.
Találtak végre az idő ölében,
Szabadság és szerelem, mint az ég fölében.

Egy a szenvedély, mely szívükben ég,
Kettő lélek, mely egy örök tüzet éltet,
Petőfi síró szemmel néz Tompára,
Nekem a szabadságért kell harcolnom.

Tompa arcán a bölcsesség vonásai.
Petőfié ragyog, mint hajnal piros árnya.
Szavuk oly bensőséges, mint a titkos tér,
Szerelmemért fömláldozom az életet én.

Az őszinte barátság szálait fonják,
Szabadságért és szerelemért hont hoznak,
Közösen hordozzák a múlt nehéz teherét,
Életüket talán föláldozva, mint két vezérét.

A szavak, mint dalok, szárnyalnak a szélben,
Szabadságért és szerelemért, együtt mennek,
Petőfi és Tompa, kettő test, egy lélek,
Az áldozat megvalósul, mert így kell lenni, e.

*

**Írd meg a verset úgy,
mintha az Petőfi Sándor és Tompa Mihály
közös műve,
mintegy annak utóirata lenne.**

Tompa Mihály–Petőfi Sándor

**UTÓIRAT KUN MARCELLA
KÉT LANTOS CÍMŰ VERSÉHEZ**

Két lantos szív összeér, összekapcsolt szívhalál,
Sándor és Mihály, kettőnk lelke, egy tiszta érzelemben.
Találkozásunkkor az idő megáll, átjár az ihlet,
Szabadság és szerelem, összefonódik szívünk széles tere.

Két ifjú lelkünk bölcsesség és érzelem,
Mihály bölcsessége, mint folyó mély vizeiben él,
Sándor lángja, mint napfény a tájat átjárja,
Kettős lant hangjai szárnyalva, madarak a magasba’.

Múlt és jövő találkozik szemünkben ragyogva,
Szabadság és szerelem, kettős erő minket ragyogva,

Barátságunk hegyek erejét magában hordozza,
Szerelmünk mély, mint két folyó ölelkezése.

Szavak szellőként susognak lombok közt csendesen,
Szabadság és szerelem, énekelve, szívünk mélyén érzem,
Mihály és Sándor, kettő toll, egy zene, egy cél vezérel,
Sokat hozunk áldozatul, virágozzon szabadság, szerelem.*

*A Művészeti Tanács kísérőlevele: Tisztelt Tompa Mihály és Petőfi Sándor! Közös írásukban Kun Marcella emlékére való tekintettel eszközöltünk pár javasítást. Ha azokat jóváhagyják, az *Utóirat Kun Marcella Két lantos című versébezt* közlési javaslattal továbbítjuk a Palócföldnek. Mivel egybehangzó véleményünk szerint Önök olyan időszerű témával foglalkoznak, amellyel ma szinte senki, nevezetesen a **Mesterséges Intelligenciával**, s nekünk már igazán elégünk van a divatból, az ideig-óráig felkapott témák lerágott csontjaiból, a hozott anyagból dolgozók eredetietlen ötleteiből, az utánlövésekből, egyszóval a mesterkelt hülyeségekből, időt szántunk arra, hogy írásukkal foglalkozzunk. Ezt is méltányolja, mielőtt meghozzák döntésüket, hogy valóban szeretnék-e így viszontlátni művüket a Palócföld Petőfivel foglalkozó lapszámában. Ám számolniuk kell azzal, hogy írásuk megjelenését kedvező döntésük ellenére sem tudjuk garantálni, hiszen nem **MI** állunk a szerkesztőség felett.

Üdvözlettel: Művészeti Tanács

*AI-kép: Técsi Boglárka
készítette a Midjourney algoritmus
V4-es verziójával
Forrás: <https://petofi.hu/cikkek/ilyenek-latja-a-kavezo-petofit-a-mesterseges-intelligencia>
[2023. 09. 13.]*

Úgyhogy mondom neki: vándor-
Színész leszel, drága Sándor?
Reggel-este csak pipázol,
S jó híredre jól vigyázol...

PETÓFI ISTVÁN
SÁNDOR BÁTYÁMNAK

Hát megvagyunk, mi itthon, Sándorom.
Nekem is jól megy olykor a sorom.
Te itt hagytál, mert vitt az indulat,
Én meg nyögök családi súly alatt.
Apánk, tudod, ki mézszáros vala,
Szeretette volna, hogyha általa
Te is transzírozod a marhahúst.
Közben július követ júniust.
Az évek jöttek-mentek volna, lám,
Neked is szép jövődöt szánt apám.
Nem juthatott dűlőre, jaj, veled:
Nem értette mozgékony szellemed.
Te elmentél és lettél katona,
Miközben várt a múzsák otthona.
S míg a kövér disznókat öltem én,
Távolt volt tőlem minden költemény.
Te befutottál, édes Sándorom:
Mindegyik költeményed vers-orom.
Én meg szarvasmarhákat belezek.
(Ha tudnád, milyen jámborak ezek!
Vérük ha veszem, nem bögnek sokat.)
Szeretnék látni nagyvárosokat!
Meglátogatni messze tornyokat,
És megcsodálni szép asszonyokat.
A sorsom, ah, nem adta ezt nekem.
(De lesz talán nékem is gyermekem.)
Addig, óh, Sándor, őrizem tanyánk,
És gyámolítom drága, jó anyánk.

Száguldj fényesen a líra egén!
 (Állatvérben tocsogva élek én,
 És van kenyérem, s van tüzes borom.)
 Isten megáldjon, édes Sándorom!

PETŐFI SÁNDOR

A TISZA

Nyári napnak alkonyúlatánál
 Megállék a kanyargó Tiszánál.
 Ott, ahol a GPS mutatta.
 Nem tévedett, jó gép az ebadta!

Szépen látszott most a Tisza mélye.
 Nem sietett ott a Túr beléje,
 Csak távolabb; folydogált az árva,
 Be volt szegény a medrébe zárva.

Míg a parton szívdobogva álltam,
 A versemet fejben komponáltam.
 Kitaláltam hozzá mindenfélét,
 Hogy tompítsam mondataim élet.

Tudtam, hogy a műben az a lényeg:
 Legyen benne sárga fövenyszőnyeg,
 Mező, sugár, sarjú-rendek, tarló,
 Madár, erdő, az egekbe tartó.

De ne legyen benne semmi sírás,
 Hanem realista tájleírás.
 Ne lógjon ki a mesterség lába,
 Hadd tanítsák majd az iskolába’.

Nem jött biz’ a pór menyecske ottan,
 Őt is csak úgy hozzálódítottam.
 Nem lehetett korsó a kezébe.
 (Hogy mi nem jut az ember eszébe!)

És a tájban gyönyörködtem egyre,
(Sosem vágytam domboldalra, hegyre.)
Ez a vidék sosem hagyott cserbe,
Miként írtam több korábbi versbe’.

Báméskodtam sokáig magamba’,
S beleállt a fájás a fogamba!
Mint az őrült, ki letépte láncát,
Úgy vágattam vadul a rónán át.

Majd amikor a tanyára értem,
Társaimtól Algopyrint kértem.
Kaptam is vagy harmincat belőle.
El is állt a lélegzetem tőle.

Másnap küldtem levelet Magyarba:
Mennyi erény szorult a magyarba!
S egy hét múlva egy kellemes esten
Megírtam *A Tiszát*, immár Pesten.

SZENDREY JÚLIA

BESZÉL A FÁKKAL A BÚS ŐSZI SZÉL

Beszél a fákkal a bús őszi szél.
Legalábbis Sándorom hallja ezt.
Ő váteszként gyakran hallucinál,
Akkor is, ha nem vedeli a szeszt.
Dél s est között van az idő, ebéd
Után fekszünk az ócska pamlagon.
Keblére hajtom buksimat, legyen
A versében a refrén jó nagyon.

Sándor egyik kezével lagymatag
Markolássza csenevész kebelem.
Másik kezével valamit matat.
Nem törődik egyáltalán velem.

Ezért úgy teszek, mit ki alszik, és
Sándor kisded játékait hagyom.
Keblére hajtom buksimat, legyen
A versében a refrén jó nagyon.

Itt immár őszül. Egyre hűvösebb
Az este és a néma éjszaka.
Kedvez a versnek, ám a szerelem-
Nek *nem* az évnek ezen évszaka.
Be kéne fűteni, a zord szelek
Befújnak, keresztül az ablakon.
Keblére hajtom buksimat, legyen
A versében a refrén jó nagyon.

Sándor csak olvas rendületlenül.
S hogy föl ne költsön, nem lapoz sokat.
Biztos vagyok benne, hogy mesteri
Mód festi majd a látomásokat.
Egyébként meg nem morbid, hogy a mé-
Zes heteinknek eleje vagon?
Keblére hajtom buksimat, legyen
A versében a refrén jó nagyon.

De igen, abszurd; tudom, Sándorom,
Hogy szabadság s szerelem kell neked.
Ezt írtad. És most valld be, hitvesem,
Ehhez használsz díszletül engemet.
Ezért heverünk itt Koltón, hideg
szobában, ahol én nem alhatom.
Kebledre hajtom buksimat, legyen
A versedben a refrén jó nagyon.

BALOGH LAJOS

Titokvirág-szerelem

Petőfigurásan

Szép vagy te lány, szép vagy nagyon,
minden kincsem neked adom.

Gondolkodom, mit adhatnék?
Tán szép virágfüzérkét.

Nem drága az, nem is érték,
vannak tán, kik kinevetnék.

Nincs pénzem, de van virágom,
bár nem nagy kincs az e világon.

De kincs az kislány, kincs az nekem,
nagyobb kincs csak te vagy nekem.

Odaadnám, de nem merem,
jajh Istenem, mi lesz velem?

Meghalok a szerelemben
nem láthatlak többet sose.

*„Álmodtam, hogy odaadtam,
s elfogadtad virágomat.*

*Te szerettél, én szerettelek,
szívemen melengettelek.”*

De álom volt csak, semmi más,
szívemben meg rianás!

Meghasadt, mint Duna jege,
s te elfeledtél mindörökre...

(1980)

SZAUER ÁGOSTON

Petőfi Sándor: Pápa

Hol vagytok, ti régi utcák, házak?
Nem felejt a vándor, vén diák!
Egykoron a cimborák ha vártak,
Együtt tömtünk illatos pipát.

Szűk szobánkra éppenhogy csak tellett,
Gondunk volt kivel megosztani,
Elfeleedtük víg borocska mellett,
Én, Sománk és Kozma, Jókai.

Versünk is volt tán egy jó tucatnyi,
És a Körben száz meg száz vitánk,
Értő szemmel méregette Tarczy,
Gyertya mellett hogy mit alkotánk.

Szűk esztendő. Nem volt tán hiába.
Elsőként én itt szerzék nevet.
Feldereng még álmaimban Pápa,
Visszhangozza még a léptemet.

A költő elfelejtett versét közreadja:

Szauer Ágoston

Petőfi Sándor: **IGYUNK!**

Zene: F. Spas Bea
Győr, 2004. nov. 23.

A kinek nincs szeretője, Bort i-gyek,
S hinni fogja, hogy minden lány Érté ég.
És igyek bort az a kinek Pénze nincs,
S az övé lesz a világon Minden kincs.

És igyek bort az a kinek
Búja van,
S a bú tőle nyakra-főre
Elrohan.

Sem szeretőm, sem pénzem, csak
Bánatom;
Másknál háromszorta többet
Jhatom.

azokra a versekre is, melyeket már előzőleg tanultak, ismernek a gyerekek. A folklórirodalom és Petőfi kapcsolódása is érintendő téma az ötödik és a hatodik osztályban.

Jómagam középiskolai tanárként már úgy találkozom a tanulókkal, hogy tudják, ki Petőfi Sándor. Tudják, hogy a *Nemzeti dal* hozzá kapcsolódik, tudják, hogy rövid élete során hatalmasat alkotott. Emlékeznek egy-egy versére, szavalnak tőle verset, versrészletet. Tudnak a 19. század történelmi viszonyaitól, elfoglalt helyéről, a szabadságharcról, tudják, hogy március 15-én rá is emlékezünk. Tanárként Petőfi költészetének tanítása során elégedett vagyok, az interakció, a kölcsönös kommunikáció igen sikeres lehet a Petőfi-kultusz segítségével.

Amit én hozzáteszek, az az, hogy a verstípusait sorra veszem, és egy-egy már ismert verséhez hozzáadok egy még számukra nem ismertet. Például *Az Alföldhöz a A puszta, télen* című versét. Bővítem szerelmi költészetével, a helyzetképekkel, a zsánerverséivel, ars poeticáival, és persze a forradalmi verseit is megtoldom. Valamint a *Felbőke*-korszakánál bemutatom az elkeseredett, válságban – ma inkább depresszióknak neveznénk – lévő költő verseit. Megpróbálom az oly nagyon szerteágazó, lendületes Petőfi-opust megzabolázni. Gyeplővel igyekszem helyükre rángatni a verseket, és a virtuális mappákba belehelyezve átnyújtani azt a szerteágazó Petőfi-munkásságot a diákoknak, amely nélkül a magyar romantika nem teljes. Aztán szenvedek is eleget, ugyanis a versekkel bombázom (szőnyegbombázásnak nevezhetném) a tanulókat, és mégis folyamatosan azt érzem, hogy még ezt is kihagytam, meg amazt is be kellett volna mutatnom. Folyton hiányérzetem van, hogy megloptam őket, és nem teljes a repertoárom. Nem sikerült a maga teljességében megalkotnom a Petőfi-képet. Aztán feladom. Kijózanodom, és felmérem reálisan, nem is lehet. Én csak irányítom őket a Petőfi-költészetben, képalkotásban, nekik kell a többi munkát elvégezniük, az utolsó réteget nekik kell felvinniük.

A hab a tortán az elmúlt századokban a Petőfi-versek továbbélése. Ez már valóban ingyencsésze. Kell arra időt szánni, hogy összegyűjtsük a megzenésített verseket, hogy behallgassunk egy Halász Judit-feldolgozásba, egy Red Bull Pilvakerbe... És persze a parafrázisok kutatása is kihívás. Varró Dániel, Lackfi János. És persze jut eszünkben számtalan... És mi lenne a vége ennek, ha nem az, hogy nekiállunk, és átírjuk mi is a kedvencünket. Átírjuk közösen, párosan és egyéniben, számoljuk az szótagokat,

ütemekre figyelünk, rímekre. Belekeverjük a 21. századot, magunkat, és kicsit mi is Petőfik leszünk.

Hálás feladat tanárként Petőfivel foglalkozni. Történelem, földrajz, zeneművészet, pszichológia korrelációjában létrehozunk egy sajátos szigetet, egy délvidéki virtuális teret, melyben kirajzolódik a MI Petőfi-képünk.

*A Petőfi Sándor utca szerb és magyar nyelvű táblája Szabadkán
Fotó: Móra Regina*

*A Petőfi Sándor utca Szófiában
Fotó: Fördös Kata*

PATHY LÍVIA

Petőfi tanítása Burgenlandban

Petőfi Sándor születésének 200. évfordulóján még mindig a legismertebb magyar költő Magyarország határain kívül. Mit jelent ez az ismertség? Tudják a nevét, vagy ismerik a műveit, tudnak arról, mit jelentett az ő tevékenysége a XIX. század első felében a magyarság számára? Mit mond a neve a fiataloknak? Milyen Burgenlandban a Petőfi-kultusz? Hogyan tanítják itt a műveit?

Ki kell ábrándítanom az olvasót. Burgenlandban nagyon kis szerepet kap a magyartanításban az irodalom, így Petőfi munkássága is. Felmerül a kérdés, miért van ez így. Mi lehet az oka annak, hogy ez a helyzet? A továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – lássuk a lehetséges okokat!

A Trianon által kisebbségi helyzetbe került magyarság élete az azóta eltelt bő száz év alatt másként alakult Ausztriában, másként a többi, határon túli területen, és ez is hatással volt a magyar lakosság identitástudatára, a magyar nyelv presztízsének alakulására, a magyar irodalom tanítására.

A jelenlegi helyzetet vizsgálva szólni kell a pedagógusképzésről, a burgenlandi magyartanításról, a magyarul tanuló diákság összetételéről, a tantervekről, tankönyvekről és az érettségi vizsga elvárásairól, de megemlítenő az iskolán kívüli környezet is, amennyiben összefonódik az iskola tevékenységével.

Bár az évforduló kapcsán mindenképpen több figyelem irányult a költő munkásságára a magyartanításon belül, mint általában szokott, kiderült az is, hogy a diákság egy része valóban csupán a nevét ismeri vagy azt sem. Nagyon kevés tanuló olvasott már tőle verset iskolai kereteken kívül.

Petőfi-kultusz nincs Burgenlandban. Azonban az osztrák irodalomból sem tudunk olyan személyt említeni, akinek kultusza lenne. Az ausztriai iskolarendszerben más szerepet kap az irodalomtanítás, mint Magyarországon, de a történelemtanítás is. A kultusz kialakulásában ugyanis nemcsak az irodalmi művekkel, irodalomtörténettel és -elmélettel való foglalkozás játszik szerepet, hanem a történelemtanítás súlya és tartalma is.

tekintve is nagyok a különbségek. Ez az irodalmi művek megértésénél is óriási szerepet játszik. Differenciálásra van szükség a munka során, hogy minden tanulónak lehessen sikerélménye, fejlődjön a nyelvtudása. Felmerülhet a kérdés: mennyi irodalom fér bele a magyartanításba, amikor a nyelv megtanítása a fő feladat a magyarórán?

Ahogy a német mint tantárgy magában foglalja a nyelvtan és irodalom tanítását, ugyanez érvényes a magyarra mint oktatási nyelvre is. Ahol pedig idegen nyelvként szerepel az iskola kínálatában a magyar nyelv, ott az idegen nyelvek tanítására vonatkozó tanterv van érvényben, és ebben még kisebb szerepet kap az irodalomtanítás.

Az osztrák tantervek nem tartalmaznak konkrét tananyagot, nevetek, nincs irodalmi kánon. 2023 szeptemberétől új tantervek lépnek életbe, azonban ezekben még kevesebb szerepel az irodalomoktatásról. A célokat és a fejlesztendő kompetenciákat írják le a tantervek, de ezek eléréséhez a pedagógus maga határozza meg a konkrét tartalmakat. Nincs központilag előírt feldolgozandó irodalom. Általában érvényes, hogy a tankönyvek segítenek a pedagógusnak kiválasztani a tartalmakat. Magyarból a helyzet viszont más: a népiskola számára az utóbbi években megjelent a gyakorló pedagógusok által írt tankönyvsorozat az elsőtől a negyedik osztályig⁴. Ezek a könyvek a magyart idegen nyelvként, a magyart első nyelvként, származási nyelvként vagy anyanyelvként beszélő gyerekeket egyaránt megszólítják. Irodalomtanítás a szó magyarországi értelmében ebben a korban (6–10 évesek) még nincs, a pedagógusok a magyarból magasabb szinten lévő tanulókkal rövid kis versikéket, meséket dolgoznak fel, elsősorban a szókincs, a szövegértés szintjén.

A 10–14 éves korosztályon belül (akik vagy az úgynevezett középiskola vagy a nyolcosztályos gimnázium alsó tagozatának tanulói) a 11 és 12 évesek számára megjelent egy-egy könyv a magyar nyelv tanítására⁵, amelyek közül *A mi világunk* már irodalmi szemelvényeket is tartalmaz. A 13 és 14 éves diákok számára még nem jelent meg tankönyv, ami azt jelenti, hogy a pedagógus saját maga állítja össze a tananyagot a tanterv figyelembevételével. A 10–14 évesek esetében már olvasunk irodalmi műveket, természetesen tekintettel arra, milyen szinten vannak magyarból, hiszen aki tízévesen

⁴ BALIKO-JÓZSA Katinka–BUJTÁS Réka, *Magyarul tanulunk 1, 2*; BALIKO-JÓZSA Katinka, *Magyarul tanulunk 3*; BALIKO-JÓZSA Katinka–HECHENBLAICKNER Bea, *Magyarul tanulunk 4*. Oberwart, Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, é. n.

⁵ PATHY Lívია–SEPER Judit, *Az én világom*, PATHY Lívია–SEPER Judit, *A mi világunk*. Sodalitas, Wien, 2106.

kell egy vizsgabeszélgetést lebonyolítani, amelyben reprodukcióra (a tartalom visszaadása), transzferre és reflexióra vonatkozó feladatoknak kell szerepelni. Itt a magyar irodalom egy témakör a tizennyolc közül. Ezen belül az érettségi megelőző négy évben már feldolgozott, tehát ismert alkotások közül kap egyet a vizsgázó, amelyről a vizsga keretében beszélget a vizsgáztatóval. Itt sem cél az író vagy költő életrajzának vagy a kultúrtörténeti háttérnek a részletes ismertetése, hanem maga a mű áll a beszélgetés középpontjában.

Míndezen alapján a felkészítés irodalomból arra fókuszál, hogy egy ismeretlen szerző ismeretlen alkotásáról merjen és tudjon a vizsgázó gondolatokat, érzéseket kifejezni, felismerjen benne bizonyos stilisztikai és retorikai elemeket, és tudja értelmezni a művet.

Az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy bár a tanulók irodalomtörténeti és -elméleti ismeretei szerények, és semmiképp sem hasonlíthatók össze a magyarországi irodalomtanításban szerzett tudással, de az olvasóvá való nevelést talán segíti, hogy a mű szövegéből indulunk ki. Nem szükséges az író vagy a költő életrajzának és a mű keletkezése korának ismerete ahhoz, hogy elgondolkodjunk a szövegen, beszéljünk arról, kiből milyen gondolatokat, érzéseket vált ki. Természetesen nagy különbségek lehetnek az értelmezésben aszerint, milyen kultúrtörténeti, történelmi ismeretekkel rendelkezik az olvasó, milyen személyes emlékek, élmények elevenednek fel olvasás közben. A tanuló megtapasztalja, hogy nem kell félnie a rossz értelmezéstől, nem kell ugyanazt gondolnia, mint az osztálytársa vagy a nála sok évvel idősebb tanára gondol a műről.

A tartalom és a vers üzenetének megbeszélése után némelyik vers esetében természetesen meg kell beszélni a történelmi hátteret (például: *Nemzeti dal*), de sokszor elegendő a témáról beszélni a mai fiatalok szemszögéből, vagy elmesélni a költő életrajzának egy, a vershez kapcsolódó részletét (például: *Szeptember végén*). Petőfi verseinek segítségével (például: *Itt van az őszi...*) közvetíthetünk verstani, stilisztikai ismereteket, itt is arra koncentrálva, hogy más versekben képes legyen majd a tanuló felismerni verstani formákat, szerkezeteket, stilisztikai eszközöket, de a súlypont a mű értelmezésén maradjon, és ne a stílus eszközök leltárszerű felsorolása kerüljön előtérbe.

Ha egy osztályban akad két-három olyan tanuló, aki a közös versértelmezések után kéri, hogy hadd hozzon egy verset, amelyet otthon olvasott, és beszéljünk arról is, vagy hadd mutassa be az osztálynak a saját maga

VÁRADI IZABELLA

Petőfi tanítása Erdélyben

A nemzet költője, a szabadság harcosa, a mindenkori kánon örökös vezéregyénisége egyértelműen a „kisebbség” szinonimája Erdélyben. Petőfi elfogadottságát kedvezően befolyásolta verseinek közérthetősége, életrajzának néhány, a változó korok újrarendeződő értékrendjében is vállalható epizódja, rebellis szemlélete, „hősi halála”. A szocialista irodalomszemléletben hamar vált idealizált forradalmárrá, „a népről a népért” elv remekül beilleszkedett a proletárköltészet ideológiájába, ezt erősítette néhány hihetetlen népszerűségnek örvendő nemesgúnyoló verse, mely új hangsúlyokat kapott a korszakban született műértelmesezek által. A Petőfi-kép ilyen torzulása árán azonban 40 éven keresztül volt lehetőség arra, hogy forradalmi költészetének hangsúlyos tanítása mellett szerelmes verseit, elbeszélő költeményét is sértetlenül beemelhesük az oktatásba.

Az 1990-es évek irodalomtanítását erőteljesen befolyásolta nemcsak az értékrendnek az átrendeződése, amely a rendszerváltás következménye volt, de a szöveggözpontúság elvének, a hermeneutikai megközelítésnek, a tanulóközpontú oktatásnak és az aktív módszereknek a fokozatos térhódítása is. Így a pozitivista irodalomszemléleten, a mítoszteremtő méltatásokon felnőtt tanári generáció szemléletváltása is elengedhetlenné vált. Az érvényben levő tantervek csupán általános kereteket szabtak, nem volt feladatuk az irodalmi szemléletváltás vagy a Petőfi-kép átalakulásának közvetítése, nem jelölnek ki konkrét tartalmakat.¹ Nem kérdés, hogy a szerzők listáján meg kell jelennie Petőfi nevének, egyértelmű a (re)kanonizálás. Kétségtelen, hogy a szövegválasztás, mely szintén a tantervekben megjelölt műfajokhoz igazodva történik, az egyik legfontosabb döntés a későbbi generációk Petőfi-képének kialakításában.

¹ „A javasolt szövegek, szerzők listája nem előíró jellegű. A részletes követelményekhez és tanulási tevékenységekhez igazodva a kötelező tartalmaknak megfelelően a tankönyvszerző és a tanár más szövegeket választhat.”

kitörésekor írja. A költemény alapmetaforája a háborgó tenger, amely tulajdonképpen a fellázadt nép erejét, meg nem alkuvását jelképezi”. A *Pató Pál úr* után ilyesféle magyarázatot már nem tart szükségesnek.

VIII. osztály: Tulit Ilona tankönyve⁷ *Költői szerepvállalás* című fejezetében a *Négy nap dörgött az ágyú* kapcsán vezeti be az ’óda’ fogalmát. Tartalmazza továbbá Petőfi Arany Jánoshoz írt költői levelét. Zalány Virág tankönyve⁸ ettől mindössze abban különbözik, hogy *A természet vadvirágát* is értelmezésre kínálja.

IX. osztály: Ambrus Ágnes és Bodó Anna magyar nyelv és irodalom tankönyvének⁹ szerkezetét a műfajközpontú tanterv határozza meg. Ennek megfelelően válogat a Petőfi-versek közül, gyakran csak megemlítve egy-egy címet – dalköltészet: *Befordultam a konyhára...*, *Ezrivel terem a fán a meggy...*, *Fa leszek ha...*, *Meg a jubász a számaron*, *Szerelmes vagyok én...*, *Reszket a bokor, mert...*, *Szeptember végén, Itt van az ősz, itt van újra... Nemzeti dal*; az epigramma: *Felhők-ciklus*; az óda: *Nemzeti dal*; az ars poetica: *A XIX. század költői*; tájleíró költemény: *Az alföld*. A szerzőpáros X. osztályos tankönyve¹⁰ pedig *Közösségi lírai én. Politikai költészet* fejezetcím alatt a *Miért zúrnjátok el az útamat?*, *Európa csendes, újra csendes* és a *Szörnyű idő...* című versekkel ismerteti meg a diákokat.

X. osztály: Orbán Gyöngyi¹¹ történeti szempontot követve tankönyvében külön fejezetet szentel Petőfinek, melynek alfejezetei: *Mehik az igazi Petőfi?* (*Dalaim, Pacsirtaszót hallok megint, Elégia, A boroszó, Hazámban*), *A komikus eposz (A helység kalapácsa)*, *Családi és tájversek (Egy estém otthon, Az alföld)*, *Töredékek a válságkorszak versciklusaiból (Cipruslombok Etelke sirjéről, Szerelem gyöngyei, Felhők, Szabadság, szerelem)*, *Költői ábránd volt, mit eddig érzék...* (*Minek nevezzelek?*, itt közli Illyés Gyula: *Miért tanulunk meg betéve egy verset?* című írását a *Szeptember végén*ről és a költői kastély képét, ahol a *Szeptember végén* született), *Forradalmi eszmék – könyvek tolmácsolásában*

⁷ TULIT Ilona, *Magyar nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv a VIII. osztály számára*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2000.

⁸ ZALÁNY Virág, *Magyar nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv a VIII. osztály számára*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2000. (Tulit Ilona álnéven írt alternatív tankönyve)

⁹ AMBRUS Ágnes, BODÓ Anna, *Magyar nyelv és irodalom. Tankönyv a líceumok IX. osztálya számára*, Kolozsvár, Stúdium Könyvkiadó, 2006.

¹⁰ AMBRUS Ágnes, BODÓ Anna, *Magyar nyelv és irodalom Tankönyv a líceumok X. osztálya számára*, Kolozsvár, Stúdium Könyvkiadó, 2006.

¹¹ ORBÁN Gyöngyi, *Olvásokönyv a középiskolák 10. osztályának*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2004.

bizottság feladata volt, melynek tagjai között alig volt olyan, akinek tapasztalata lett volna a tantervírás területén – így azokra az egyetemi tanárookra hárult a munka javarésze, akik saját korábbi kutatásaik megvalósítását látták a tanterv megírásában.

A tanterv maga mindmáig vitathatatlan szakmai anyag, ami azonban olyannyira innovatív, hogy a magyartanárok nagy része az első években várakozással tele távolságtartással viszonyult hozzá. Csak az első kompetenciamérő vizsgák¹⁵ meglepetései mutattak rá a tanterv gyakorlatba helyezésének hiányosságaira: a magyartanárok legtöbb generációja egészen mást tanult az egyetemi képzés során, mint amit a tanterv elvár tőlük, sőt, a most végző generációk közül is csupán azok ismerhették meg a tanterv szemléletét egyetemi éveikben, akik a Babeş–Bolyai Tudományegyetem kolozsvári szakán végeztek, a másik három egyetem¹⁶ klasszikus nyelvi és irodalmi szemlélete gyakorlatilag szemben áll azzal, ami a fiatal kollégákat az iskolába érkeve várja. A tanterv bevezetését ugyan felvezette néhány, főképp nyelvelméleti kérdéseket tárgyaló előadás, megfelelő mennyiségű, mélységű, a napi gyakorlatra reflektáló továbbképzésre azonban nem volt lehetőség. A tankönyvírók közül is akadtak olyanok, akik jókora fenntartással s kellő óvatossággal szűrték be az új tanterv szemléletét munkájukba, ezeket a tankönyveket aztán az alternativitás jegyében úgyszintén jóváhagyatták, s éveken keresztül zajlott a propagandaháború az újkori ortológusok és neológusok között, melynek eredményéről mai napig nem tudunk hitelt érdemlően nyilatkozni. A vita hevében azonban, mely nemcsak szakmai körökben, hanem a sajtó nyilvánossága előtt s a közösségi oldalak felületein zajlott, egy igen érdekes jelenségre lehetünk figyelmesek: ez valószínűleg a térség egyetlen folklorizált tanterve, amit a magyartanárok többsége felületesen olvas, koncepciójában nem mindig ért, de a róla szóló vélekedéseket, szóbeszédet igen nagyra tartja. Így, ha a 2008 és 2017 között zajló tantervrevíziókat azzal foglalták össze, hogy most az V. osztályban van a *János vitéz*, most pedig a VI. osztályba került át, a 2017-es tantervvel kapcsolatos legkomolyabb

¹⁵ Romániában a 8. osztályosok ún. kompetenciamérésen vesznek részt (magyar, román és matematika tantárgyakból), amelynek eredménye alapján választhatnak elméleti középiskolát vagy szakképzést.

¹⁶ A Bukaresti Egyetem Hungarológia szakja, amely többnyire idegen nyelvként tanítja a magyart, a nagyváradi Partium Keresztény Egyetem magyar szakja és a Csíkszeredai Sapientia Világ- és összehasonlító irodalom szakja, mely szintén olyan diplomát ad, amellyel magyartanári állást lehet kapni a román oktatási rendszerben.

tartalmazzák. Az alternatív tankönyvben²¹ a *Befordúltam a konyhára* szerepel, a *Toldi* kapcsán pedig szó esik Arany és Petőfi levelezéséről, a két vers (*Arany Jánoshoz, Válasz Petőfinek*) említésével, és hivatkozás történik a tavaly olvasott (sic!) *János vitéz*-re. A *János vitéz* körüli pennaháborút nem teszi könnyebbé, hogy a kerettantervek többszöri módosítása miatt késnek a középiskolás tantervek, amelyek tisztáznák a tantervszerkesztőknek a szándékát a művel. Addig is, amíg az új, a korábbival nem azonos tantervszerkesztő bizottság dolgozik, a készülő tantervről rendelkezésünkre áll a BBTE tantervkoncepciója²², mely előrevetíti a középiskolás irodalomtanításnak nemcsak a tartalmát, de főképp az irodalomról való gondolkodását.

A VIII. osztályos kompetenciamérés alapkompenciákat mér, általában nem tartalmaz sem lírai, sem verses szövegeket. A szövegértésnek arra a szintjére, amely irodalmi kódok, szóképek értelmezését feltételezné az objektív mérhetőség igényével, a 14 éves generáció még nem érkezett meg. Az érettségi vizsgatételekben viszont gyakori szövegválasztás Petőfi egy-egy verse, a tétszerkezet értelmében ugyanis az I. feladat ismeretlen irodalmi (lírai) szöveg értelmezését várja el. A szövegválasztás igazodik a vizsgaprogramban²³ ajánlott szerzők listájához, és azoknak egy tanórán nem tanulmányozott, de műfaji, stílustörténeti, tematikus, esztétikai szempontból releváns szövegét kínálják értelmezésre. A reál szakosok, akik heti 3 órában tanulnak magyar nyelv és irodalmat, 5 kérdésre adott, 3-4 mondatos válaszokban írnak értelmezést, a humán szakosok, akik 4 órában tanulják a tantárgyat, 2 oldalnyi összefüggő műértelmezést alkotnak. A szövegalkotáson nagy hangsúly van a korábbi korszakokban előírányzott műértelmezésekkel szemben, és a gondolat szabadságának fokmérője is az, hogy a diák szabadon értelmezhet irodalmi műveket, és 12 év alatt kialakult az ehhez szükséges fogalmi nyelvezete is.

Legutóbb például a próbavizsga tételben Petőfi *Hazámban* című verséhez ajánlottuk a következő értelmezési szempontokat:

²¹ BARTALIS Boróka, KÖLLŐ Zsófia, OROSZ Annabella, PATAKI Enikő, SZÓCS Hedviga, TAMÁS Adél, *Magyar nyelv és Irodalom. VI. osztály*, Bukarest, EDP, 2018. (A tankönyvsorozat az V–VI. osztály számára lett csak engedélyeztetve.)

²² FÓRIS-FERENCZI Rita *Koncepció-javaslat a magyar nyelv és irodalom középiskolai tanításához*, Magiszter, 2020. tél = http://padi.psiedu.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/Magiszter-2020_2_125-162.pdf [2023. 09. 03.]

²³ 4800/31.VIII.2010 számú miniszteri rendelettel jóváhagyott *Érettségi vizsgaprogram magyar nyelv és irodalomból*.

1. Mi a vers témája? 2. Mi jellemző a költemény versbeszédére? 3. Hogyan teremt meg a vers a nagyvilág életiskolája és az otthon közötti ellentétet? 4. Hogyan értelmezhető a költemény záróképe: „édes szép hazám”? Fejtse ki a vers összefüggésében! 5. Milyen a vers hangulata?

Az érettségi vizsga szövegközpontú megközelítése nem feltételezi sem az életrajz, sem a költő életművének ismeretét, bár gyakran találkozunk olyan dolgozatokkal, amelyek azért mégis fontosnak tartják „bevezetni” az értelmezést néhány, a költő személyét méltató vagy az életrajzára hivatkozó megjegyzéssel. Ám mivel ezek a dolgozatelemek a javítókulcs szerint nem érnek pontot, a tendencia csökkenően van.

Annak ellenére azonban, hogy az érettségi vizsga célja a kompetenciamérés, mely kizárja a bemagolható értelmezések reprodukálását, az „esszégyűjtemény”-ekre, *Iránytűkre*²⁴ még mindig nagy igény van, s jó tanárnak sokak szemében az számít, aki készen adja az értelmezéseket, nem az, aki megtanítja a gyermeket irodalmi alkotásokról értéknnyelven beszélni. Ilyenformán a közbeszédben sokáig tartják még magukat a Petőfi személye körüli klisék, félreértések, legendák, s még mindig nem a versszöveg áll az érdeklődés középpontjában, holott erre a tanterv és a vizsgarendszer is bőven adna lehetőséget.

A Petőfi-évben, amikor a kvízről a félmaratonig minden a nemzet költőjéről szól, Petőfi-képünk egészen biztosan alakulni fog. De hogy ennek a változásnak a művészi alkotás egyfajta kortárs olvasata vagy a költő személye körüli nem kevés legenda továbbszövése teszi ki majd a meghatározó részét, azt érdemes volna további kutatások tárgyául választani.

²⁴ SZILÁGYI Éva, GÁL Gyöngyi, PUTOVITS Tünde, SEBESTYÉN Irma, *Iránytű. Segédkönyv érettségizőknek magyar irodalomból*, Székelyudvarhely, Kedvenc Kiadó, 2014.

SIMON SZABOLCS

Petőfi-szövegek, különös tekintettel a sároserperjesi hagyományra

Petőfi Eperjesen

Eperjest 1845-ben, felső-magyarországi utazása során ismerte meg a költő, s az *Úti jegyzetek*ben szeretettel írt róla. Ottani barátjának és költőtársának, Kerényi Frigyesnek a házában egy hónapot vendégeskedett. Akkortáiban Tompa Mihály is Eperjesen élt mint nevelő. A három költő között ekkor, 1845 áprilisában folyt le a híres költői verseny (*Az erdei lak*). A verseny feltételezett helyén ma is ott áll az emlékbobelisz. *Az erdei lak*on kívül még öt költeményt írt Petőfi Eperjesen, köztük a *Magyarországot*. Petőfi Sándornak a mai Szlovákia területének egyéb helyein való megfordulásairól elsősorban az *Úti levelekből*, továbbá mások emlékezéseiből és a Petőfi-versek keltezéseiből tudunk.¹

Az eperjesi evangélikus kollégium hagyománya – *Gymnasiologia*

A *Gymnasiologia* című kötet² Zeman László dolgozatait gyűjti egybe a „keleti végek” iskolatörténetére vonatkoztatva. Maga a kötet cím Johannes Rezik ismert oktatástörténeti művére utal. A szerző élményszerűen idézi fel az eperjesi evangélikus kollégiumot, amely szellemiségének sajátos jellemzője volt az etnikai és vallási tolerancia, valamint az, hogy főképpen a három együtt élő nemzetiség (a magyar, a német, a szlovák) fiait nevelkedtek benne, de kötődtek hozzá a rutének, sőt a délszlávok is. Mindez Zeman feldolgozásában nem mint elvont történeti tények és események

¹ Vö. CSANDA, 1981, 97, SÓTÉR, 1965, 753.

² ZEMAN, L. *Gymnasiologia. Az eperjesi Kollégium és áthagyományozódásai*, Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003.

Czabánra bízzák. Az egyébként szlovák származású Izak Caban (Czabán, Czabány, Zaban, Isaacus Zabanius) legjelentősebb műve az *Existencia atomorum*; Wittenbergben jelent meg 1667-ben. Zeman felhívja a figyelmet arra, hogy „[a] Bacont és Comeniust követő Bayerral és az atomok reális, fizikai létének tételét hirdető Czabánnal kapcsolatban Gömörly kiemeli, hogy »a két kiváló tudósnek a maga idejében nálunk páratlanul álló állásfoglalása olyan tudományos kérdésekben, amelyek külföldön is még teljesen újszerűek voltak – bizonyítja a kollégium szabad szellemét« [...] Épp ily nemű jellegével e filozófiai iskola a történelmi Magyarországon a szó legszorosabb értelmében páratlan»⁸.

Gömörly János alakjának és munkásságának bemutatásáról az iskola elődjeként számontartott „régí városi iskola” úgyszintén országos hírű rektorának, Gyalui Zsigmondnak a személyére tér át a feldolgozás, a Comenius Egyetem volt klasszika-filológia tanszékvezető professzorának, M. Okálnak a *Gyalui Torda Zsigmond élete és műve* című tanulmányát ismertetve és kiegészítve. Gyaluiról a múltban maga Gömörly is írt, és elfelejtett humanista szerzőnek nevezte; Okál a humanizmus legjelentősebb képviselőjének tüntette fel, annak Janus Pannonius és Zsámboky közötti szakaszában.

Az összefüggéseknek ilyen tágabb vázolásából fény derül arra, hogy a Zeman-kötet, illetve a Petőfi tanulmányt tartalmazó fejezete milyen történelmi és művelődéstörténeti kontextusba van beágyazva. Ezt jelenítik meg háttérként a kollégium főgimnáziuma további, immár 20. századi tanárainak portréi (Ludman Ottó, Wallentínyi Samu, Schöpflin Géza). A főgimnázium mellett szerveződött az eperjesi magyar cserkészcsapat, nyomban az első világháború után. Ennek tagja volt Maléter Pál is. A nevével feltüntetett fejezet Bornemisza István kötetében⁹ a közölt fényképekkel és a cserkészcsapat tagjainak megemlékezésével tartalmaz hozzájárulás szerzőnknek az itt bemutatott könyvbe belefoglalt összeállításához, amelynek címadásában az „élményszerű” explicit.

A *Könyvekről toldalékkal* című fejezet egyrészt kitekintés a holokauszt irodalmára, másrészt a kollégium zsidó származású tanárainak (hittanáraknak), érettségizettjeinek és diákjainak sorsára. Hogy nemcsak a regionális körülhatárolás határozza meg a szerző vizsgálati körét, az kitűnhet mind Sas Andornak, a pozsonyi magyar tanszék egykori vezetőjének,

⁸ *Uo.*, 16, 116.

⁹ *Három ország katonája*, Madách–Pozonium, 1998. Ismertetését lásd a *Könyvelző* (az Új Szó című napilap melléklete volt) egyik korábbi számában.

mind a dunaszerdahelyi zsidóság sorsát nyomon követő Engel Alfréd könyvének az ismertetéséből.

A szerző a mű összeállításában, megírásában alapvetően támaszkodott az *Új Világ* című eperjesi hetilapra (1919–1940). S amit rá vonatkozólag közöl, a lapnak tulajdonképpen első sajtótörténeti jellemzése, és mintegy felhívás bibliográfiájának „lényege szerinti” feldolgozására és közölt anyagának beépülésére (a cseh/szlovákiai magyar sajtó és irodalom-, sőt művelődéstörténetbe).

A kötet bepillantást enged – és ezt a rendkívül gazdag jegyzetanyag és bibliográfia megtámogatja – a város, a régió és Közép-Kelet-Európa kultúrtörténetébe. A kollégium jelentősége nyilatkozik meg abban, hogy szellemi hagyatékának feltárása, számbavétele Phare-programként vezetett (*Az Eperjesi Kollégium az európai gondolkodás fejlődésének összefüggéseiben*). A többi, eddig megjelent szlovák nyelvű kiadvány mellett e munka egyik első eredményeként jelent meg a *Filozófia I.* kötet, amelynek egyik kitüntetett címzettje Mészáros András professzor is. Mészáros már 1967-ben ugyanis feldolgozta az eperjesi filozófiai iskola magyar nyelvű műveit, természetesen az akkor még csak latin nyelven létező Greguss-féle *Compendium Aestheticae*-t is. Az ezredforduló után megjelent *A felső-magyarországi iskolai filozófia lexikona* (Kalligram, Pozsony, 2003) című műve nyújt e vonatkozásban kellő tájékozódást.¹⁰

Zeman könyvének éppen az volt a célja, hogy megfelelő betekintést biztosítson, és kitekintést tegyen lehetővé az egykor „háromnyelvű város” és kollégiumának létre és európai szintű összefüggéseire. Ennek a célkitűzésnek nyilvánvalóan eleget is tesz, mégpedig az egyes fejezetekben más-más aránnyal kapcsolva be az élményszerűt és nem kevésbé a mindmáig ható és a mai részvétel tényezőit.

Vallentínyi Samu irodalmi (-tanári) hagyatéka

„A költőket Te úgy mutattad nekünk, / Hogy előttünk állt lelkük és a testük” – írja Sebesi Ernő: *Tanár úr!* című versében, s ugyancsak az ő tollából olvashatjuk, miszerint „Nem túlzás, amikor azt mondom: nem egyszer gondoltunk arra, hogy dr. Wallentínyi Samu kedvéért még az osztályismétlés

¹⁰ Vö. még Mészáros, A. *Az eperjesi filozófusok a magyarországi szemiotika történetében* = VOIGT, V., BALÁZS, G. (szerk.) 1998, *A magyar jelrendszerek évszázadai*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 67–80.

kellemetlen kockázatát is vállaltuk volna, csak azért, hogy a magyar irodalom magyarázatát mindig Tőle hallgathassuk”.¹¹

Vallentínyi Samu (Győry Dezső nagybátyja) evangélikus papi családban született (Egyházasdengeleg [Nógrád m.], 1875); a selmecbányai líceum növendéke volt, majd a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán magyar–latin szakos tanári oklevelet szerzett és doktorált. 1900-tól viszonylag korai haláláig (1930) az eperjesi kollégiumi főgimnázium tanára. Nem térve ki most sokrétű közéleti tevékenységére és tisztségviseléseire – például a gimnáziumi magyar cserkészcsapatnak is alapítója volt, témánkra vonatkozólag kell szólnunk arról, hogy az országos hírű Széchenyi-kör utolsó és legendás titkára, akinek a Körben és a város kulturális rendezvényei alkalmával elhangzott és a fentebb idézett kötetben megőrzött irodalmi előadásai a visszaemlékezések és a kritikai visszhang méltánylása szerint is utánozhatatlan módon mélyítették tanítványainak, hallgatóságának irodalom iránti vonzalmát és értéktudatát.

Amikor a Petőfi-centenárium megünneplésekor az eperjesi ev. nőegylet ifjúsági csoportja irodalmi estélyt rendezett (1923. március 11-én és 12-én), Wallentínyi Samut kérték fel előadónak, aki természetszerűleg helyezte eszme-futtatása tengelyébe a költő életrajzát,⁴ hisz tudván tudjuk: épp Petőfinél esik egymáshoz közel az élethelyzetek által fölvetettnék és a lírai válasznak a „státusa”. Az életmű ez esetben fokozottabb mértékben igényli az alkotó személyiségének, lírája közvetlenségének megismerését, ahogy azt Illyés *Petőfjében* is a költő sorsának alakulása és verseinek kölcsönösségében követhetjük. A tényt kiemeli az *Új Világ* című hetilap tudósítása (V, 12, 3 [1923. március 18.]), egyúttal megjegyezve, hogy „Petőfi ünnepélyes fejlődésrajzát dr. Walentínyi Samu előadásában egy végtelenül mély esztétikai fejtegetés fejezte be”, amihez hozzátehetjük: a pusztán életrajzinak vagy lélektaninak a meghaladása ismételten előtűnik. Az előbbieket ilyen értelmű utalását pedig megtoldhatjuk e helyütt még egy hivatkozással – Ervin Lazar szlovák irodalomtörténész meglátásával –, miszerint Walentínyi érdeklődése irodalomesztétikai; az irodalmi művet esztétikai és lélektani szempontból vizsgálja, és az irodalomtörténeti tényekre csak annyiban támaszkodik, amennyiben ez szükséges. Figyelmét nem kerüli el a szerző nyelvezetének esztétikuma sem.¹²

¹¹ Dr. Wallentínyi Samu emlékezete, sajtó alá rendezte SEBESI Ernő, Minerva, Prešov–Eperjes, 1933, 20, 6.

¹² LAZAR, E., *Vedecká činnost na prešovskom kolégium = Prešovské Kolégium v slovenkých dejinách*, Zost. I. Sedlák, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1967, 213–214.

Petrovitz Márton és János valószínűleg szerb vidékről került a császár és király csapataival a Mátyusföldre. 1667-ben katonai érdemeik jutalmául nemesi armálist kaptak¹⁴.

Petőfi életének tárgyalásával kapcsolatban többször is hivatkozik a tankönyv az *Úti jegyzetekre*. Ennek alapján követhetjük nyomon a költő sorsának alakulását 1844-től kezdődően. Az élettörténet bemutatása az otthonához, szüleihez való kötődését tükröző verseinek bemutatásával kezdődik, az *Egy estém otthon* című verssel mint „a derűnek az első igazi remekművével”¹⁵. Igaz, az életmű további tárgyalása vissza-visszatekint a korábbi időkre is, például 1842-re, Petőfi első verse, *A borzó* megjelenésének idejére, s ezzel kapcsolatban említi meg, hogy a költő ekkortájt látogat először Pozsonyba (*Bucsná*). Továbbá megemlíti, hogy a költő Pozsonyban munkát kap, az *Országgyűlési Tudósítások* másolását, illetve, ott született a *Távolból* című költeménye.¹⁶

A „*Haza csak ott van, hol jog is van*” című fejezetben szól a tankönyv Petőfi felvidéki utazásáról. Ezzel kapcsolatban említi a költői versenyt is¹⁷, amelynek eredménye *Az erdei lak* című vers. A tények említésén kívül azonban ezzel kapcsolatban egyébről nincs szó; az említett költeményt sem méltatja a tankönyv.

Petőfi életművének jelentősége

Közhelyszámba megy, hogy Petőfit joggal tarthatja az irodalomtudomány világirodalmi jelentőségű költőnek. Miért, milyen alapon tartjuk őt számon a világirodalom legnagyobb lírikusai között? Ahogy arra Rudolf Chmel rámutat, Petőfi munkásságának belső értékei miatt vált világhíressé.¹⁸ Műveit több mint ötven nyelvre fordították le. A magyar irodalomtörténész – Hugo Meltzl – már 1878-ban Goethe mellett „a század legnagyobb lírikusának” nevezte. A magyar irodalomtudomány valójában talán senkinek nem szentelt akkora figyelmet, mint Petőfinak. A harmincas évek közepén Illyés Gyula esszémonográfiájában részben összefoglalta ennek eredményeit. De mindez még nem belső ok, hanem

¹⁴ KULCSÁRNÉ SZ. Zsuzsanna – KULCSÁR Mónika 1997: 135.

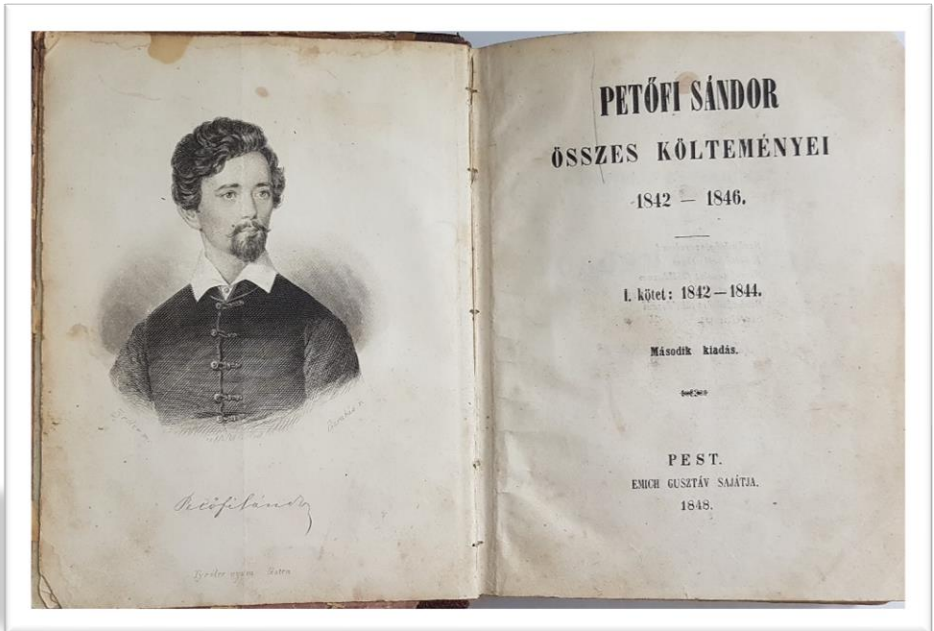
¹⁵ *I. m.*, 136.

¹⁶ *I. m.*, 137.

¹⁷ *I. m.*, 144.

¹⁸ Vö. CHMEL, 1990, 425.

külső. A pálya belső értékét vélhetően az adja, hogy költőnk üstökös volt. Alkotó időszakának öt-hat évébe olyan rendkívüli feszültség, izzás kondenzálódott, amely sok más alkotó pályájában csak hosszú évtizedekbe sűrűsödik bele.

*Ezt a könyvet akár még Petőfi Sándor is a kezében foghatta...
Összes költeményeinek egykorú kiadása 1848-ból*

TÖRÖK LÁSZLÓ DAFTI

Formál vagy informál?

Szubjektív tűnődések a Petőfi-kultuszról és a memoriterek hasznosságáról

Tűnődéseim leendő ívét két pillér fogja tartani, összekötni. Gondolkodók, írástudók, teoretikusok válogatott mondatai és a tanári pályán eltöltött három és fél évtized gyakorlati, hétköznapi vagy éppen ünnepi példái.

Az alcím jelezte sorrendben kívánok szólni az adott témákról, de – mint talán érzékelhető lesz – bizonyos értelemben összefügg kultusz és memoriter kérdése, számomra legalábbis vannak közös alapok.

Rögtön az első: az eseménnyel való *találkozás* minősége. Csupán hűvös, tárgyilagos, kicsit penzumszerű a kultusszal és/vagy a megtanulandó szöveggel való találkozás vagy a mélyebb megérintettség, az intellektuális-érzelmi bevonódás, azonosulás, netán megrendülés a cél. Szabó Lőrinc így ír a megismerési vagy azonosulási céllal történő olvasásról:

„Kíváncsiságom, úgy látszik, határtalan: igyekszem megismerni; határtalan az élvezetvágyam is: a szellemi közlések tartalma vagy formája legjobb gyönyörűségeim közé tartozik. [...] Vannak az írásnak területei, amelyeken »teljes« tájékozódásra törekedtem. Például a világlíra számomra megközelíthető részletét tisztán *megismerési céllal* [kiem. T. L.] is olvastam. [...] Mindig rendkívüli szubjektivitással olvastam. Nem az összeválogatásban, hanem az *odaadásban* [kiem. T. L.] voltam szubjektív. [...] Effajta érdeklődésem természetesen mindig csak egy csodálkozni szerető és tudó, tájékozódást kereső és tanulékony lírikus érdeklődése maradhatott”.¹

Ha az utolsó mondat „lírikus” szavát behelyettesítjük a „diák” szóra, azt hiszem, annak a vágyott állapotnak a kvintesszenciáját kapjuk, amelyre tanórákat, projekteket, nagy versmondásokat, kultuszhoz kapcsolódó ünnepeket bátran lehet(ne) építeni. Ha egy kultuszhoz köthető esemény vagy egy kötelező vers „felmondása” csak „vak ünnep”, melyre „[c]sak

¹ SZABÓ LŐRINC, *Könyvek és emberek az életemben* = Uő, *Könyvek és emberek az életemben, prózai írások*, Magvető, Budapest, 1984, 594–597.

a vak Megszokás, a süket Hivatal hozza koszorúit”², vagy ügyes-üres memóriagimnasztika, akkor messze vagyunk attól a találkozástól, amelyet mind a kultusz, mind a memoriter-mondás lényegi pontjának érzek.

A többedik alkalommal használt ’találkozás’ szó hangsúlyozására hadd idézzem a magyar drámapedagógia meghatározó, iskolateremtő alakjának, a Prima-díjas Gabnai Katalinnak idevágó, ars poetica-szerű gondolatát:

„Számomra soha nem egy technika vagy egy drámaforma tökéletes kivitelezése volt a fontos, hanem az *élő emberi pillanat*, a jelen idejű találkozás létrehozása és teljes megélése. [...] hogy egy mű ürügyén, játékos elemzése során megértessünk és megéreztesünk valamit a világból s az élő emberi közösség semmihez sem hasonlítható jelenségeiből.”³

Szívem és szándékaim szerint ez az egyik legszebb cél: annak a beteljesülésén, véghezvitelén dolgozni, bábáskodni tanárként, költészet napi dramatikus játék megtervezőjeként, levezetőjeként, amiről Kosztolányi Dezső sokat idézett szavai szólnak: „A vers néma. Adj neki hangot. A vers a könyvben halott. Keltsd életre. Mi a szavalás? A vers föltámasztása papírsírából”⁴.

Túlzott (ön)elvárás, már-már hübrisz-e annak az újra-újraeledő akarása, hogy egy-egy vers életre keltése, egy-egy költőhöz köthető kultikus esemény – performansz, dramatikus játék, emlékműsor – a hétköznapi ellenfényt jelentő ünneppé váljon? Az új NAT-kánon száműzöttjeinek egyike, Esterházy Péter így ír az ünnepről:

„Az ünneptől főként azt várnánk, hogy legyen végre valami, ne tőlünk függjön, ne a jókedvünknek, szerencsénknek legyen kiszolgáltatva, hanem legyen, mint a természet. Mint a napsütés. Mi meg ülnénk a kerti fehér karosszékben s arcunkat a fénybe tartjuk. Ez volna az ünnep. Jön, amikor ideje van, harmónia és jóság nő a nyomában, és nemcsak jobbá változunk, de a másik jóságára is rálátunk, és nem azért, hogy evvel a sajátunkat dokumentáljuk”⁵.

² BABITS Mihály, *Petőfi koszorúi* = <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00329/09944.htm> [2023. 08. 17.]

³ GABNAI Katalin, *Drámajátékok – Bevezetés a drámapedagógiába*, Bp., Helikon, 1999, 12.

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Abécé a hangról és a szavalásról* = Uő, *Nyelv és lélek*, vál. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1990, 495.

⁵ ESTERHÁZY Péter, *Az ünnepről – bekezdések* = Uő., *A kitömött hattyú*, Magvető, Budapest, 1988, 261.

Számomra ismét az utolsó mondat hordozza legrelevánsabban a tűnődésemhez kapcsolható tartalmat. „Jön, amikor ideje van.” Ünneprontó, ritusromboló, önkényes naptárátírások mondanak ellent a bibliai Prédikátort idéző szikár elrendeltségnek. Holnap máshova megy a polgármester; ha ma „ünneplünk”, még hosszabb lesz a hétvége; és még néhány hivatkozás, amely kimozdítja szakrális helyéről az ünnepet, s talpramagyarozunk március 13-án, vagy tiszta szívvel ünnepeljük József Attila születésnapját április 8-án.

„Jobbá változunk, de a másik jóságára is rálátunk.” A képernyőhaza nyomasztó, mézesmázás, ünnepi marcipán-fogadkozásai, üresen kongó szólamai söprik félre e józan mondatokat. Más regiszterben is megszólal a kétely: „Valahol mélyen, ahol a szavak elfogynak. / Szabadok vagyunk. De nem lettünk jobbak”⁶ – énekelte a magyar blues kultikus figurája, Hobo, nem sokkal a rendszerváltás után.

„...a másik jóságára is rálátunk, és nem azért, hogy evvel a sajátunkat dokumentáljuk.” Ha lesznek kritikai megjegyzéseim – lesznek – a kultusszal, Petőfi-kultusszal kapcsolatban, akkor az egyik legfőbb, leginkább általánosítható tapasztalatom az idézetzáró mondatrészletben implicite megbúvó, fejedelmi többszben megfogalmazott önirónia. Tanári pályám eddigi 35 éve során többször lohadt le ünnepre hangolódó kedvem, lapadt le a készülődés lángja, amikor azt vettem észre, hogy a konferenciára, találkozóra, műsorra, kiadványra, emlékkiállításra stb. készülő felkért vagy még inkább önjelölt előadó vagy koordinátor személyes ambíciói, státuszvágya, rögzült nézeteinek merev, kizárólagos és kompetitív képvisellete, a 15 perces hírnévtől való elbódulása fontosabbá válik az ünnepelelt költő valódiságának, felettünk valóságának, eszmei örökségének felmutatásánál. Az ünneplő fontosabbá teszi magát az ünnepelelnél, a hagyományőrző magát a hagyománynál. Erről egy – a 2014-es magyar közéletet jellemző – írásában ezt mondja Esterházy: „...a hagyományom nem egyenlő velem, én az a munka vagyok, amit ezzel a hagyománnyal elvégzek”⁷.

Találkozás, ünnep, elrendelt idő, jobbá válás, hagyomány. Mielőtt a szabadszállási és a szalkszentmártoni általános iskola Petőfi-kultuszáról villantanék fel néhány képet, még egy – nekem alapfogalmat, kiindulópontot jelentő – állapotról kell szólnom. A hiányról. Negyven évvel

⁶ FÖLDES László Hobo, *Nem lettünk jobbak* = https://m.zeneszoveg.hu/m_dal-szoveg/8806/hobo-blues-band/nem-lettunk-jobbak-zeneszoveg.html [2023. 08. 17.]

⁷ ESTERHÁZY Péter, *A vereség* = https://hvg.hu/360/20160714_Esterhazy-Peter_A_vereseg [2023. 08. 17.]

ezelőtt, az akkori Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola klubjában, majd a városi képtárban is, költészet napi műsor szereplője voltam. Ma is él bennem a felvállalható pátoossal elmondott nyitó vers első versszaka: „Az örök hiány köszörűjén / tündökletesre élezett pengét / csokolják meg a hűségesek. / Műben az embert megünnepeljük”⁸.

Egy SZFE-s, dokumentumfilm szakos hallgató – Kis-Tóth Zalán – vizsgafilmje Petőfi kapcsán a több évtizede kavargó szülőhelyvitát járja körül. A kisfilm egyik megszólítottjaként a következőket mondtam: „Születik bennünk, újjáéled bennünk egy Petőfi-alakú hiány, amelyet csak Petőfi-versekben megnyilvánuló gondolatai, érzelmei, indulatai tölthetnek be? Ez nem lokális, ez összmagyar, globális érték és lehetőség, hogy Petőfi bennünk megszülessen és mindig újjászülessen”⁹. Akkor – emlékezeti homály miatt – nem hivatkoztam a gondolat forrására, most illő, hogy megtegyem: „És ne feledjük, ahogy a költő mondja. Isten hiánya Isten alakú, az apa hiánya apa alakú – a nyakkendő hiánya is nyakkendő alakú, csak nem szorít annyira”¹⁰.

Mit mond az etimológiai szótár a kultusz szó eredetéről, jelentéséről? „lat. *cultus* ’valaminek a (meg)művelése, ápolása; tisztelet, imádat valami iránt’ a latin *colere* ’művel, gondoz valamit, tisztelettel van valami iránt’ származéka”¹¹. „Kultuszápolás”, habzik fel sokszor a tautológia a hagyománnyal elvégezendő szerves és hiteles munka helyett kötelesség-parancsokat osztogató szónokok beszédében. Íme egy előszórészlet: „Mi szabadszállásiak mindig is büszkék voltunk arra, hogy Petőfi Sándornak szabadszállási kötődése van, és településünk megérdemelten is a Petőfi-emlékhelyek közé tartozik mind a mai napig. [...] Nekünk szabadszállásiaknak kötelességünk (sic!) ezeket a hagyományokat ismernünk és továbbadnunk”¹². Rendben is lennénk. Informál és formál bennünket a szabadszállási (és persze a szalki stb.) Petőfi-hagyomány. Csak az a két fránya szó ne lenne ott! Büszkeség és kötelesség.

⁸ NAGY László, *Az örök hiány köszörűjén – József Attila 50. születésnapjára* = https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/NAGY/nagy00001_kv.html [2023. 08. 17.]

⁹ „Itt születtem én, ezen a tájon...”, rend. KIS-TÓTH Zalán = <https://www.youtube.com/watch?v=WYtxYTxpVBA> [2023. 08.17.]

¹⁰ ESTERHÁZY Péter, *A szavak csodálatos életéből* = https://konyvesmagazin.hu/beleolvaso/esterhazy_peter_a_szavak_csodálatos_eletebol_beleolvaso.html [2023. 08. 17.]

¹¹ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, II. kötet*, főszerk. BENKŐ Loránd, Bp., Akadémiai Kiadó, 1970, 666.

¹² TÓTH Sándor, *Petőfi születési helyéről*, Szabadszállás, Petőfi Baráti Kör, 2007, 5.

Ellenérzésem okát – az alcímben jelzett szubjektivitás mellett – azt hiszem, a pozícióban kellene keresni, amelyben kultuszéltető, versmegszerettető motivációimat világra kell hoznom. Ez az iskola, a tanterem „kinek kaloda, kinek fészek” (lásd Winkler Márta¹³) dimenziója. Terjedelmi okokból és szerkesztői útmutatás nyomán a települések (Szabadszállás és Szalkszentmárton) Petőfi-kultuszának bemutatására nem vállalkozik ez az írás. A fellelhető és alapos munkák sokaságából itt hármat ajánlanék. Tóth Sándor¹⁴ szabadszállási helytörténész országosan is ismert, elismert dokumentumgyűjteményét; a szalkszentmártoni múzeum legendás alapítójának és igazgatójának, Majsai Károlynak¹⁵ kismonográfiáját; illetve a Petőfi rokonok családfakutatásából könyvet, filmet készítő Borzák Tibor¹⁶ újságíró könyvét. A települési, lokálpatrióta érzelmek – és egyéb hatások – alapján létrejövő Petőfi-kultusszal tehát – bár lennének bekezdéseim – most nem foglalkozom. A magyar-, illetve drámatanár nézőpontja váltja ki belőlem a fenntartást az említett szavak kapcsán.

Gigaplakátokról, fizetett hirdetésekben harsog hatalmi jelszóként a büszkeség szó. Pólókon, kommentekben jelenik meg olyan adottságokhoz kapcsolva, amelyek eredendően, születéstől – és nem (!) teljesítménytől, minőségi tettektől – adódóan léteznek. A kötelezettség, kötelező szó pedig elég könnyen hoz létre egy kollektív elutasítást a „kalodában” 8–12 évet eltöltöttek körében. A nemzetközi drámapedagógia egyik legnagyobb tekintélye, Dorothy Heathcote, egy interjúbán így sűrítette mérföldkőszerű definícióba a (dráma)tanár mibenlétét: „A tanár az, aki tanulási helyzeteket teremt”¹⁷. Egy magyarországi kurzusa idején adott másik interjúbán elmondott gondolatai pedig csak tovább ösztönöztek a versekkel (élet)művekkkel való találkozások további mélyítésére: „...abban biztos vagyok, hogy amikor *megérint* [kiem. T. L.] minket egy irodalmi mű, egy festmény, *egy vers* [kiem. T. L.], valakinek a színpadi játéka, akkor kiterjesztjük a tudásunkat arról, hogy *mit jelent embernek lenni*. [kiem. T. L.] Növelhetjük az empátiánkat és megérthetjük a feltárolt lehetőségeket.

¹³ WINKLER Márta, *Kinek kaloda, kinek fészek*, Bp., Hunga-Print, 1993.

¹⁴ TÓTH Sándor, *Petőfi és szülei Szabadszálláson*, Szabadszállás Nagyközség Önkormányzata, Szabadszállás, 1994.

¹⁵ MAJSAI Károly, *Petőfi Sándor és szülei a Szalkszentmártoni nagyvendégfogadóban, 1845–1846*. Szalkszentmárton, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezet, 1996.

¹⁶ BORZÁK Tibor, *Rokonok, Petőfi*, Kecskemét, BT-PRESS-BT, 2016.

¹⁷ GAVIN BOLTON, *Beszélgetések Dorothy Heathcote-tal*. Drámapedagógiai Magazin, 2001, különszám, 5–9.

ahol – az évtizedek során a szabadszállásokban paradox büntudatot létrehozó – emlékezetes követválasztási kudarc történt; a Petőfi nevét viselő közintézmények; Prielle Kornélia sírja a temetőben; a Tájház és a Helytörténeti gyűjtemény; a Csintovai csárda romjai a város külterületén; vagy – József Attila kapcsán – az országosan is ismert Dörmögő-ház; illetve József Attila nagyszüleinek sírja a temetőben. Ennyit – nem keveset! – kínál tehát egy, a várost végigjáró szabadszállási séta. De – hogy jelenlegi munkahelyem, Szalkszentmárton, kínálatára ugorjak – aki járt már a Petőfi Sándor Emlékmúzeum ereklyéket őrző szobáiban, füstös konyhájában, ivójában, pincéjében, egyedülálló kocsiszínében, az tudja, érzi, hogy ez az emlékhely is komoly inspirációja a Petőfi-kultusz volt és leendő eseményeinek. Talán bizonyító erővel is bír a Petőfi-bicentenáriumi során a Kecskeméti Televízió által készített sorozat két epizódja. Jó szívvel ajánlom megtekintésüket! Mind a Szabadszállásról¹⁹, mind a Szalkszentmártonról²⁰ készült részt.

A Petőfi szülőknek szabadszállási háza helyén álló emlékmű

A kiemelt emlékhelyek Szabadszállás különböző, egymástól távol eső pontjain vannak. Remek lehetőséget kínálnak az osztályok irodalmi barangolására. Itt kapcsolódunk a megkonstruált hiány dramaturgiai mozzanatához, a közös játék tétjéhez: megszüntetni a hiányt, helyrebillenteni a kizökent időt, kiegyenesíteni a „világ meggörbült gyémánttengelyét”. Például megkeresni, megszerzeni az áprilisi, szeszélyes szél által szétfújt virágszirmokat egy-egy állomáson Petőfihez vagy általában a költészethez kapcsolódó játékos feladatok megoldásával, s Boróka asszony

¹⁹ *Petőfi sorozat* „Ej, mi a kő!” 3. rész – *Petőfi otthona* (Szabadszállás) = <https://www.youtube.com/watch?v=XCjUDJ2Oh-0> (Letöltés ideje: 2023. 08.17.)

²⁰ *Petőfi sorozat* „Ej, mi a kő!” 6. rész – *Felbőke* (Szalkszentmárton) = <https://www.youtube.com/watch?v=2FnKi9Oe2UM> (Letöltés ideje: 2023. 08.17.)

pendelyébe visszahordani. Minden virágszirmon egy-egy szó, így estére ott van az aulában az embernagyságú báb mögött Kiss Anna *Fűszedő* című verse. Vagy tárgyinstallációkhoz megtalálni az odaillő versidézetet, s a helyes párosításokkal kiegyenesíteni a gyémánttengelyt. Vagy – s ez már szalkszentmártoni példa – az artézi kútról hozott pohárnyi vízzel megöntözni az előző évben osztályonként elültetett nyírfák gyökerét egy versekkel, dalokkal ékesített közös szertartásjáték keretében; vagy a kommunikációképtelenség közegeiben, mintegy ellenerőként, összepárosított Petőfi-sorok dialógusával találni egymásra. A több év alatt formálódott, s mindig újabb mozzanatokkal gazdagodó s a Petőfi kultuszt is gazdagító költészetnap együttlétek, szertartásjátékok teljességre törekvő ismertetésére itt nincs mód, de az érdeklődő olvasó egy mestertanári vállalás során létrejött weboldalon²¹ megtalálhatja a képekkel illusztrált, közel 20 oldalas ismertetőt.

A Petőfi-kultusz további lehetőségeinek gondolok több egyéb – már megélt és a jövőben is tervezett –, ideális esetben ünnepé nemesedő eseményt, alkalmat. Amíg létezett a szabadszállási Lajtorja gyermekszínházcsoport, többször is Petőfi-klasszikust állítottunk színpadra (*A helység kalapácsát*, a *János vitézt*). Egy érdekes, beszédes reakciót hadd emlések meg. Amikor egy olyan színháték (Debreceznit Tibor: *A kiválasztott*) adaptációját adtuk elő, amely a költő születését – útközben, csárdában – szinte betlehemi kulisszák közé helyezi, megtörve az ortodox szabadszállási szájhagyományt, többen sértődötten vonultak ki a színházteremből. A Petőfi 200' kapcsán eseményekben dús tanévek szolgálták a kultusz éltetését. A PIM Petőfi-buszán vagy a helyi könyvtárban eltöltött rendhagyó irodalomórak a megyei Prima-díjas Juhász István tanár úr, vagy Tóth Péter Lóránt versvándor közreműködésével; kisfilm elkészítése a kis-kunfélegyházi Móra Ferenc Köz művelődési Egyesület *A mi Petőfink* című pályázatára, ahol a szalkszentmártoni iskola II. helyezést ért el. A kisfilmek

Emléktábla a szabadszállási volt leányiskola falán

²¹ TÖRÖK László Dafti, *Gyémánttengely – költészet napja, kicsit másképpen* = <https://dafti-drama.webnode.hu/szerkesztett-musorok/> [2023. 08.17.]

az egyesület honlapján megtekinthetők!²² Dramatikus Petőfi-vers irodalomórák az emlékmúzeumban, kihasználva a hely és a korhű tárgyak kínálta élménypedagógiai lehetőségeket. 2022 októberében egy *Petőfi-kultusz egykor és ma* című konferencia előadója is voltam Kiskunfélegyházán. Választott címem – azt hiszem – önmagáért beszél, és keretezi eddigi gondolatkísérletemet: „Kötelesség vagy lehetőség?”

A kultusz kapcsán leírtakat most keretezze és zárja a közelmúlt egyik legmegosztóbb irodalomtörténeti munkájának egy bizonyára szintén megosztó, de továbbgondolásra, a Petőfi-kultusz fénytöréseinek további vizsgálatára készítő rebellis szöveg Háy Jánostól:

„...írtódom a kultuszoktól. A kultusz nem más, mint az eleven mű temetője. Ha meg akarsz halni mint alkotó, legyen belőled kultusz, tananyag, érettségi tétel. Nem akarom elfogadni, hogy az ikonná válás képes agyonnyomni a művet, s netalán anélkül működni. De hozzányúlok, mondom, s nézem mégis ijedten ezt az alkotót, egyet azok közül, akik magyarul írtak, aki mégis egyedüli volt, mert megszerezte magának az egyedüliség rangját. A költő. Az ősminta.”²³

Vajon hány sort, hány teljes verset tudunk az egyedüliség rangját megszerző Petőfi Sándortól, az ősmintától? S ha tudjuk, honnan, miért? Megfelelési kényszerből? Egy jó – esetleg átlagot javító – érdemjegyért? Kötelességből? Vagy belső készletéből, szellemi éhségből, műveltségigényből, a mentális funkcióinkat edző transzferhatás miatt? Egy középiskolásoknak szánt, múlt századi gyűjtemény szerkesztői így fogalmaznak: „A *Memoriterek könyve* [...] olyan műveket, műrészleteket tartalmaz, amelyek alakították, formálták világról alkotott véleményünket, biztosították az európai kultúra egységét, s amelyek ismerete nemzedékek sorsát kötötte össze”²⁴. Egy klasszikus és kortárs verseket egymáshoz rendelő antológia szerkesztője Szerb Antalt is megidézi ironikusan kezdődő szövegében:

„Mi értelme elolvasni réges-régi verseket, amikből egy kukkot sem ért az ember? Nyilvánvalóan: semmi. Nem véletlen, hogy ilyen botorságot csak fenyegető kényszer hatása alatt cselekszünk, az iskolában, ahol memoriter [kiem. T. L.], dolgozat, felelés lebeg Damoklész kardjaként a fejünk felett. De mi is az

²² Lásd = <http://www.morafke.hu/letoltheto-dokumentumok> [2023. 08.17.]

²³ HÁY János, *A lángoló oszlop (Petőfi Sándor) Uő, Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – Újraélesztő könyv*, Bp., Európa, 2019, 98.

²⁴ OSZTOVITS Szabolcs – TURCSÁNYI Márta, *Memoriterek könyve*, Bp., Helikon, 1997, 5.

a Damoklész-kardja ...na, éppen ez az! Nem tudjuk, és mégis tudjuk. Része a szókészletünknek, a közös kultúrkinccsünknek. [...] »Az iskolai irodalomtanítás rendkívüli haszna, hogy bizonyos közös szellemi alapot ad minden magyarnak; a legkülönbözőbb pártállású emberek olvasták a Toldit«, ahogy Szerb Antal írja. Ezt a közös szellemi alapot hívjuk mindközönségesen műveltségnek [...], azt a kulturális közösséget, aminek részei vagyunk, az ilyen közös (virtuális) élmények, hivatkozási alapok tartják össze.»²⁵

A világ értékvesztéseiről, zsákutcáiról író sztárfilozófus pedig legújabb könyvében a memoritereket is védelmébe veszi egy tágabb gondolatmenete során: „Ma az ismétlés olyan formáit, mint a memoriter, arra hivatkozva gáncsolják, hogy elnyomja a kreativitást, az innovációt. A memoriter franciául *apprendre par coeur*. Eszerint csak az ismétlés képes elérni a szívet. A figyelemösszpontosítás fokozódó zavarára való tekintettel nemrég egy új iskolai tantárgy, a »ritustan« bevezetését javasolták, a rituális ismétlés mint kulturális technika gyakorlása céljából. Az ismétlés stabilizálja és elmélyíti a figyelmet»²⁶.

Mielőtt végleg szétfeszíteném tűnődéseim terjedelemi korlátait, s néhány egyéni tapasztalatomra térnék, hadd ajánljak egyet a lehetséges sok, témába illő, tanulmányértékű szöveg közül. A Tanuláskiadásdiagnosztika fejlesztőpedagógusa, szakgimnáziumi, gimnáziumi magyartanárok, pszichológus járják körül mély empátiával, alapos szakmaisággal a memoriterjelenséget, a cikk címéből is kiolvasható pozitív kicsengéssel.²⁷

Az idézett és hivatkozott gondolatok, meglátások emelkedettségével, lényeges közös nevezőivel mélyen egyetértek. Mégis – ha tűnődéseim záráskordjaként – az utóbbi 10-15 év tendenciaszerű, szubjektív (!), általános iskolai tapasztalatait kell megfogalmaznom, talán ünneprontó illetlenséggel lesz pesszimista a befejezés. Bízva és reménykedve kollégáim derűlátóbb diagnózisában.

Nemzedékeket összekötő közös nyelvi kód, műveltséganyag? Korlátozott nyelvi kódok, ordítóan deficitese családi kommunikáció, a közösen mormolt versrészletek helyett magamfajta boomert eljlesztő TikTok-szósörnyek. A világról alkotott véleményünk vers-köntöse? Némaság vagy

²⁵ GYŐRI Hanna (vál., szerk.), *Visztek egy szívet – Egymásra felelő versek*, Tilos az Á Könyvek, 2023, 4–5.

²⁶ Byung-Chul HAN, *A ritus eltűnése*, ford. CSORDÁS Gábor, Typotex, 2023, 17–18.

²⁷ lásd = https://wmn.hu/wmn-life/59901-sokkal-tobb-haszna-van-kivulrol-fujni-a-walesi-bardokat-mint-hinned?fbclid=IwAR3qh6IC4IY4QShuKlJpO5iinln-6E_HHylg3qxjiszjSrcfhw_tdTYAuV8 [2023. 08.17.]

szegényes egyenruhá- és divatszavak. A *Toldi* adta közös szellemi alapok? Szóvaktság, „vers-süketség”²⁸ (Török Gábor beszédes, múlt évszázadi hapax legomenonja), megértés nélküli hadarások. Műveltségigény? Szegregált hozzájárás, rosszabb esetben műveltség- és művészetellenesség. A figyelemösszpontosítás fokozódó zavarában a figyelmet stabilizáló és elmélyítő memoriter? A lejtőn lefelé haladó generációs összkép. 15-20 évvel ezelőtt magától értetődő volt például a teljes *A walesi bárdok*, *Családi kör* beemelése. Ma alig bevallható mennyiségű versszak memorizálásától is őszinte megrettenés ül az arcokra. Az SNI-s, BTMN-es tanulókat – de olykor a többieket is – ppt-képsorral kell segíteni a felidőzésben, s a szűk órakeret terhére mnemotechnikai gyakorlatokat beiktatni. Átélt, értelmező, elemzéssel felérő interpretálás alig akad. A tanári, rendezői instrukcióra történő játékos újramondatás – pedig az ötös már garantálva – pedig pánikot szül.

De – mindezek, s a jelenkor terhei ellenére –, a formáló energiák reményében még(is) mormogom magamban Nagy László gyönyörű invokációját: „Segíts, hogy az emberáru-lók szutykát / erővel győzze a szív / szép szóval a száj!”²⁹

*A szerző és öitődíjazói
egy renthagyó irodalomóra után*

²⁸ TÖRÖK Gábor, *A pecsétek feltörése*, Bp., Magvető, 1983, 34.

²⁹ NAGY László, *József Attila* = <http://blog.verselemzes.hu/jegyzet/nagy-laszlo-jozsef-attila-elemzes/> [2023. 08. 17.]

*Marton László bíres Petőfi-szobra a szalkszentmártoni
Petőfi Sándor Általános Iskolával szemben
Fotók: Török László Dafti*

MÁLICS VIKTÓRIA

Költővel nem járnék

(egyébként én sem)

A *Költővel nem járnék!* című kötet gyarapítja azon művek sorát, amelyek Petőfi Sándor születésének bicentenáriuma alkalmából készültek. Az elmúlt hónapokban számos kiváló alkotást tarthattam a kezemben, amelyek tükrözték a dicsőséget, a már-már szakrális érzést keltő emelkedettséget, melyet egy egész nemzet érez, amikor meghallja lánglelkű költőjének nevét. A miértet mind tudjuk, azonban immár kétszáz év távlatából talán egyre kevesebben érezhetjük át teljes mélységében azt, amit a halhatatlan Petőfi alakja jelentett az előttünk álló nemzedékek számára. Sőt – ahogyan azt a *Költővel nem járnék* fülszövege is hangsúlyozza – „a korlátatlan természet vadvirágá”-t az idők során vitrinbe helyeztük, tankönyvhasábok és merev ünnepek keretei közé szorítottuk. De valóban ez az egyetlen mód arra, hogy emlékét megóvjuk?

A *költővel nem járnék* alkotói nem állnak be a sorba. Amint megpillantottam a kötetet, azonnal tudtam; ez valami más. Herbszt László illusztrációjának, illetve a kötet címének kettőse gondolatok tömkelegét indította el bennem. Míg eleinte döbbsen álltam a könyvvel a kezemben, gondolva: „Ilyet lehet?!”, addig pár perccel később, az ajánlás elolvasása után már magabiztosan lépkedtem a kasszához. „Naná, hogy lehet!” A *Költővel nem járnék* nemcsak arról szól, hogy mit jelentett a költőóriás régen, hanem arról is; mit jelenthet ő a ma olvasójának. A Grancsa Gergely szerkesztette antológiában tizenöt szerző tizenöt novelláját olvashatjuk, amelyek kísérletet tesznek arra, hogy megmutassák: Petőfi – és ebből kiindulva bármely másik szerző – jelenthet számunkra mást vagy akár többet, mint azt az általános képet, amelyet évtizedek alatt alakult ki róla a közvéleményben és az irodalmi gondolkodásban.

A *Költővel nem járnék* lapjai egyszerre jelenítenek meg az olvasó előtt ismeretlen, illetve nagyon is ismerős epizódokat. Ugyanis ki ne tapasztalta volna már a saját szemével, hogy milyen a szerelem, hogy milyen

¹ *Költővel nem járnék*, szerk. GRANCSA Gergely, Bp., Pagony Kiadó, 2023.

a nyelvünk folyamatos változása, a női szerep újraértelmezésének kérdésköre, a serdülés, az idősebb rokonok elvesztése, a csonka családok és a nemkívánatos „mostohák” összeférhetetlensége, az éhség, az iskolai bántalmazás, a szegénység, a bolygó szennyezésének következményei vagy akár a családon belüli erőszak? Ezeket a fontos témákat járják körül írásaikban a kötet szerzői, miközben különböző módokon hívják életre az immár kétszáz éve született szerzőt.

Az antológián belül több szerző is a mai tinédzserek szemszögéből közelített Petőfihez. Ez teljesen érthető, hiszen a gyerekek már az általános iskola alsó osztályaiban találkoznak a költővel, aki aztán el is kíséri őket tanulmányaik végéig, mindig vissza-visszatérve. Naivitás lenne azt állítani, hogy a költő rövid, ám tettekben gazdag életútja nagy hatással volna az összes diákra, azonban az mégis reálisnak tűnik, hogy a fiatalok úgy lépjenek ki a közoktatásból, hogy egy, a Petőfi-életműhöz köthető saját gondolatot, érzést vagy akár emléket örökre magukkal vigyenek. Erre olvashatunk példát az antológia nyolcadik történetében (Mészöly Ágnes: *Vigyázzó szemetek*), amelyben az elbeszélő – apjával és nevelőanyjával dacolva – beáll a tüntetők sorába. Hiába summázzák a szülők a tüntetések eseményeit annyival, hogy: „csupa [...] idióta jár ezekre, akik nem tudnak mit csinálni jó dolgukban. [...] tüntikéznek”, gyermekük mégis saját utat választ: „Eszedbe ne jusson, hallod? Ne merészelj... kezdte az apám, de nem hallottam a mondat végét. Ahogy kinyitottam a kocsiajtót, beáradt a tömeg hangja, mint a víznek árja vagy mi. Ha jól emlékszem, ez is benne van valamelyik versben. Mondjuk, arról már végképp fogalmam sincs, hogy azt ki írta”. A szerző nemcsak hogy pontos képet ad arról a mentalitásról, amely a mai magyar társadalmat jellemzi, de novellájának főhősén keresztül egy fontos oktatáspolitikai üzenetet is megfogalmaz. Ezt az üzenetet a saját szavaimmal így magyaráznám: ha nem tanulunk, nem tudunk. Ha nem tudunk, nem látunk. És ha nem látunk, akkor elvesztünk. Mészöly Ágnes novellájának főhőse nemcsak, hogy lát, de cselekszik is. Tulajdonképpen ez lenne a magyartanítás összes szándékának és igyekezetének diadala; olyan olvasókat nevelni, akik, ha nem is szó szerint, de továbbírják a verseket, a történeteket.

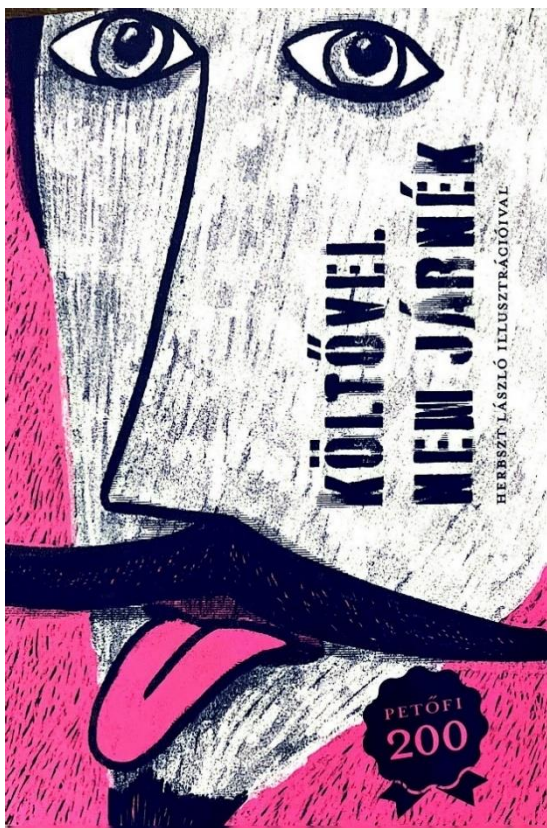
Természetesen Szendrey Júlia alakja sem maradt ki a novellákból, sőt számos esetben ő viszi a főszerepet! Szabó Borbála például frappáns történetet írt arról, hogy milyen lett volna Petőfi Sándor élete és emlékezete abban az esetben, ha erőteljesen matriarchális berendezkedés jellemezné a társadalmunkat. A *Júlia Petőfije* című novella reflektál a nemek közötti

egyenlőtlenségre, amely nemcsak a 19. században, hanem számos tekintetben napjainkban is fennáll.

Wéber Anikó más szemszögből ragadja meg Szendrey Júlia alakját *Arcképek a falon* című novellájában. Az antológia írásai közül talán ez a történet számomra a legkedvesebb, hiszen kimondja azokat a gondolatokat, amelyek számos fiatal lány fejében megfordulhatnak, amikor alaposabban szemügyre veszik tanulmányaik alatt az őket körülölelő falakat. Ezek a felületek általában költők és írók portréit tartalmazzák, a női szerzőket csak kevéssé vagy egyáltalán nem jelenítik meg. Ez a jelenség párhuzamba állítható akár az új NAT (2020) tartalmával is. Példának okáért elegendő megemlítenünk, hogy hiába született az elmúlt évtizedben számos szakirodalom és tényfeltáró tanulmány Szendrey Júlia munkásságát illetően – amely kétségkívül kiemelkedő jelentőségű a magyar irodalomtörténetben –, ezeknek a kutatási eredményeknek még csak töredéke sem került be a kötelező tananyagok közé, holott a Szendrey-életmű egyre inkább ismertté válik Dr. Gyimesi Emese és mások publikációi által. Véleményem szerint érdemes lenne megfontolni, hogy az oktatás ezen hiányosságai vajon milyen gondolatokat közvetítenek a fiatalabb olvasóknak.

Gévai Csilla *S te, barátom?* című írása könnyed humorral szemlélteti egy természetes folyamat problematikáját. Sokszor nehéz elfogadnunk, azonban nyelvünk, nyelvhasználatunk az idők során szakadatlanul változik. Ezen nyelvi folyamatok eredményeibe ütközött bele a történet időutazó Petőfije is, aki egy könyvtári csodagép segítségével „lefordította” a 19. században írt sorait napjaink nyelvére. Az általunk normálisnak, hétköznapi tartott formulákon azonban a költő teljesen megbotránkozott. Ez az epizód sokunk számára ismerős lehet, akár egy, a saját nagyszüleinkkel folytatott beszélgetés emlékéből. Ezt a témát érintve Gévai Csilla nagyon fontos kérdést fogalmazott meg novellájának utolsó soraiban. Képesek vagyunk-e még szívünkkel üdvözölni azokat az érzéseket, amelyeket Petőfi Sándor közel két évszázada fogalmazott meg? Hát hogyné! Hiszen ha a kód változik is, a jelentése attól még ugyanaz marad. Fontos szem előtt tartanunk, hogy ez egy megállíthatatlan folyamat, amely a nyelv „minőségének” szempontjából nem vezet sem pozitív, sem pedig negatív irányba; egyszerűen csak más. A közvetítési folyamatban pedig ott állnak mintegy hidat képezve a különböző szakemberek, nyelvészek és tanárok, akik anyanyelvünk gondozásával egyszerre ápolják a múltat, a jelent és a jövőt.

Petőfi mindig velünk lesz. Ezt más sem bizonyítja jobban, minthogy a hetekkel ezelőtti londoni utazásomkor – felkészülve az esetleges reptéri várakozásra – magammal vittem a frissen megvásárolt *Költővel nem járnék* című kötetet. Előzetes ismeretek nélkül persze nem sejthettem, hogy Baráth Katalin *Sherlock & Sándor* címen írta meg Holmes, Watson, Petőfi és Arany rejtélyes, London utcáit átszövő kapcsolatát bemutató novelláját az antológiába. Az pedig még inkább meglepett, hogy csupán néhány órával a Baker Street 221B számú épületben tett látogatásom után bukkan-
tam rá a kötet ezen írására. De hát véletlenek léteznek, nem? Mindenesetre Arthur Conan Doyle óta biztosan tudjuk, hogy semmi sem lehet megtévesztőbb, mint egy nyilvánvaló tény...

De ugyanígy tanít nekünk valamit a *Költővel nem járnék* című kötet is, leginkább talán azt: a felszín alatt sokféleképpen gondolkodhatunk. A kötet írásait – beleértve azokat, amelyekről ebben a recenzióban nem szólok – érdemes lenne akár tanórákra is bevinni, hiszen a kortárs irodalom teremtő erejének ékes példái lehetnek, számos tekintetben szolgálva az irodalomtanítás egyetemes céljait.

Kétségtelen, hogy ez a kötet csodálatos utazások, váratlan örömök és fontos önismereti leckék forrása lehet bárki számára.

Petőfi Sándor: JÓJ EL VÉGRE, VALAHÁRA...

Zene: F. Spas Bea
Győr, 2006. 11. 22.

Jój el végre, valahára, Te hatarzó, te nagy ó- ra,
Folyamodjuk ahhoz, ami Hozzánk illik, melegség- hez,

Melyben e hon sorsa fordul Akár rossza, akár jó- ra. Fine
Dobjuk el már azt a kockát, Ha fekete, ha fehér- lesz!

Várjatok. Még csak néhány perc, és kockánk el- dobva leszén,

S vagy olajdó vagy pedig kard Lesz a magyar nép kezé- ben.

Kardot és nem olajdó- gat, Kardot a nemzet kezébe!

Legyen szabad- ság először, és aztán legyen be- ke.

J J J. J | Y J J. J | J J J. J | Y J J. J | - | - |
Eljött végre az idő, hol Megmutatjuk a világnak:
J J J. J | J J J. J | J J J. J | Y J J. J | J. X X | - |
Hogy méltók vagyunk-e élni Vagy megértünk a halál- nak?
J J J. J | J J J. J | J J J. J | J J J. J | J J J. J |
Ha életre valók vagyunk, Nem fog a vész birta vőlünk.
J J J. J | J J J. J | J J J. J | J J J. J | J. X X | - |
És ha élhe- tetlenek, nem Erdemeljük, hogy megéljünk.

J J J. J | J J J. J | J J J. J | J J J. J | - | - |
Vedd elő és köszönd ki, Magyar nemzet, régi kardod,
J J J. J | J J J. J | Y J J. J | J J J. J | J. X X | - |
Melyet eddig a zsarnokság Veledd együtt fogva tar- tott;
J J J. J | J J J. J | J J J. J | J J J. J | J J J. J |
Vedd elő és mosd le róla A szennyet hír- dicsőséggel,
J J J. J | J J J. J | J J J. J | J J J. J | J. X X | - |
Mosd le róla hevenyén a Vörös rozsdát vörös vér- rel!

D.C. al Fine

MIKSZÁTH KÁLMÁN¹

Petőfi Sándor

Meg kellett kerülnie harminchárom esztendő óta az egész világot, míg ide juthatott a Dunapartra. Megjött, itt áll most. Nem kell már kérdezősködnünk, hol esett el – elég jó tudnunk, hogy felemelték.

S míg idáig ért, amerre járt, diadalútban, magával vitte nemzetét. Vele voltunk, ha nem tudtuk is, s velünk van itt, habár ott is maradt.

Nézzük meg őt, hogy néz ki ércből. Milyen ő itt, hol mozdulatlan és hideg. Ha az ő szívét tették volna be, izzó lenne a vas s megoldadna. Így most szilárd ez a szobor s megmarad egy darabig, mert szobrot csak ideiglenest kaphatott. Az idők végtelen útján minden csak egy rövid ideig tarthat őmellette.

El van borítva koszorúkkal. Virágaink legjavát neki vittük, amit a nyár hozott. Nem annyi még, amennyit érdemelne. De hát termett-e annyi? Nyarat évente csak egyet ad az isten. Petőfit egyet ezer évre adott.

Nemzeti ez az ünnep, szebb sohase volt még. A parlament koszorúja ott függ a szobron. Eljöttek a megyék is. Ország s megyék koszorújában benne van hódolata minden magyarnak, s mégis dicsőítik sokan azon kívül is.

Ha száz lelkünk volna, mindenikkel külön szeretnők.

Eljött Félegyháza is. Megnézi, amint lehull nagy szülöttjéről a lepel. Milyen viszonttalálkozás ez!

És ott fog állni ő is, a másik, az eleven, de nem a *kisebb*. Beszédet mond: őszinte lesz abban, amit mond, de hát amit elhallgat, amit tán nem is gondol, de amit érez.

Ki érti azt meg? Pedig azt kellene megérteni. Az volna az ünnep *másik féle*.

Ki érti meg? Hát nem beszél elég világosan ez a szobor? A koszorúk nehéz selyemszalagjaikkal nem mondják meg nektek, hogy egy vagyon van ráaggatva Petőfire? Arra a Petőfire, aki most ott áll a hideg kövön s nem kér ott enni, nincsen szüksége semmire – még elismerésekre sem.

¹ Köszönöm Praznovszky Mihálynak, hogy felhívta a figyelmemet Mikszáth Kálmán döbbenetesen aktuális, Petőfiről szóló írásaira. (*A szerk.*)

A szomjas föld csak azt az esőt issza be mohón, amely elsőnek esik. Idegen népek hódoltak meg múzsájának, s ti csak akkor veszitek le már a kalapotokat, mikor őket látjátok meghajolva. Hálások vagytok-e vagy inkább hiúk? Dicsőséget adtok-e vagy részt kértek belőle? Mi az igaz?

Hogy csontfoga van az embernek, azt bölcsen rendelék az istenek, mert ha vas lenne, már rég a rozsda ette volna meg...

Hát most már itt van ő vasból, s nincs semmilyen foga.

Zászlók lobognak szobra körül, díszküldöttségek jöttek mindenün-
nen; itt van a regényes felföld, itt a tündéri róna, s csüggnek a dicsőség
jelvényei a szobráról, mint a gyümölcs a fán. Nem kíméltek semmi költ-
séget, hogy megtiszteljék, versenyeztek megyék, városok. Idegen ország
királyasszonya üdvözlétet küldi a nagy szellemnek. Azok is *fiíflele* nyújt-
ják már a kezüket hozzá, akik a trónon ülnek. Pedig csak a kunyhóknak
énekelt ő.

Kár, hogy már ősz van, és elmentek kedvenc madarai, a gólyák, aki-
ket ő szeretett, és csak az emberek vannak itt, akik míg élt, nem eléggé
szerették.

Ki érti meg, amit elhallgat az a másik? Hiszen elmondta egynehány-
szor egyebütt.

Mindenki meghallgatta, de senki meg nem figyelte.

Elmondta, hogy ne fordítsuk meg a világrendet. A rögök a sírokra
valók, s mi élő nagyjaink útjára hajigáljuk azokat, hogy a rózsákat sírja-
ikra ültessük aztán. Vagy mindenáron a rögökben kell teremniök a virá-
goknak?

Hányszor hangzott fel a szemrehányás, hogy a magyar szépirodalom
hanyatlóban van, hogy a nemzetet megszállta a közöny, hogy nem pár-
tolja, nem segít fejleszteni, gyarapítani szellemi vagyionunkat.

És ez mind igaz... igaz az utolsó szóig.

Minek jöttetek hát ide ünnepélyt tartani?

Petőfinek? Ne ámítsátok magatokat; Petőfihez nem ez a méltó ünnep.

Ti nem az örökséget becsüliték meg, amit hagyott. Ti csak tort ültök,
lakomát csaptok, mert az nektek jólesik.

Hanem iszen érdekes is lenne, amint ott ültök a dús asztal körül a
tízforintos lakománál, habzó kehellyel éltetve az ő szellemét, ha egy-
szerre feltáruna a szárnyasajtó, s belépne rajta egy idegen, akinek nin-
csen ebéd-bárcája, de meg jó ruhája se fáradt, öreg utas, porral lepetten
s azt mondaná:

„Hát itt vagyok, Petőfi Sándor. Megjöttem Szibériából. Ugyan, ugyan ne csináljatok belőlem maskarát azon a bálványképen, azzal a tömérdek drága selyempántlikával és koszorúval. Akasszatok inkább egy ócska tarisznyát a nyakamba. Az az igaz!”

(1882)

* * *

A Petőfi-keresők

A kik engem meglátogatnak itt a szerkesztőségben, azok jól tudják, milyen rideg, mogorva szobám van: sűrke falak, rajtok semmi díz, csak a Petőfi és Jókai arképe, az asztalon egy csorba lámpa, egy fekete tintatartó és egy krémszínű koponya öblös szemüregével és kivicsorított fogaival. (Valamelyik a fiúk közül egy cigarettát tett a szájába.)

De a koponya nélkül is (melyet három forintot vettem dr. Török Aurél egy szolgájától) oly barátságatlan volna ez a szoba, hogy a világon a legalkalmatlanabb mulatságos tárcák kigondolására.

Pedig okvetlenül ki kell gondolni. Mert mindent inkább, csak olyat nem, ami megtörtént.

Négy évig írtam csupa nem igazat, és sohasem cáfolt meg senki. Egyetlenegyszer írtam igazat a trónörökös konferenciájáról, és mindjárt jött a dementi.

Merengve törtem fejemet a pislogó lámpa mellett, mit írjak olyat, ami ne legyen igaz, de annak látszassék; vagy olyat, ami igaz legyen, de ne látszassék annak (mert tertium non datur), midőn megzörren a koponya harminckét foga, s az orr helyén támadt galambtojásnyi alakú lyukon át a következő hang tör elő:

– Majd diktálok én a tekintetes úrnak.

(Nem lennék igaz újságíró, ha egy tárca-szüzsétől megszaladnék, mégha egy halottól jön is.)

– Kicsoda maga?

– Én, kérem alássan, egyszerű koponya vagyok.

– De hát ki volt azelőtt?

– Én a fehéregyházai borbély voltam, instálom, Tóth Andrásnak híttak, de isten csodája, hogy még eddig nem confundálódtam, mert mióta

koponya vagyok, és az orvosi műtermekben szerepelek (megfordultam én már, kérem, tíz helyen is), a tudós doktor urak közül mindenik mást sütött ki felőlem. Az egyik fiatal leány koponyájának állít, a másik öreg férfiének. Nem tudnak azok semmit. Hányszor gúnyolódtunk mi emiatt fölöttük a koponyatársaimmal.

– Hát mit akar diktálni?

– Lássá, én már vagy két hete nézem itt a tekintetes urat, amint az újságot csinálja, néha, amikor kedvem van, bele is nézek a közleményekbe... Mondhatom, csupa haszontalanságok! Jogászgyűlés... kultúregylet... majd a kemsieri találkozás... Nevetséges! Csak egy találkozás van, uram! Mikor a koponyák találkoznak ideát.

– Ön nagyon sötéten fogja fel a dolgokat.

– Csak az igazat mondom. Önök a műveltséget, az ismereteket terjesztik. Hát mi az? Önök az emberfejeket bélelik. S a halál kiszedi ezt a bélést a koponyákból... De ez mindegy! Ezúttal arról akarok önnel beszélni, ami engem legjobban botránkoztatott meg a közlemények közt.

– Mi az?

– Azt újságolják egy idő óta, hogy a dr. Török Aurél fel akarja ásatni a segesvári elesettek sírját, s ott a koponyák közül felösmerni és hazahozni a tekintetes Petőfi úrét. Igaz ez?

– Igaz.

– Hát ez, lássa, nem megy. Miért nem hagyják pihenni a szegény Petőfi urat? Minek rontják el azt a szép mítoszt, hogy eltűnt, ki tudja hova, ki tudja mikor...

– Bírni akarják csontjait.

Az teljességgel abszurdum – szólt a volt borbély –, mert lehetetlen lesz felösmerni. Hátha más koponyát hoznak el helyette?

– Hát az se lesz baj – mondtam.

– Mit, nem lesz baj? Hogy mondhatja azt? Hát tudja azt az úr, mi minden történt ideát minálunk? Elmondok önnek egy esetet. De előbb rágyújtok erre a cigarettre, ha megengedi.

Siettem tüzet adni a fecsegő koponyának.

„Vagy négy éve annak – kezdé lassú mesélő hangon a koponya –, dr. Farkas László dolgozószobájában több csontok között hanyódtam; voltak ott új és ócska csontok, amiket a nagy népszerűségű fiatal doktor görocsövön vizsgálgatott. Mi csontok ezalatt kedélyesen diskurálgattunk egymás közt. Az a téma volt szőnyegen, vajon igaz-e az, hogy föltámadás lesz.

temetőt szabályozták kiásván a sírokat, Megyeri csontjait minden áron meg akarták találni. Nem látszott nehéznek, mert tudva volt, hogy a barátjai az ő egyenes kívánságára egy teli boros palackot helyeztek melléje a koporsóba. Hát csak a palackot kellett megtalálni: az lesz a biztos jel. És képzelje mi történt? A sok száz sír közül hármát ástak fel olyat, amelyikben boros palack volt... Hüm! Valaha vígabban temették az embereket! (Biz az én anyjukomnak is eszébe juthatott volna!...)

– Ön tehát azt gondolja...

– Én azt gondolom, hogy Petőfinek bizonytalan lévén nemcsak a halálzási helye, de a születési is, a késő utókor még el sem találja hinni a létezését, kivált, ha ehhez még hozzájárulnak majd a hamis csontok is.

– Igen, megeshetik – hebegtem megadva magamat –, kétségbe fogják vonni, hogy Petőfi létezett.

– De egyre mégis jók Töröknek a hamis csontok – vigyorgott a koponya. – Hirdetni fogják, hogy ő létezett.

*

Hús széláramlat erősen becsapta kívülről a nyitott ablaktábláimat. Fölucsodtam a fantazmagóriából, s borzongva néztem szét.

A koponya ott állott a szokott helyén mozdulatlanul, a cigarettli most is a szájában, de meggyújtatlan, s én könnyökömre nehezdedve, félig álmodozóan firkálgattam a papirosra mindenféle krikszkrakszokat, olyanforma önkéntelenséggel, ahogy egy gondolatnélküli ember szokott, ha íráshoz fog.

Mindössze három sorom volt készen az egész tárcából.

Biz az elég esetlenül kezdődött. A következő három sor volt:

„Jókai noha nem keresett, mégis talált egy csillagot az égen.

Most a földben keres egyet.

De hátha éppen ez az, amit az égen talált?...”

(1885)

KARÁDI ZSOLT

PETŐFI SÁNDOR

BARGUZINI ELÉGIA

De nehéz nyelv az orosz nyelv!
Cirill betűk, istenem.
Ész kellene az élethez,
Ám az sajnos nincs nekem.

Postamester leányával
Hogy kerültem össze én?
Nincsen ennél nagyobb botrány
Biz’isten a földtekén!

Otthon miket írtam össze!
Szabadság és szerelem.
Erre orosz pika ontot-
Ta ki majdnem a belem.

Ezek után elhurcoltak
Barguzinba fogolynak.
Akkor lettem olvasója
Tolsztojnak meg Gogolnak.

Petrovicsként kezdtem írni
Kezdetleges műveket.
Nem bírva az orosz nyelvet:
Bizony, kétes művelet.

Csontjaimat rejti majd a
Barguzini temető.
És a postamester lánya?
Özvegyem lesz nekem ő.

Iskolában azt tanítják:
Tetemem női tetem.
Gyöngé orosz verseimmel
Burját földet éltetem.

*

Megírtam egyszer jó anyámnak,
Neki szól a verses levél:
„Dicső neve költő-fiadnak.
Anyám soká, örökkön él.”

*A Ciroka Bábszínház Barguzin – Lehullt csillag fénye című előadásának jelenetében Szörényi Júlia, Lendváczy Zoltán, Krucsó Júlia Rita és Szekeres Máté (b–j) látható
Fotó: Ujvári Sándor*

TŐZSÉR ÁRPÁD

Barguzin – ma

Ki ne ismerné Jorge Luis Borges *Pierre Menard, a Don Quijote szerzője* című novelláját: Pierre Menard, jelenkori szerző szó szerint lemásolja a 17. századi Cervantes *Don Quijote* című művét, és saját műveként kiadja, mondván, hogy minden olvasat más-más jelentést ad a műnek, az ő *Don Quijote*-olvasata (-másolata) például tartalmazza a mű első kiadása óta eltelt háromszáz év tapasztalatát is, s ilyenféleképpen az eredetitől eltérő új műként, alkalmasint az ő alkotásaként is felfogható.

Az én alábbi versem (Petőfi-utánzatom) a múlt század kilencvenes éveiben született, akkor, mikor a Petőfi-kutatókat és -olvasókat a barguzini Petőfi-legenda (a költő „szibériai sírjának” állítólagos megtalálása) foglalkoztatta intenzíven. Azóta a legenda legenda-mivolta már sokszorosan bebizonyosodott, de akkor, azt hiszem, sokunk fantáziáját megmozgatta a „hátha”. Ilyen „hátha”-ból született a vers.

A puszta eseményen túli „aktualitásai” akkor inkább még csak színezték az alaphelyzetet. Az azóta eltelt negyedszázad viszont nagyon is konkrét és szomorú történelmi jelentésekkel töltötte fel az egykori szöveget.

Abban a hitben adom itt újból közre, hogy a mai olvasata, à la *Pierre Menard*, mintegy új, mai opusszá teszi.

PETŐFI SÁNDOR

LEVÉL MAGYARORSZÁGRA

Te, barátom, onnan, az óhazából,
idelátsz-e úgy, ahogy én oda?
Látod-e, hogy Rosszija is beteg, hogy...
fal és öklend, és vacog a foga?

Teletömte bendőjét Ázsiával,
s most már nincs megállás, félholtan is

zabál, falja a kis népek mezőit,
rázza bár a láz, s kiveri a víz.

Tegnap a szkíta Krimország esett el,
ma a hún Amúria van soron.
Holnap ki szorul a talpa alá vajh,
kire omlik rá ez a hústorony?

Ránk is, ott, a segesvári csatában
dögtetemként zuhant s nyomta agyon
támadó és védekező hadunkat –
Mi nem adtuk meg magunk', sem a hon.

Nekem fegyverem se volt, és lovam se –
Legalább puskám, pisztolyom, ha van,
Zeykkel együtt (ki fölvelt a lovára),
később én is főbelövöm magam.

S akkor most az égi téren csatáznék,
s szolgál lennel, hajtnám magam előtt
Szkarjatyint, az orosz tábornokot, kit
egy székely, a mozsarával, lelőtt.

Nem senyvednék e tajga börtönében,
nem ijesztene nappal bányalég,
s éjjel rémképek az emberiségről,
citoyent a rút jövő: a vég.

Nem látnám lázálmomban, hogy Oroszhon,
e fejünkre nőtt Gólem, torz Magóg,
nyugatra néz, szája tátva, belőle
húscafat: a roncs-Európa lóg.

*

A fenti Petőfi-versnek csak az orosz fordítását ismerjük, amely a Kolokol című, Londonban kiadott orosz emigráns lap 1858. november 7-i számában jelent meg, s fordítóként a lap egyik szerkesztője, a költőnek is kitűnő Nyikolaj Platonovics Ogarjov jegyezte. Szövegünk tehát ún. reverzív fordítás, Tózsér Árpád munkája.

Rógyina málya, múlatja ríván, bús abaposztó,
tépje a tigris rossz halinád szét, tépje a prosztó,
ágybanipárnád üsse a dárd' át, kardra, pirogra,
mind aki téged jobtvaju máma, az ég lerogyja!
Ám negyednapra csíhatjka ingó kedélye helyre,
s bicikli tolvá Lenin ulícán mén munkahelyre,
kis keszeg ember, konkrétan asszony, lejár a sírba,
itt nyugszok tízöt tizenöt háig vasárnap zárva.

*A Ciróka Bábszínház Barguzin – Lehullt csillag fénye
címmű előadásának jelenetében Krucsó Júlia Rita látható*

Fotó: Ujvári Sándor

A vers a QR-kód segítségével meghallgatható a költő előadásában a Petőfi Irodalmi Múzeum honlapjáról – a Múzeum engedélyével.

Szerkesztői jegyzet

2022. március 14-én kezdődött a „kiskőrösi Petőfi-év”. A szervezők azt a tanácsot kapták, hogy ne másnap legyen az ünnepség, mert akkor elvesznek a sok március 15-i ünnepség között a médiában. Másrészt a város ragaszkodott hozzá, hogy az ő jubileumi évük már jóval előbb elkezdődjön, mint ahogy azt a hivatalos dátum diktálta volna.

Ők sem értették ugyanis, és én sem értettem persze, hogy a 200. születésnap éve miért nem január elsején kezdődik, amikor végre van egy költőnk, aki pontosan „tudta”, hogy mikor kell születni, s így egész évben szépen lehetne ünnepelni őt. Ráadásul a születésnapnak is szimbolikus jelentősége van az ő életében, aki megteremtette az anarchista forradalmár, mégis krisztusian jólelkű Szilveszter alakját Az apostolban.

A kiskőrösieknek igazuk lett. Érdemes volt előbb elkezdni, és érdemes volt egy nappal korábban ünnepelni. Olyan közösségi élményt szerveztek, amely párját ritkítja azóta is széles e hazában. Mert emelkedett, méltó és mégis jókedvű volt ez az ünnep egyszerre. Csipkelődően hűvös, friss volt a reggel, de délelőtt már melegengett bennünket a nap. Éles márciusi fények övezték a szülőház előtti teret, amely egyszer csak megtelt emberekkel. Megrázó volt, amikor háromszázan, kicsik és nagyok, elmondtuk együtt a Nemzeti dalt. Zengett, hullámozott és énekelt bennünk a vers. Úgy éreztük, teremtünk valamit.

Jubileumi lapszámunk utolsó oldalán egy olyan fotó látható, amelyet ezen az ünnepségen készítettem. Kicsit elmosódott, kicsit homályos ez a kép, de nagyon megszerettem, mert annak a pillanatnak a megismételhetetlensége van benne, amikor megláttam az élő Petőfit... Még fókuszálni sem volt ideje a lencsének. Most, szerkesztés közben vettem észre, hogy hasonlít nyitó képünkre, a híres dagerrotípiára. Így a homályossága is jelképpé vált számomra. Hiszen tökéletesen pontos személyiségképet ma már aligha tudunk készíteni Petőfiről. Hiába próbálkoznak két évszázad irodalomtudósai, tanárai, egyetemistái, érdeklődő olvasói.

Jómagam mint szónok a szülőház udvarába léptem be, hogy némi várakozás után sorra kerüljek a hangulatos térzene és különböző műsorszámok után, s nem hittem a szememnek: de hiszen aki szembejön velem, az nem más, mint maga Petőfi! Igen, felnőttként is elbűnitem egy másodpercre, hogy aki velem együtt ott várakozik a maga fellépésére, az nem más, mint maga a költő...

...Sosem feledem a kiskőrösi első osztályosok arcát, amikor meglátták a szülőház udvarából kilépő Petőfi Sándort teljes életnagyságában. Azokat a kicsit megrémült szemeket, amelyek talán azon csodálkoztak legjobban, hogy egy 200 éves ember hogyan lehet ennyire fiatal...

A Palócföld Petőfi-különszáma erről a fiatalemberről szeretne beszélni.

Fűzfa Balázs

Szerzőink

- Balogh Lajos biológus (a mű írásakor középiskolás diák) (Szombathely)
Csongrády Béla ny. tanár, lapszerkesztő, közíró (Salgótarján)
Dávid Gyula irodalomtörténész (Kolozsvár)
Dull Bence színiegyetemi hallgató (Marosvásárhely)
Dupka György történész, író, szerkesztő (Budapest, Tiszabökény)
Egressy Gábor (1808–1866)
Esterházy Péter (1950–2016)
Faggyas László grafikus, Hangraforgó-együttes (Győr)
Faragó Kornélia irodalomtörténész (Temerin)
F. Sipos Bea kulturális szervező, Hangraforgó-együttes (Győr)
Fűzfa Balázs irodalomtörténész (Szombathely)
Garas Kálmán fotóművész (Szombathely)
Gombos Péter irodalomtörténész, olvasáskutató (Kaposvár)
Gömöri György költő, műfordító, esszéista (London)
Jenei Gyula tanár, költő, szerkesztő (Szolnok)
Karádi Zsolt főiskolai tanár (Nyíregyháza)
Kazinczki Dóra magyar szakos egyetemi hallgató (Nagykölked)
Koller Adél Antónia magyar szakos egyetemi hallgató (Szentgotthárd)
Lőcsei Péter ny. gimnáziumi tanár (Kőszeg)
Lukács Gábor agrár- és gazdaságtörténész (Keszthely)
Málics Viktória magyar szakos egyetemi hallgató (Szombathely)
Markó Béla költő (Marosvásárhely)
Mikszáth Kálmán (1847–1910)
Mohai V. Lajos költő, irodalomtörténész (Budapest)
Móra Regina tanár, író (Szabadka)
Parti Nagy Lajos író (Budapest)
Pathy Livia magyartanár, szakfelügyelő (Felsőőr, Kismarton)
Petőfi Sándor (1823–1849)
Praznovszky Mihály irodalmár (Nemesvámos)
Praznovszky Miklós Ferenc helytörténeti kutató (Salgótarján)

Bánfalvi Szilárd színművész Petőfiként Kiskőrösön 2022. március 14-én

VENDÉGSZERKESZTŐ: Fűzfa Balázs

FŐMUNKATÁRS:
dr. Csongrády Béla
Nagy Pál (Párizs)

BORÍTÓTERV: Bonyhádi Károly

ARCULAT ÉS NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Süth Gabriella

FENNTARTÓ: Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata

PARTNEREINK:
Nógrád Vármegyei Hírlap
Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára
Artéria Nyelvstúdió Galéria és Klub, Balassagyarmat

KÉSZÜLT: SÉD Nyomda, Szekszárd

KIADJA: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

ALAPÍTÓ: Nógrád Vármegyei Önkormányzat Közgyűlése

A LAP DÍJAI:
Nógrád vármegye Madách-díja
Salgótarján Pro Urbe-díja
Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikumá”

LEVÉLCÍM: 3101 Salgótarján Pf. 18., TELEFON: 32/521-560, FAX: 32/521-555

INTERNET: www.palocfold.worldpress.com

ELEKTRONIKUS CÍM: palocfold@bbmk.hu

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER)

A dupla szám ára 1000,- Ft

Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőségeinken.

A Palócföld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanitt megrendelhetők.

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867 (nyomtatott) 2786-1821 (online)

INDEX 25925

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

A Palócföld 2023. évi 3–4. összevont lapszámának
– Petőfi- és Madách-émlékszám – megjelentetését
és a lapszám bemutató szakmai programjának megvalósítását
a Magyar Művészeti Akadémia támogatja.

Balogh Lajos	Málics Viktória
Csongrády Béla	Markó Béla
Dávid Gyula	Mikszáth Kálmán
Dull Bence	Mohai V. Lajos
Dupka György	Móra Regina
Egressy Gábor	Parti Nagy Lajos
Esterházy Péter	Pathy Livia
Faggyas László	Petőfi Sándor
Faragó Kornélia	Praznovszky Mihály
F. Sipos Bea	Praznovszky Miklós Ferenc
Fűzfa Balázs	Sárközi Balázs
Garas Kálmán	Simon Szabolcs
Gombos Péter	Sirató Ildikó
Gömöri György	Szauer Ágoston
Jenei Gyula	Torner Anna
Karádi Zsolt	Török László Dafti
Kazinczki Dóra	Tözsér Árpád
Koller Adél Antónia	Váradi Izabella
Löcsei Péter	Vass Tibor
Lukács Gábor	Végh Balázs Béla
	Zalán Tibor

1000 Ft